

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΜΠΟΡΙΑΣ & ΔΙΑΦΗΜΙΣΗΣ

**Διερεύνηση προοπτικών ανάπτυξης αγροτουρισμού
στην Κρήτη**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Εισηγήτριες: Μαρία Στεφανίδου Α.Μ. 1369
Καλλιόπη Καλογηράτου Α.Μ. 1396

Επιβλέπων: Δρ. Νικόλαος Τριχάς

©

2016

**TECHNOLOGICAL EDUCATION INSITUTE OF CRETE
SCHOOL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS
DEPARTMENT OF COMMERCE & MARKETING**

Investigation of agro-tourism development prospects in Crete

DIPLOMA THESIS

Students: Maria Stefanidou (1369)
Kalliopi Kalogiratou (1396)

Supervisor: Dr. Nikolaos Trihas

©

2016

Βεβαιώνουμε ότι είμαστε οι συγγραφείς της πτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχαμε για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην πτυχιακή εργασία. Έχουμε αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες κάναμε χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Σας βεβαιώνουμε ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμάς προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Εμπορίας και Διαφήμισης του Τ.Ε.Ι. Κρήτης.

*Σεπτέμβριος, 2016,
Στεφανίδου Μαρία
Καλογηράτου Καλλιόπη*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο αγροτουρισμός, αφορά τις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού που εντάσσονται οργανικά και αρμονικά στον αγροτικό χώρο και συμπεριλαμβάνει μια ποικιλία τουριστικών δραστηριοτήτων οι οποίες χαρακτηρίζουν τον αγροτικό χώρο. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η θεωρητική ανάλυση του τουρισμού και ειδικότερα του αγροτουρισμού μέσα από πλούσια βιβλιογραφία (έντυπη και διαδικτυακή), καθώς και η διερεύνηση των προοπτικών ανάπτυξης του στην Κρήτη, μέσα από τη διεξαγωγή έρευνας, χρησιμοποιώντας ως εργαλείο το ερωτηματολόγιο ανοικτού τύπου.

Έπειτα από την διεξαγωγή της έρευνας παρατηρείται ότι ο αγροτουρισμός στην Κρήτη μπορεί να γίνει ένα πολύ σημαντικό και βασικό εργαλείο για την περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού, καθώς έχει αρκετά συγκριτικά πλεονεκτήματα σχετικά με άλλες περιοχές της Ελλάδας. Παρόλο που οι προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα και ειδικά στην Κρήτη είναι τεράστιες, το κράτος δυστυχώς δεν έχει αντιληφθεί τα οφέλη τα οποία θα μπορούσε να αποκομίσει, επενδύοντας σε αυτήν την μορφή τουρισμού.

Λέξεις κλειδιά: αγροτουρισμός, εναλλακτικός τουρισμός, τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων, προοπτικές ανάπτυξης.

SUMMARY

The agrotourism, refers to outdoor recreational activities and tourism that are an organic and harmonic part in rural areas, and includes a variety of tourist activities that characterize rural areas. The purpose of this thesis is the theoretical analysis of tourism and more specifically of rural tourism through a rich literature (printed and online), and the research of the development prospects of Crete, using as a tool the open-ended questionnaire.

After conducting the survey it is obvious that rural tourism in Crete can be a very important and essential tool for the further development of the island, as it has several advantages compared with other regions of Greece. Although rural tourism development prospects in Greece, especially in Crete are huge, unfortunately the state has not understand the benefits that could be gained by investing in this form of tourism.

Keywords: agrotourism, alternative tourism, special interest tourism, development prospects.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
SUMMARY	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	11
Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	11
2.1 Ορισμός του τουρισμού	11
2.2 Ιστορική αναδρομή του τουρισμού.....	13
2.3 Ιστορική αναδρομή του τουρισμού στην Ελλάδα.....	14
2.3.1 Πρώτο στάδιο εξέλιξης (1950-1965)	14
2.3.2 Δεύτερο στάδιο εξέλιξης (1965-1985).....	15
2.3.3 Τρίτο στάδιο εξέλιξης (1985-2015)	17
2.4 Οφέλη και προβλήματα του τουρισμού.....	19
2.4.1 Οφέλη και προβλήματα του τουρισμού σε επίπεδο οικονομίας.....	19
2.4.2 Οφέλη και προβλήματα του τουρισμού σε επίπεδο κοινωνίας.....	23
2.4.3 Οφέλη και προβλήματα του τουρισμού σε επίπεδο περιβάλλοντος.....	23
2.5 Διακρίσεις του τουρισμού ανάλογα με διάφορα κριτήρια.....	25
2.6 Μορφές του τουρισμού	27
2.6.1 Μαζικός τουρισμός	27
2.6.2 Εναλλακτικός τουρισμός	28
2.6.3 Τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων.....	29
2.7 Οι βασικότεροι τουριστικοί πόροι της Ελλάδας.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	34
Ο ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	34
3.1 Έννοια του εναλλακτικού τουρισμού και διάκριση του από τον τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων	34
3.2 Προσδιοριστικά χαρακτηριστικά εναλλακτικού τουρισμού.....	36
3.3 Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού	39
3.3.1 Οι βασικότερες ειδικές μορφές τουρισμού	39
3.3.2 Οι βασικότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού	42
3.4 Παράγοντες ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού	46
3.5 Οφέλη του εναλλακτικού τουρισμού.....	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	48
ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ	48
4.1 Η έννοια του αγροτουρισμού.....	48

4.2 Χαρακτηριστικά αγροτουρισμού.....	50
4.3 Στόχοι αγροτουρισμού.....	52
4.4 Μορφές αγροτουρισμού.....	53
4.5 Είδη αγροτουρισμού.....	55
4.6 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του αγροτουρισμού.....	56
4.7 Προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού.....	57
4.8 Ο αγροτουρισμός ως παράγοντας τοπικής ανάπτυξης.....	59
4.9 Η σημασία του αγροτουρισμού στην αειφόρο τοπική ανάπτυξη.....	60
4.10 Αγροτουρισμός και προοπτικές ανάπτυξης του στην Κρήτη.....	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ.....	64
ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	64
5.1 Σκοπός και μέθοδος έρευνας για τις προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Κρήτη.....	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ.....	66
ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	66
6.1 Ανάλυση ερωτηματολογίου αγροτουριστικών καταλυμάτων.....	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ.....	74
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	74
7.1 Συμπεράσματα.....	74
7.2 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....	76
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συγκεκριμένη εργασία εκπονήθηκε με γνώμονα τη συνεργασία μεταξύ των φοιτητριών προκειμένου να διερευνηθούν οι προοπτικές ανάπτυξης της εναλλακτικής μορφής του αγροτουρισμού τη σημερινή εποχή στην Κρήτη. Ο κύριος στόχος της είναι να πραγματοποιηθεί μια μελέτη πάνω στον αγροτουρισμό, ο οποίος έχει γνωρίσει ιδιαίτερη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση αλλά και την μέθοδο της έρευνας με ερωτηματολόγιο.

Έτσι, στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας, παρατίθεται μια εισαγωγή στον τουρισμό αναπτύσσοντας τα κύρια σημεία του. Αρχικά γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή του τουρισμού από τον 17^ο αιώνα ως και σήμερα, ο οποίος ορίζεται ως ένα σύνθετο, πολύπλευρο και πολύπλοκο κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο με διαστάσεις που εμφανίζουν ποικιλομορφία, όπου παρουσιάζονται εκτός από τις οικονομικές και διάφορες άλλες επιδράσεις πριν, κατά την διάρκεια και μετά από ένα ταξίδι αναψυχής (βραχύχρονο ή μακρόχρονο) και ασκούνται επιρροές σε ψυχολογικό, κοινωνικό, οικολογικό και πολιτικό επίπεδο στον ταξιδιώτη αλλά και στους μόνιμους κατοίκους του τόπου επίσκεψης.

Συγκεκριμένα η ιστορική αναδρομή του τουρισμού στην Ελλάδα μπορεί να χωριστεί σε τρία στάδια εξέλιξης έπειτα από τη μεταπολεμική περίοδο (από το 1950 και μετά), καθένα από τα οποία περιλαμβάνει περίπου 20 έτη. Ο τουρισμός στην Ελλάδα αρχίζει να αναπτύσσεται με υποτυπώδεις τουριστικές υποδομές και οι επισκέπτες επιδιώκουν κυρίως την επίσκεψη περιοχών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, των νησιών του Αργοσαρωνικού και των κύριων αστικών κέντρων.

Από το 1965 και έπειτα κάνει την εμφάνισή του ο οργανωμένος τουρισμός διακοπών, αποτελώντας πλέον έναν πολύ σημαντικό τομέα της εθνικής οικονομίας, με τις τουριστικές υποδομές να εξελίσσονται. Από το 1985 εμφανίζεται ο βιομηχανοποιημένος μαζικός τουρισμός, η προσπάθεια αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος αλλά και η τμηματοποίηση της τουριστικής ζήτησης, η οποία συνεχώς εξειδικεύεται.

Προς το τέλος της περιόδου αυτής, παρατηρείται άνοδος των ταξιδιών των Ελλήνων τουριστών εντός της χώρας, δημιουργώντας νέα καταναλωτικά και κοινωνικά πρότυπα της διευρυμένης μεσαίας τάξης. Η Ελλάδα κατατάσσεται διεθνώς ως χώρα τουριστών μεσαίων και χαμηλών εισοδημάτων κατά κύριο λόγο με βασικό κίνητρο τις καλοκαιρινές διακοπές.

Όπως κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα έχει επιπτώσεις, θετικές και αρνητικές, έτσι και ο τουρισμός έχει πολλά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, τα οποία παρουσιάζονται στην επόμενη ενότητα του δεύτερου κεφαλαίου και αφορούν την οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον. Επίσης, γίνεται αναφορά στις διάφορες κατηγορίες του τουρισμού ανάλογα με μια ποικιλία κριτηρίων, όπως το κριτήριο της προέλευσης των τουριστών (εγχώριος, διεθνής, εισερχόμενος και εξερχόμενος), της χρονικής διάρκειας των τουριστικών δραστηριοτήτων (συνεχής και εποχικός) κλπ.

Ένα πολύ σημαντικό μέρος του κεφαλαίου αυτού είναι η ανάλυση των τριών βασικών μορφών του τουρισμού, οι οποίες είναι ο μαζικός τουρισμός, ο εναλλακτικός τουρισμός και ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων, ο καθένας από τους οποίους προσδιορίζεται σύμφωνα με ένα πλήθος παραγόντων.

Το επόμενο κεφάλαιο, το οποίο αφορά τη μορφή του εναλλακτικού τουρισμού, αρχίζει με τον ορισμό του και την διάκρισή του από τον τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων, δύο έννοιες οι οποίες συχνά θεωρούνται συνώνυμες. Φυσικά κάτι τέτοιο είναι ανακριβές αφού ο τουρίστας των ειδικών μορφών δεν είναι απαραίτητο ότι θα ενδιαφέρεται για την εναλλακτική ή την αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη, όπως συμβαίνει με έναν εναλλακτικό τουρίστα, καθώς το κίνητρο του τουρίστα ειδικών ενδιαφερόντων είναι η συμμετοχή σε κάποια δραστηριότητα ή η επίσκεψη σε ένα συγκεκριμένο μέρος ή σημείο ενδιαφέροντος και όχι ο υπεύθυνος τουρισμός.

Έπειτα αναφέρονται τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού (τα κίνητρα του εναλλακτικού τουρίστα, ο εναλλακτικός προορισμός, η κλίμακα των επενδύσεων και η ενδογενής ανάπτυξη), καθώς επίσης και οι ειδικές και οι εναλλακτικές μορφές του τουρισμού. Αναλύονται εν συντομία, κάθε μία χωριστά, οι βασικότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού (πολιτιστικός τουρισμός, αγροτουρισμός, αθλητικός, οικοτουρισμός, περιπέτειας κλπ.), καθώς επίσης και οι βασικότερες ειδικές μορφές τουρισμού (κοινωνικός, υγείας, επαγγελματικός, θρησκευτικός, κλπ.).

Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό γίνεται μια σύντομη παρουσίαση των παραγόντων οι οποίοι συνέβαλαν στην ανάδειξη και ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, καθώς και των οφελών που πηγάζουν από τον εναλλακτικό τουρισμό σε επίπεδο οικονομίας, κοινωνίας και περιβάλλοντος.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στον αγροτουρισμό και στις προοπτικές ανάπτυξής του, ξεκινώντας με τον ορισμό της έννοιας του αγροτουρισμού για την ύπαιθρο, για την αγροτική οικογένεια και για τον ταξιδιώτη. Οι επισκέπτες οι οποίοι διαλέγουν τον αγροτουρισμό ως είδος διακοπών, θα ζήσουν σε τοπία ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς και

έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής σε διάφορες δραστηριότητες (π.χ. πεζοπορία, ποδηλασία, ιππασία, κλπ.). Επίσης, θα έρθουν σε επαφή με την τοπική κουζίνα, θα γευθούν τοπικά παραδοσιακά υγιεινά προϊόντα και θα γνωρίζουν τα ήθη και τα έθιμα της αγροτικής περιοχής όπου θα φιλοξενηθούν.

Ουσιαστικά, ο αγροτουρισμός, αφορά τις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού οι οποίες εντάσσονται οργανικά και αρμονικά στον αγροτικό χώρο και συμπεριλαμβάνει μια ποικιλία τουριστικών δραστηριοτήτων οι οποίες είναι συμπληρωματικές ή συγκρούονται με άλλες δραστηριότητες, (π.χ. οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες) που χαρακτηρίζουν τον αγροτικό χώρο.

Έπειτα αναφέρονται τα χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού (γεωγραφικός χώρος, συμπληρωματικότητα, προφίλ και δραστηριότητες του αγροτουρίστα) καθώς και οι στόχοι του. Ο αγροτουρισμός έχει δύο κύριους στόχους, με τον πρώτο να αφορά την παροχή της δυνατότητας στον επισκέπτη να πραγματοποιήσει ήρεμες διακοπές μέσα στη φύση, ενώ ο δεύτερος αναφέρεται στην ενίσχυση του επαγγελματία του αγροτικού εισοδήματος.

Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο αγροτουρισμός έχει δύο μορφές, τον αμιγή και τον σύνθετο, οι οποίες και αναλύονται λεπτομερώς σε μια από τις ενότητες αυτού του κεφαλαίου. Ακόμα, παρουσιάζονται τα τέσσερα βασικά είδη του αγροτουρισμού (διαμονή σε αγροκτήματα – φάρμες, οικο-αγροτουρισμός, φιλοξενία σε μικρά καταλύματα, αγροτουρισμός από εθελοντές), καθώς και τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που πηγάζουν από αυτόν.

Κλείνοντας το τέταρτο κεφάλαιο, αναλύονται οι προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα και στην Κρήτη, καθώς θα μπορούσε με σχετική ευκολία να γίνει ένα ανερχόμενο αλλά και πολλά υποσχόμενο επιχειρηματικό πεδίο για την περιφέρεια στην Ελλάδα, δίχως να γίνει ο αγρότης ξενοδόχος, αλλά και η σημασία του στην αειφόρο τοπική ανάπτυξη.

Το τελευταίο κεφάλαιο, αποτελεί το ερευνητικό μέρος της παρούσας πτυχιακής εργασίας. Προκειμένου να συλλεχθούν όλες οι απαραίτητες πληροφορίες χρησιμοποιήθηκε ένα ερωτηματολόγιο που περιλαμβάνει ανοικτού τύπου ερωτήσεις. Πιστεύοντας ότι μέσα από τις απαντήσεις των υπεύθυνων αγροτουριστικών καταλυμάτων θα αναδειχθούν χρήσιμα αποτελέσματα αναφορικά με τις προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Κρήτη, στάλθηκαν δεκαπέντε ερωτηματολόγια μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και πραγματοποιήθηκαν ισόποσες προσπάθειες για προσωπικά ραντεβού με τους αρμόδιους αγροτουριστικών καταλυμάτων και στους τέσσερις νομούς της Κρήτης.

Το ποσοστό ανταπόκρισης δυστυχώς δεν ήταν υψηλό. Ωστόσο, τα πέντε ερωτηματολόγια που τελικά συλλέχθηκαν αποδείχθηκαν αρκετά χρήσιμα για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το μελετώμενο θέμα. Γενικότερα, οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι ο αγροτουρισμός έχει αναπτυχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό στην Κρήτη, ειδικότερα την τελευταία δεκαετία και παράλληλα υποστηρίζουν πως ο αγροτουρισμός δίνει πολλές ευκαιρίες ανάπτυξης στον τοπικό πληθυσμό. Επίσης, δηλώνουν ότι οι αγροτουρίστες είναι κάθε ηλικίας και συνήθως έχουν υψηλό μορφωτικό και εισοδηματικό επίπεδο.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν, όλα τα καταλύματα παρέχουν δραστηριότητες οι οποίες θεωρούνται ως αγροτουριστικές, καθώς οι δραστηριότητες αυτές περιλαμβάνουν φυσιολατρικές διαδρομές, αγροτικές εργασίες και μαθήματα γαστρονομίας. Επιπλέον, οι υπεύθυνοι έδειξαν την άποψη τους υπέρ της συμβολής του αγροτουρισμού στην αειφορία και στη βιωσιμότητα της Κρήτης, καθώς αυτή η μορφή τουρισμού είναι πλήρως εναρμονισμένη με το περιβάλλον.

Αναφορικά με το γεγονός αν επηρεάστηκε ο κλάδος του αγροτουρισμού από την οικονομική κρίση που έπληξε τη χώρα μας ή όχι, οι απόψεις δίστανται. Φυσικά ο αγροτουρισμός μπορεί να αποτελέσει μια διέξοδο από την κρίση αν γίνει ορθά η εκμετάλλευσή του, καθώς οι προοπτικές ανάπτυξης του είναι τεράστιες, προσελκύνοντας επιλεκτικού και υψηλού επιπέδου τουρισμό.

Σχετικά με τη διαφήμιση και τη προβολή του αγροτουρισμού στην Κρήτη, η πλειοψηφία των ερωτώμενων ισχυρίζεται ότι δεν γίνεται επαρκώς και βασίζεται κατά κύριο λόγο σε ιδιωτική πρωτοβουλία. Παρόλο που η Ελλάδα και ειδικότερα η Κρήτη διαθέτουν πολλές προοπτικές ανάπτυξης αυτής της εναλλακτικής μορφής τουρισμού, οι αρμόδιοι φορείς και το κράτος δεν έχουν αντιληφθεί ακριβώς τα οφέλη τα οποία θα μπορούσαν να αποκομίσουν από επενδύσεις στον αγροτουρισμό αλλά και στις υπόλοιπες εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.1 Ορισμός του τουρισμού

Παρά το γεγονός ότι η έννοια του τουρισμού χρονολογείται από το 1811, δεν έχει ορισθεί ρητά, έτσι ώστε να γίνει ευρέως αποδεκτός παγκοσμίως και επομένως, ο τουρισμός ως έννοια μεταβάλλεται συνεχώς. Γενικότερα, ο τουρισμός περιέχει στην έννοιά του τους ταξιδιώτες που είναι μακριά από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας και εργασίας τους, καθώς και άτομα τα οποία μετακινούνται για επαγγελματικούς λόγους και επιδιώκουν να κάνουν τα ταξίδια τους ευκολότερα και πιο διασκεδαστικά.

Ο τουρισμός είναι ένα φαινόμενο παγκόσμιας διάστασης που έχει άμεσες αλλά και έμμεσες επιδράσεις σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό κλπ. επίπεδο. Η ονομασία του οφείλεται στην αγγλική λέξη “tour”, που σημαίνει γύρος καθώς και στην γαλλική λέξη “tourisme”, που σημαίνει περιήγηση και το περιεχόμενο του περιέχει δυο έννοιες.

Στην ουσία, αναφέρεται στη μετακίνηση των ατόμων από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας και εργασίας τους σε έναν άλλο τόπο, ιδίως για αναψυχή, ξεκούραση ή πνευματική καλλιέργεια, καθώς και στην οργανωμένη προσπάθεια που καταβάλει ένας τόπος προκειμένου να καταφέρει να συγκρατήσει αυτά τα άτομα που μετακινούνται και να προσελκύσει και άλλα άτομα, προσφέροντας υπηρεσίες αναψυχής, ξεκούρασης και πνευματικής καλλιέργειας (Καραγιάννης και Έξαρχος, 2006: 39-40).

Παρά το γεγονός ότι οι περισσότεροι ορισμοί οι οποίοι έχουν αποδοθεί για τον τουρισμό από διάφορους συγγραφείς – ερευνητές, οικονομολόγους, κοινωνιολόγους κλπ. κρίνονται ελλιπείς, το κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των προσεγγίσεων είναι ότι ο τουρισμός περιέχει όλα τα ταξίδια τα οποία διαρκούν πάνω από μια μέρα και πραγματοποιούνται κατά κύριο λόγο για ψυχαγωγία, εργασία, σπουδές και υγεία.

Ορισμένα ακόμα κοινά χαρακτηριστικά των διαφόρων ορισμών που έχουν αποδοθεί κατά καιρούς στον τουρισμό και πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη για να δοθεί ένας ολοκληρωμένος ορισμός είναι τα ακόλουθα :

- Η μετακίνηση των ατόμων με εγκατάλειψη του τόπου της μόνιμης κατοικίας και εργασίας τους προσωρινά, που πραγματοποιείται είτε για επαγγελματικούς λόγους είτε για ψυχοσωματική ικανοποίηση.
- Η μετακίνηση (μεμονωμένη ή ομαδική) των ατόμων προς διαφορετικούς τόπους από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας και εργασίας τους, που

πραγματοποιείται αποκλειστικά και μόνο για αναψυχή, δίχως να υπάρχουν υποχρεώσεις επαγγελματικής φύσεως και δίχως να υφίσταται η προοπτική της μόνιμης εγκατάστασης των ατόμων σε αυτούς τους τόπους.

- Η παραπάνω μετακίνηση, η οποία δεν έχει σχέση με επαγγελματική δραστηριότητα και επίτευξη κέρδους, που οδηγεί σε ποικιλία σχέσεων και εκδηλώσεων.
- Η μετακίνηση των ατόμων προς τόπους διαφορετικούς από τον τόπο μόνιμης διαμονής τους, έχοντας ως σκοπό την αξιοποίηση του ελεύθερου τους χρόνου για μια χρονική περίοδο η οποία είναι μικρότερη από ένα έτος.
- Η παραπάνω μετακίνηση των ατόμων έχει τη δυνατότητα να είναι μια μόνο διανυκτέρευση εκτός από τον τόπο μόνιμης διαμονής τους σε απόσταση πάνω από 100 χιλιόμετρα ακόμα και εντός των συνόρων της χώρας τους.
- Η μετακίνηση ατόμων προς τόπους διαφορετικούς από τον τόπο μόνιμης διαμονής τους, οδηγεί σε σχέσεις οι οποίες εμπίπτουν σε αρμοδιότητες ορισμένων συγκεκριμένων μορφών οικονομικών μονάδων και έτσι εκδηλώνεται ενδιαφέρον και παρεμβάσεις από ιδιωτικούς αλλά και κρατικούς φορείς (Καραγιάννης και Έξαρχος, 2006: 41).

Έτσι λοιπόν, στα πλαίσια της προσπάθειας απόδοσης ενός ολοκληρωμένου ορισμού της έννοιας του τουρισμού μπορεί να ειπωθεί ότι: ο τουρισμός αποτελεί ένα σύνθετο, πολύπλευρο και πολύπλοκο κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο με διαστάσεις που εμφανίζουν ποικιλομορφία, όπου παρουσιάζονται εκτός από τις οικονομικές και διάφορες άλλες επιδράσεις πριν, κατά την διάρκεια και μετά από ένα ταξίδι αναψυχής (βραχύχρονο ή μακρόχρονο) και ασκούνται επιρροές σε ψυχολογικό, κοινωνικό, οικολογικό και πολιτικό επίπεδο στον ταξιδιώτη αλλά και στους μόνιμους κατοίκους του τόπου επίσκεψης.

Ο τουρισμός είναι μια τεράστια βιομηχανία παγκόσμιας κλίμακας την οποία απαρτίζουν πολλές δεκάδες άλλες επιχειρήσεις (μικρές και μεγάλες), στις οποίες περιλαμβάνονται οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, οι αερογραμμές, οι επιχειρήσεις ενοικίασης αυτοκινήτων, οι επιχειρήσεις εστίασης, οι σιδηρόδρομοι, τα βενζινάδικα, οι χώροι κατασκήνωσης, οι επιχειρήσεις οδικών μεταφορών κλπ. (Καραγιάννης και Έξαρχος, 2006: 42).

2.2 Ιστορική αναδρομή του τουρισμού

Κατά τον 17^ο αιώνα, κάνουν την εμφάνιση τους οι πρώτοι ταξιδιώτες οι οποίοι ταξιδεύουν για λόγους αναψυχής ή απόκτησης γνώσης ή εξασφάλισης των απαραίτητων εισοδημάτων για την κατάκτηση ενός υψηλότερου επιπέδου διαβίωσης. Σε παρόμοια λογική βρίσκονται τα ταξίδια των νέων ευγενών οι οποίοι προσδοκούσαν την εξέλιξη τους σε ηγεμόνες και τα ταξίδια των ατόμων της αστικής τάξης.

Τον επόμενο αιώνα, ο χαρακτήρας των ταξιδιών γίνεται περιηγητικός προκειμένου οι επισκέπτες να γνωρίσουν άλλους τόπους και λαούς, αναψυχή σχετικά με την αρχαιολογία και την ιστορία των τόπων προορισμού. Μεταξύ των τουριστών αυτών, βρίσκονται και μερικοί φημισμένοι περιηγητές, οι οποίοι θέλουν να διευρύνουν την έκταση της επιρροής τους.

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, παρατηρείται η διαμόρφωση νέων συνθηκών και τεχνικών, διευκολύνοντας τις μετακινήσεις και τα ταξίδια ατόμων για λόγους αναψυχής. Αυτό επιτυγχάνεται με τα οργανωμένα σχέδια ταξιδιών τα οποία δίνουν λύσεις στα προβλήματα που υπήρχαν μέχρι τότε, σχετικά με τη μετακίνηση, τη μεταφορά, τη διαμονή, την εστίαση, την πληροφόρηση κλπ. Σε αυτά τα ταξίδια συμμετέχουν ταξιδιώτες – επισκέπτες αλλά και ταξιδιώτες – τυχοδιώκτες, οι οποίοι προέρχονται από την κυρίαρχη αστική τάξη των αναπτυσσόμενων βιομηχανικά χωρών (Καραγιάννης και Έξαρχος, 2006: 40).

Στην Αγγλία, κατά τα δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, έρχεται ο Thomas Cook, ο οποίος με το άνοιγμα ενός γραφείου ταξιδιών, διαμορφώνει τη νέα μορφή ταξιδιού, σκοπεύοντας στην κάλυψη της συνεχώς αυξανόμενης ζήτησης για ταξίδια αναψυχής από την αστική τάξη. Το 1873 και το 1878 διοργανώνει το πρώτο ομαδικό ταξίδι προς την Παλαιστίνη και τον γύρο του “κόσμου”.

Το 1905, η εταιρεία “Harag” που ιδρύθηκε το 1847 αναλαμβάνει το γραφείο ταξιδιών στο Stangen της Γερμανίας το οποίο είχε συσταθεί το 1863 κατά το πρότυπο του Thomas Cook. Το 1906 στο Βερολίνο, η γερμανική εταιρεία “Loyd” και η αγγλική εταιρεία “Cook και Υιός”, προβαίνουν στην ίδρυση του πρώτου παγκόσμιου ταξιδιωτικού γραφείου.

Το 1911 διοργανώνεται από αυτό, το πρώτο ταξίδι στον βόρειο πόλο και παράλληλα εμφανίζονται τα πρώτα ταξιδιωτικά γραφεία πώλησης εισιτηρίων πάνω στα ατμόπλοια, εξυπηρετώντας διαδρομές τρένων από και προς τα λιμάνια, με τελικούς προορισμούς ορεινούς και παραθαλάσσιους τόπους αναψυχής και λουτροθεραπείας.

Προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα, η ευρωπαϊκή αστική τάξη ξεκινάει τα ταξίδια και η αναψυχή έχει γίνει πλέον αναγκαία, με τον τουρισμό να αποτελεί μια οικονομική αλλά και κοινωνική πραγματικότητα (Καραγιάννης και Έξαρχος, 2006: 40-41).

2.3 Ιστορική αναδρομή του τουρισμού στην Ελλάδα

Η εξέλιξη του τουρισμού στην Ελλάδα μπορεί να χωριστεί σε τρία στάδια έπειτα από την μεταπολεμική περίοδο, έτσι όπως διαμορφώθηκαν από τους αλλοδαπούς αλλά και από τους ημεδαπούς τουρίστες. Τα στάδια αυτά αναφέρονται παρακάτω με τα κύρια χαρακτηριστικά τους και ακολουθεί η επιμέρους ανάλυση τους :

- 1^ο στάδιο (1950-1965): περιηγητές τουρίστες, υποτυπώδεις τουριστικές υποδομές, πολιτιστικός τουρισμός, τουρισμός διακοπών.
- 2^ο στάδιο (1965-1985): οργανωμένος τουρισμός διακοπών, αύξηση και επέκταση των υποδομών τουρισμού, ο τουρισμός αποτελεί πλέον σημαντικό τομέα της εθνικής οικονομίας.
- 3^ο στάδιο (1985-2015): βιομηχανοποιημένος μαζικός τουρισμός, προβλήματα εξαιτίας της άναρχης ανάπτυξης, τμηματοποίηση τουριστικής ζήτησης (Τσάρτας, 2010: 17-20).

2.3.1 Πρώτο στάδιο εξέλιξης (1950-1965)

Κατά αυτήν την περίοδο, οι τουρίστες οι οποίοι επισκέπτονται την Ελλάδα σκοπεύουν κυρίως σε αυτόνομο περιηγητικό τουρισμό και έχουν κυρίως ως βάση την Αθήνα. Οι δυνατότητες πρόσβασης στη χώρα, οδικώς ή σιδηροδρομικώς ή αεροπορικώς ή ακτοπλοϊκώς, είναι σχεδόν ανύπαρκτες παράλληλα με το εσωτερικό θαλάσσιο αλλά και οδικό δίκτυο να είναι υποτυπώδη, αποτρέποντας στην ουσία τον πιθανό επισκέπτη να έρθει στην Ελλάδα.

Περίπου στο τέλος της δεκαετίας του 1950, η κατάσταση από άποψη υποδομών ξεκίνησε να καλυτερεύει, δίχως όμως να υφίστανται ξενοδοχειακές επιχειρήσεις οι οποίες να έχουν την δυνατότητα να ανταπεξέλθουν σε πελάτες με υψηλές απαιτήσεις σε κάποιες περιοχές της χώρας με αυξημένη τουριστική ζήτηση.

Παρά το γεγονός ότι εκείνη τη χρονική περίοδο υπήρξε μια έντονη ανασυγκρότηση της οικονομίας της Ελλάδας, ο τουρισμός έχει δευτερεύοντα ρόλο σε αυτήν. Ωστόσο, υπήρξαν ορισμένες προσπάθειες για την ανάπτυξη διοικητικής υποδομής και κάποιες μεμονωμένες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες (εσωτερικού και εξωτερικού), αλλά οι φορείς και οι ηγέτες του κράτους δεν θεωρούν την αναπτυξιακή δυναμική του τουρισμού σημαντική (Τσάρτας, 2010: 17).

Οι τουρίστες οι οποίοι επισκέπτονται την Ελλάδα κατά την περίοδο αυτή, στοχεύουν κατά κύριο λόγο στην επίσκεψη περιοχών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος (Δελφοί, Αθήνα, Πελοπόννησος), των νησιών του Αργοσαρωνικού και των κύριων αστικών κέντρων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη). Η Κέρκυρα και η Ρόδος αποτελούν τις βασικότερες περιοχές ανάπτυξης του τουρισμού των διακοπών, όπου σημειώνεται η πρώτη οργανωμένη εμφάνιση ξένων tour operators και ξενοδοχειακών αλυσίδων. Κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ξεκινάει να προβάλλεται η Μύκονος, μέσω της οποίας προωθούνται μετέπειτα και τα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων ως τουριστικές περιοχές.

Η μετακίνηση των τουριστών γίνεται κυρίως με λεωφορεία και παράλληλα παρουσιάζονται κατά κύριο λόγο στην πρωτεύουσα, οι πρώτες οργανωμένες επιχειρήσεις διακίνησης των τουριστών στο εσωτερικό της Ελλάδας, οι οποίες είναι τα τουριστικά πρακτορεία και οι ενοικιάσεις λεωφορείων και αυτοκινήτων.

Η διάσταση του φαινομένου του τουρισμού σε οργανωτικό, περιβαλλοντικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο είναι περιορισμένης έκτασης και κάνει την εμφάνιση του σε συγκεκριμένες περιοχές της χώρας. Σχετικά με τις τουριστικές αγορές της Ευρώπης, η Ελλάδα ξεκινάει να εμφανίζεται στην κατάταξη των τουριστικών προορισμών των μεγάλων ταξιδιωτικών επιχειρήσεων που ασχολούνται με τον οργανωμένο τουρισμό.

Την περίοδο αυτή εμφανίζονται ορισμένα από τα βασικά προβλήματα που χαρακτηρίζουν τα επόμενα στάδια ανάπτυξης τα οποία αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς κατά τα έτη 1950-1965. Κάποια από αυτά τα χαρακτηριστικά είναι η εποχικότητα, η έλλειψη οργάνωσης στις υπηρεσίες που παρέχονται από τις τουριστικές επιχειρήσεις κλπ.

Κλείνοντας το πρώτο στάδιο ανάπτυξης του ελληνικού τουρισμού και αναφερόμενοι σε επίπεδο τουριστικής πολιτικής, η έννοια του τουρισμού ταυτίζεται με ξένους τουρίστες και συνάλλαγμα, ενώ οι ημεδαποί τουρίστες και η ζήτηση τους έρχονται σε δεύτερη μοίρα (Τσάρτας, 2010: 17-18).

2.3.2 Δεύτερο στάδιο εξέλιξης (1965-1985)

Έχοντας βασικούς πόλους τουριστικής ζήτησης άτομα από την Ευρώπη και τις Η.Π.Α., παρατηρείται ταχεία ανάπτυξη μιας υποδομής, η οποία στοχεύει στην εξυπηρέτηση των προτύπων των αλλοδαπών τουριστών. Έτσι, αναπτύσσεται ο τουρισμός καλοκαιρινών διακοπών με κύρια χαρακτηριστικά την ξεκούραση και την ψυχαγωγία, με παράλληλη υποτίμηση του πολιτιστικού τουρισμού που είχε αναπτυχθεί κατά το πρώτο στάδιο

ανάπτυξης του ελληνικού τουρισμού, καθώς παρατηρείται απλά μια γρήγορη ξενάγηση σε αρχαία μνημεία.

Καθώς παρατηρείται αύξηση των αφίξεων των τουριστών στην χώρα και η παραμονή τους είναι σχετικά μεγάλης διάρκειας, καθίσταται απαραίτητη η δημιουργία σύγχρονων υποδομών κυρίως στον τομέα των καταλυμάτων, στον τομέα της μεταφοράς των τουριστών και στον τομέα της πρακτόρευσης του τουρισμού. Αυτές οι σύγχρονες υποδομές αποτελούν την βάση για αυτούς τους τρεις κύριους τομείς, προκειμένου να αναπτυχθεί με συστηματικότερο τρόπο το σύνολο του τομέα του ελληνικού τουρισμού (Τσάρτας, 2010: 18).

Κατά το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης του τουρισμού στην Ελλάδα, αυξάνονται με πολύ γρήγορο ρυθμό οι τουριστικές περιοχές σε όλη την παραλιακή ζώνη και τα νησιά, με την πλειοψηφία από αυτές εξαρτάται πλήρως από τον τουρισμό. Η πολιτική των κρατικών φορέων ενδυναμώνει αυτήν την τουριστική ανάπτυξη, πραγματοποιώντας επενδύσεις σε υποδομές και επιχειρήσεις.

Έτσι, ο τουρισμός αναδεικνύεται ως ένας από τους κυριότερους παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας. Αυτό το γεγονός είναι άμεσα συνδεδεμένο με την αναζήτηση μιας πηγής παραγωγής συναλλάγματος που θα καλύψει τα προβλήματα του ελλειμματικού ισοζυγίου.

Παρόλο που ο τουρισμός επεκτάθηκε και αναβαθμίστηκε με γρήγορους ρυθμούς, υπήρχαν πολλές ελλείψεις σε διάφορους τομείς του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης: στον χωροταξικό σχεδιασμό, στις περιβαλλοντικές μελέτες, στις μελέτες των κοινωνικών επιπτώσεων, στον αναπτυξιακό σχεδιασμό σε εθνικό αλλά και σε τοπικό επίπεδο, στην οικονομική διαχείριση και οργάνωση κλπ., έχοντας ως αποτέλεσμα την εμφάνιση κριτικών και προβληματισμών σχετικά με τα οφέλη της ανάπτυξης του τουρισμού σε οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο.

Δυστυχώς, με την υφιστάμενη δικτατορία κατά την χρονική περίοδο των ετών 1967-1974, είχε καταστροφικές συνέπειες σε όλες τις προαναφερθείσες εξελίξεις, καθώς ενδυναμώθηκαν σε μεγάλο βαθμό και συστηματικά οι παράλογες ιδιωτικές επενδύσεις σε αρκετές τουριστικές περιοχές. Αυτό το γεγονός, οδήγησε σε αδυναμία αποπληρωμής των δανείων κατά τα μετέπειτα έτη και στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και των υπηρεσιών που παρέχονταν (Τσάρτας, 2010: 19).

Κατά το στάδιο αυτό, ο τουρίστας αποκτά τα χαρακτηριστικά του πελάτη και σε κάποιες φορές και του προϊόντος, γεγονός το οποίο έχει άμεση σύνδεση με τις σημαντικές μεταβολές στην δομή των τουριστικών περιοχών σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, με τα

κίνητρα των επισκεπτών της χώρας και με τα χαρακτηριστικά οργάνωσης της νέας υποδομής τουρισμού που έχει αναπτυχθεί στις τουριστικές περιοχές.

Η πλειοψηφία των τουριστών συμμετέχουν σε οργανωμένες διαδρομές των πακέτων των tour operators στο εσωτερικό της Ελλάδας, οδηγώντας σε περιθωριοποίηση της αυτονομίας του πρώτου σταδίου ανάπτυξης του τουρισμού. Πολλοί όμως είναι οι τουρίστες οι οποίοι προσπαθώντας να αποφύγουν αυτήν την μαζικότητα κάποιων τουριστικών περιοχών, ψάχνουν για καινούργιες ασύχναστες περιοχές για τουρισμό.

Αυτό το γεγονός έχει σαν αποτέλεσμα τη σταδιακή μετακίνηση του προτύπου του μαζικού τουρισμού που αναπτύχθηκε στην Κέρκυρα και στην Ρόδο με ορισμένες παραλλαγές και σε άλλες περιοχές (Βόρειες Σποράδες, Χαλκιδική, Ιόνια νησιά κλπ.). Επομένως, τα προβλήματα των ατόμων που ψάχνουν για πολιτισμό, παράδοση και περιβάλλον επεκτείνονται.

Έτσι, είτε αποφεύγονται τα ταξίδια κατά το αποκορύφωμα του καλοκαιριού, δηλαδή κατά κύριο λόγο τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο, είτε ψάχνουν λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, είτε διαλέγουν άλλη χώρα προορισμού. Ωστόσο, υπάρχουν και αυτοί οι αλλοδαποί οι οποίοι αγοράζουν παραθεριστική κατοικία στις γνωστές τουριστικές περιοχές της Ελλάδας.

Τέλος, οι Έλληνες αρχίζουν να ταξιδεύουν περισσότερο προς τις τουριστικές περιοχές, παρά το γεγονός ότι τα ταξίδια αυτά είναι αρκετά ακριβά για τον προϋπολογισμό μιας οικογένειας της μεσαίας τάξης εκείνης της εποχής.

Έτσι, εμφανίζονται τα συμπληρωματικά καταλύματα οικογενειακού τύπου και τα camping, με τα περισσότερα από αυτά να λειτουργούν δίχως τις απαραίτητες προδιαγραφές, οδηγώντας στην υποβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών και στην δημιουργία αρνητικών κριτικών από τους τουρίστες. Επίσης, ο αριθμός των παραθεριστικών κατοικιών των Ελλήνων μεγαλώνει στα περίχωρα των μεγάλων αστικών κέντρων και σε γειτονικούς νομούς (Τσάρτας, 2010: 19-20).

2.3.3 Τρίτο στάδιο εξέλιξης (1985-2015)

Στην αρχή αυτής της περιόδου, τα πλήρως οργανωμένα τουριστικά πακέτα κυριαρχούν και οι τουρίστες που φτάνουν στην Ελλάδα αυξάνονται με σταθερό ρυθμό αγγίζοντας τον συνολικό πληθυσμό της χώρας. Ένας αρκετά μεγάλος αριθμός τουριστών φτάνει στην Ελλάδα με πτήσεις charter, που σταδιακά αυξάνονται και αρκετοί τουρίστες παραμένουν μόνο στην περιοχή την οποία επισκέπτονται, δίχως να επιδιώκουν να εξερευνήσουν την υπόλοιπη χώρα. Έτσι, συρρικνώνεται η μέση διάρκεια παραμονής στα αστικά κέντρα και

περιθωριοποιούνται από την πλευρά της ζήτησης, καθώς γίνονται σταθμοί ή πύλες εισόδου των τουριστών.

Οι τουριστικές περιοχές συνεχώς τυποποιούνται έχοντας ως στόχο την επιτυχή ανταπόκριση στα χαρακτηριστικά της ζήτησης των σύγχρονων τουριστών – καταναλωτών, η πλειοψηφία των οποίων έρχεται από την Ευρώπη. Με αυτόν τον τρόπο, η Ελλάδα είναι ένας κλασικός προορισμός στην Μεσόγειο και οι tour operators έχουν καθοριστικό ρόλο στην διαδικασία διαμόρφωσης των τουριστικών πακέτων και στην διακίνηση των επισκεπτών στις τουριστικές περιοχές της χώρας.

Πλέον, οι τουρίστες αποτελούν τις περισσότερες φορές προϊόν και όχι πελάτες, καθώς η συνάντησή τους με τον τοπικό πληθυσμό δεν επιτρέπει κάποια ουσιαστική επαφή και οι αρνητικές κριτικές για την ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρονται και του ελληνικού τουριστικού προϊόντος προκαλούν την αναζήτηση λύσεων σχετικά με τα προβλήματα υποδομής.

Όμως, οι λύσεις δεν είναι τόσο απλές, καθώς η αλματώδης ανάπτυξη των τουριστικών επιχειρήσεων, η ελλιπής εκπαίδευση, οι επιχειρήσεις των οποίων η λειτουργία είναι παράνομη, η ύπαρξη πολύ μεγάλου αριθμού τουριστικών επιχειρήσεων, η έλλειψη ελέγχου κλπ. είναι σταθερές αδυναμίες της ανάπτυξης του τουρισμού και προκαλούν υποβάθμιση των τουριστικών υπηρεσιών που παρέχονται (Τσάρτας, 2010: 20-21).

Επίσης, η ανάλυση των επιδράσεων του τουρισμού σε οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο αναδεικνύει τα προαναφερθέντα προβλήματα, με την κρατική τουριστική πολιτική να προσπαθεί να θέσει κάποια πλαίσια στην ελληνική τουριστική ανάπτυξη. Όμως, μικρός αριθμός από τις παρεμβάσεις αυτές έχουν στεφθεί με επιτυχία, καθώς ο τουρισμός έχει ενεργοποιήσει τοπικά μια οικονομική και κοινωνική δυναμική που σχετίζεται με το υψηλότερο ποσοστό της απασχόλησης και των εισοδημάτων με τον τουρισμό.

Αυτό το στάδιο ανάπτυξης του τουρισμού χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια αναβάθμισης του προϊόντος του τουρισμού αλλά και από διαρκή τμηματοποίηση της τουριστικής ζήτησης που συνεχώς εξειδικεύεται, έχοντας ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εξειδικευμένων τύπων προσφοράς στην χώρα.

Έτσι, παρά το γεγονός ότι σε επίπεδο προσφοράς οι ειδικές και οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού στερούνται υποδομών και εξειδικευμένου προσωπικού, αυτές οι μορφές ξεκινούν να αποκτούν αρκετά σημαντικό ποσοστό της τουριστικής ζήτησης. Επομένως, ο τομέας του τουρισμού πρέπει να λάβει υπόψη τα νέα αυτά δεδομένα της τουριστικής ζήτησης και τα συσσωρευμένα προβλήματα από τον μαζικό τουρισμό διακοπών που αναφέρθηκαν παραπάνω και να προβεί στην αναδιάρθρωση του.

Παράλληλα, παρατηρείται άνοδος των ταξιδιών (οργανωμένων και αυτόνομων) των Ελλήνων τουριστών εντός της χώρας, δημιουργώντας νέα καταναλωτικά και κοινωνικά πρότυπα της διευρυμένης μεσαίας τάξης. Έπειτα από την ευρωπαϊκή οικονομική κρίση, μειώνεται η τουριστική δαπάνη και προτιμούνται μεσαίας κατηγορίας τουριστικά καταλύματα τα οποία κατά κύριο λόγο είναι αυτόνομα και αυτοεξυπηρετούμενα και απευθύνονται σε οικογένειες. Τέλος, η Ελλάδα κατατάσσεται διεθνώς ως χώρα τουριστών μεσαίων και χαμηλών εισοδημάτων κατά κύριο λόγο με βασικό κίνητρο τις καλοκαιρινές διακοπές (Τσάρτας, 2010: 22-23).

2.4 Οφέλη και προβλήματα του τουρισμού

Όπως κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα έχει επιπτώσεις, θετικές και αρνητικές, έτσι και ο τουρισμός έχει πολλά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα στην οικονομία, στην κοινωνία αλλά και στο περιβάλλον, τα οποία θα αναλυθούν στις επόμενες παραγράφους.

2.4.1 Οφέλη και προβλήματα του τουρισμού σε επίπεδο οικονομίας

Πλέον ο τουρισμός θεωρείται ως η βασική μορφή οικονομικής δραστηριότητας σε παγκόσμιο επίπεδο και για αυτόν τον λόγο χρησιμοποιείται ο όρος «τουριστική βιομηχανία».

Τα οφέλη του τουρισμού σε επίπεδο οικονομίας αφορούν:

- Την αύξηση εισοδήματος.
- Τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- Την περιφερειακή ανάπτυξη.
- Τη δημιουργία και βελτίωση έργων υποδομής.
- Τη βελτίωση ισοζυγίου πληρωμών (Μαυροδόντης, χ.χ. : 25-26).

Αύξηση εισοδήματος: η πραγματοποίηση επενδύσεων οι οποίες έχουν άμεση (π.χ. χτίσιμο και εξοπλισμός ενός ξενοδοχείου) ή έμμεση σχέση (π.χ. κατασκευή ενός αεροδρομίου ή λιμανιού) με τον τουρισμό, όπως επίσης και η λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων, οδηγούν σε άνοδο του εθνικού εισοδήματος. Κατά αυτόν τον τρόπο ένα σημαντικό τμήμα της ευημερίας των λαών, οι οποίοι έχουν σχέση εξάρτησης από τον τουρισμό, οφείλεται σε αυτόν, γεγονός το οποίο ισχύει και για την Ελλάδα.

Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας: γενικότερα, ο τομέας της παροχής υπηρεσιών είναι εντάσεως εργασίας, το οποίο σημαίνει ότι απασχολούνται πολλά άτομα σε αυτόν, χωρίς να είναι εύκολη η αντικατάσταση της εργασίας με μηχανήματα. Επομένως, ο τουρισμός ο οποίος αποτελεί έναν από τους βασικότερους τομείς προσφοράς υπηρεσιών, συμβάλλει με ουσιαστικό τρόπο στη μείωση της ανεργίας, παρά τα προβλήματα εποχικότητας που παρουσιάζει.

Περιφερειακή ανάπτυξη: η διαφορά ανάμεσα στο κέντρο και στην επαρχία μιας χώρας σε οικονομικό επίπεδο είναι γνωστή. Οι προσπάθειες οι οποίες καταβάλλονται για τη μείωση αυτής της αδικίας εις βάρος της επαρχίας, βοηθούνται σε σημαντικό βαθμό από την τουριστική δραστηριότητα, καθώς ο τουρισμός, από τη φύση του ευνοεί την περιφερειακή ανάπτυξη. Τα βασικά χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος στην Ελλάδα (φυσικό κάλλος, πολύτιμη αρχαιολογική και πολιτιστική κληρονομιά κλπ.) κατανέμονται σχεδόν ισομερώς στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας και επομένως πρέπει να δραστηριοποιηθούν κατά κύριο λόγο οι τοπικοί παράγοντες για την αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής. Έτσι, δημιουργούνται νέες ευκαιρίες απασχόλησης και μειώνεται δραστικά η ερήμωση της υπαίθρου (Μαυροδόντης, χ.χ.: 26-27).

Δημιουργία και βελτίωση έργων υποδομής: Ως υποδομή στην οικονομία νοούνται τα κεφαλαιουχικά αγαθά του οικονομικού συστήματος τα οποία συμβάλουν στην εθνική παραγωγή και αφορούν το σύνολο της οικονομίας (έργα συγκοινωνίας όπως δρόμοι, σιδηρόδρομοι, λιμάνια, αεροδρόμια κλπ., έργα υδροδότησης, αποχέτευσης, τηλεπικοινωνίας, κλπ.). Η δημιουργία αυτών των νέων εγκαταστάσεων είναι επενδύσεις οι οποίες συμβάλουν στην καλύτερη καθώς και στην οικονομικότερη διεξαγωγή των οικονομικών δραστηριοτήτων και επομένως του τουρισμού. Ο τουρισμός, καθώς αποτελεί ένα πολύ βασικό τομέα της οικονομίας, είναι ισχυρός παράγοντας δημιουργίας αυτών των επενδύσεων, με την παράλληλη υποβοήθηση και των υπόλοιπων τομέων.

Βελτίωση ισοζυγίου πληρωμών από την αυξημένη εισροή ξένου συναλλάγματος: Οι συναλλαγματικές εισπράξεις οι οποίες προέρχονται από τον εισερχόμενο τουρισμό, είναι πολύ σημαντικές για την Ελλάδα, καθώς συμβάλουν στην κάλυψη ενός τμήματος του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου (πληρωμές – εισπράξεις για εισαγόμενα – εξαγόμενα εμπορεύματα). Αν δεν συνέβαινε αυτό, θα έπρεπε να μειωθούν οι εισαγωγές και να αυξηθούν οι εξαγωγές ή να ληφθεί δάνειο από το εξωτερικό. Βεβαίως, λαμβάνοντας υπόψη ότι τα

τελευταία χρόνια όλο και περισσότεροι Έλληνες ταξιδεύουν στο εξωτερικό, δαπανώντας συνάλλαγμα, παρατηρείται ότι το ποσοστό των καθαρών συναλλαγματικών εισπράξεων από τον τουρισμό είναι μικρότερο (Μαυροδόντης, χ.χ. : 29).

Παρά τα παραπάνω οφέλη του τουρισμού σε οικονομικό επίπεδο σε μια χώρα προορισμού, υπάρχουν και κάποιες δυσμενείς οικονομικές επιπτώσεις οι οποίες αποτελούν απόρροια της τουριστικής δραστηριότητας και αφορούν:

- Την υπερβολική οικονομική εξάρτηση.
- Τις διαρροές εισοδημάτων σε άλλες χώρες.
- Τις εποχικές διακυμάνσεις (χρονική υπερσυγκέντρωση).
- Τις περιφερειακές ανισότητες (χωρική υπερσυγκέντρωση).
- Την άνοδο τιμών.
- Την αναντιστοιχία ανάπτυξης ιδιωτικού – δημόσιου τομέα (Μαυροδόντης, χ.χ. : 30).

Υπερβολική οικονομική εξάρτηση: Σε ορισμένες περιοχές ή χώρες, όπου υφίσταται μονομερής προσήλωση στην τουριστική δραστηριότητα υπάρχουν πολλοί κίνδυνοι, κυρίως οικονομικοί. Η ανάπτυξη του τουρισμού σε μια περιοχή ή σε μια χώρα πάντοτε είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη των παραδοσιακών παραγωγικών δομών. Επίσης, ο τουρισμός είναι μια δραστηριότητα η οποία είναι ευαίσθητη σε πολιτικές και οικονομικές επιρροές. Όμως, δεν υπάρχουν τρόποι μείωσης αυτών των κινδύνων με άμεσα μέτρα, αλλά μπορούν να αντιμετωπιστούν είτε με παράλληλη ανάπτυξη και των άλλων κλάδων της οικονομίας είτε με την προώθηση του τουριστικού προϊόντος σε πολλές χώρες (διαφοροποίηση της πελατείας).

Διαρροές εισοδημάτων σε άλλες χώρες: τα οφέλη του τουρισμού σε οικονομικό επίπεδο δεν είναι αρκετά στην περίπτωση που οι πραγματοποιούμενες δαπάνες από τους τουρίστες διαρρέουν σε άλλες περιοχές ή χώρες. Οι δαπάνες των ξένων επισκεπτών της Ελλάδας δεν είναι καθαρές συναλλαγματικές εισπράξεις διότι ένα μεγάλο τμήμα αυτών των δαπανών εισπράττεται από ξένες επιχειρήσεις και ένα άλλο τμήμα των πραγματοποιούμενων δαπανών από τους ξένους τουρίστες στην χώρα αφορά εισαγόμενα προϊόντα. Ουσιαστικά δεν μένουν όλα τα χρήματα τα οποία ξοδεύουν οι ξένοι τουρίστες στην Ελλάδα, αλλά υπάρχουν διαρροές σε άλλες χώρες.

Εποχικές διακυμάνσεις (χρονική υπερσυγκέντρωση): η έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τον τουρισμό, εκτός από κοινωνικές επιπτώσεις, έχει και αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις, όπως την εποχική ανεργία και την αδρανοποίηση ή την υπολειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων για τους περισσότερους μήνες, γεγονός το οποίο ισχύει κατά κύριο λόγο στον μαζικό τουρισμό. Αυτό το πρόβλημα της εποχικότητας αποτελεί ένα από τα βασικότερα προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη η ελληνική οικονομία του τουρισμού, το οποίο μπορεί να λυθεί με συντονισμένες δράσεις, επιτυγχάνοντας μια καλύτερη διασπορά εντός του χρόνου της τουριστικής ζήτησης. Επίσης, σημαντική συμβολή σε αυτό το πρόβλημα έχει και η δημιουργία ή η τόνωση των εναλλακτικών και των ειδικών μορφών τουρισμού (Μαυροδόντης, χ.χ. : 30-34).

Περιφερειακές ανισότητες (χωρική υπερσυγκέντρωση): εκτός από την έντονη εποχικότητα, ο τουρισμός δείχνει προτίμηση για συγκεκριμένες περιοχές, αγνοώντας κάποιες άλλες, με τα πλήθη να συγκεντρώνονται για λίγους μήνες στους τουριστικούς τόπους προκαλώντας πλήθος παρενεργειών (κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα, ανισότητες στην κατανομή του εθνικού εισοδήματος κατά περιφέρειες κλπ.). Το παραπάνω πρόβλημα μπορεί και αυτό να αντιμετωπιστεί με την δημιουργία και την προώθηση νέων εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού και νέων τουριστικών προορισμών.

Άνοδος των τιμών (πληθωρισμός): στην περίπτωση αυξημένης ζήτησης σχετικά με την προσφορά, οι τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών σημειώνουν άνοδο, προκαλώντας δυσμενείς επιδράσεις στο βιοτικό επίπεδο των μόνιμων κατοίκων των χωρών προορισμού, κυρίως αυτών που δεν επωφελούνται άμεσα από τον τουρισμό.

Αναντιστοιχία ανάπτυξης ιδιωτικού – δημόσιου τομέα: Η τουριστική προσφορά στηρίζεται σε εγκαταστάσεις τουριστικής ανωδομής (γίνονται συνήθως από ιδιωτικούς φορείς, είναι ιδιωτικές τουριστικές επενδύσεις) και υποδομής (γίνονται από το κράτος, π.χ. δρόμοι, λιμάνια, αερολιμένες κλπ.), εκτός από τις φυσικές ομορφιές και την πολιτιστική παράδοση. Στην Ελλάδα, εξαιτίας της υπεροχής της ευέλικτης ιδιωτικής πρωτοβουλίας έναντι της δυσκίνητων κρατικών φορέων, έχουν δημιουργηθεί εγκαταστάσεις, πολλές φορές υπερπολυτελείς, δίχως όμως την ανάλογη υποστήριξη τους από έργα τουριστικής υποδομής (ποιοτικά και ποσοτικά). Η κατάσταση στα λιμάνια, στα αεροδρόμια και η ανεπάρκεια άλλων εγκαταστάσεων που θα καταστήσουν τη διαμονή αλλά και την διακίνηση του τουρίστα άνετη και ακίνδυνη είναι γνωστές σε όλους (Μαυροδόντης, χ.χ. : 34-35).

2.4.2 Οφέλη και προβλήματα του τουρισμού σε επίπεδο κοινωνίας

Ενώ τα οικονομικά οφέλη του τουρισμού είναι αδιαμφισβήτητα, οι επιπτώσεις από την τουριστική δραστηριότητα σε επίπεδο κοινωνίας και περιβάλλοντος είναι κυρίως αρνητικές. Κατά τα πρώτα χρόνια άνθησης του τουρισμού, η έκταση του φαινομένου αυτού δεν είχε λάβει τις σημερινές διαστάσεις, καθώς οι διεθνείς αφίξεις τουριστών ήταν ελάχιστες συγκριτικά με τις σημερινές διεθνείς αφίξεις. Παρακάτω θα αναφερθούν αρχικά τα οφέλη και έπειτα τα μειονεκτήματα της τουριστικής δραστηριότητας σε επίπεδο κοινωνίας.

Καθώς ο τουρισμός προσφέρει απασχόληση και επομένως και εισόδημα σε οικογένειες και επιχειρήσεις, συμβάλει στη συγκράτηση της διαρροής πληθυσμού σε πολλές περιοχές, το οποίο έχει ουσιαστικό ρόλο ειδικά για απομακρυσμένες περιοχές. Επίσης, η οικονομική ανάπτυξη, η οποία έχει πραγματοποιηθεί από τον τουρισμό (άμεσα ή έμμεσα), καθώς ελαχιστοποιεί την ανεργία, συντελεί στη μείωση των παθολογικών κοινωνικών φαινομένων εξαιτίας αυτής (μετανάστευση, ψυχοπαθολογικά προβλήματα, ναρκωτικά κλπ.).

Τέλος, ο τουρισμός συμβάλει στην προώθηση της αμοιβαίας κατανόησης των λαών, καθώς οι λαοί πλησιάζουν μεταξύ τους εξαιτίας της διαρκούς επαφής των κατοίκων των τουριστικών τόπων προορισμού (ντόπιων) με τους επισκέπτες οι οποίοι προέρχονται από άλλες περιοχές (τουρίστες).

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και ορισμένα προβλήματα τα οποία δημιουργούνται από την τουριστική δραστηριότητα σε επίπεδο κοινωνίας και πολιτισμού, τα οποία αφορούν την αυξημένη εγκληματικότητα, την πορνεία, τη διάδοση σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων, τα ναρκωτικά, τη χαλάρωση των ηθών και της οικογενειακής συνοχής κλπ., που οφείλονται κατά κύριο λόγο στο μαζικό τουρισμό (Μαυροδόντης, χ.χ. : 36-37).

2.4.3 Οφέλη και προβλήματα του τουρισμού σε επίπεδο περιβάλλοντος

Η τουριστική ανάπτυξη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ποιότητα του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων και όπως είναι προφανές δημιουργεί οφέλη και προβλήματα στα επιμέρους στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. Έτσι, τα οφέλη της τουριστικής δραστηριότητας σε επίπεδο περιβάλλοντος επικεντρώνονται:

- Στη διατήρηση αλλά και στην ανάπτυξη φυσικών περιοχών που είναι πόλοι τουριστικής έλξης (πάρκα, προστατευόμενες περιοχές κλπ.), που διαφορετικά θα είχαν εγκαταλειφθεί.

- Στη βελτίωση της περιβαλλοντικής ποιότητας, αφού ο τουρισμός μπορεί να είναι το κίνητρο για τον έλεγχο της ποιότητας του νερού, του αέρα, της ηχορύπανσης, των απορριμμάτων κλπ.
- Στην αναβάθμιση του περιβάλλοντος, καθώς τουριστικές εγκαταστάσεις οι οποίες έχουν σχεδιαστεί σωστά έχουν την δυνατότητα αναβάθμισης τοπίων, τα οποία χωρίς τον τουρισμό θα είχαν παραμεληθεί.
- Στη βελτίωση των υποδομών (οδικών, αεροπορικών, ύδρευσης, αποχέτευσης κλπ.)
- Στην αύξηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, εξαιτίας του ενδιαφέροντος των τουριστών για τη φύση και της συνειδητοποίησης της σημασίας της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος (Γνώμη πρωτοβουλίας της Ο.Κ.Ε. , χ.χ. : 11-12).

Στον αντίποδα, υπάρχουν και οι αρνητικές επιπτώσεις που απορρέουν από την τουριστική δραστηριότητα σε επίπεδο περιβάλλοντος και αφορούν κατά κύριο λόγο:

- Το τοπίο, καθώς πολλές φορές οι τουριστικές υποδομές έχουν ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση των φυσικών οικοσυστημάτων και του τοπίου. Η κάλυψη του φυσικού περιβάλλοντος από τις τουριστικές εγκαταστάσεις μεταβάλλει τη φυσιολογία των ακτών και των ορεινών περιοχών και η μη ορθώς οργανωμένη τουριστική κίνηση ασκεί πιέσεις και προκαλεί ζημιές στο οικοσύστημα.
- Τη ρύπανση από στερεά απόβλητα, αφού η μη ολοκληρωμένη διαχείριση των στερεών απορριμμάτων μειώνει την ποιότητα του περιβάλλοντος (της ατμόσφαιρας, της θάλασσας κλπ.), ενώ ίσως αυξήσει την πιθανότητα πυρκαγιών.
- Το νερό, καθώς η πλειονότητα των τουριστικών περιοχών είχε ανέκαθεν πρόβλημα με τις λίγες βροχοπτώσεις και τα μικρά αποθέματα υπόγειου νερού. Πλέον, για να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα εισήχθη η τεχνολογία των γεωτρήσεων και η εισαγωγή νερού από την ηπειρωτική χώρα, έχοντας σαν αποτέλεσμα την εξάντληση των υπόγειων υδροφορέων και την ακαταλληλότητα του νερού (εξαιτίας της εισόδου θαλασσινού νερού).
- Την κατανάλωση ενέργειας, που τα προηγούμενα χρόνια σε πολλές περιοχές παράγονταν από ανανεώσιμες πηγές (άνεμος), ενώ πλέον το πετρέλαιο έχει κυριαρχήσει σε όλες τις χρήσεις, το οποίο όμως αμφισβητείται εξαιτίας των

περιβαλλοντικών λόγων αλλά και του υπερβάλλοντος κόστους συγκριτικά με άλλες εναλλακτικές λύσεις (Γνώμη πρωτοβουλίας της Ο.Κ.Ε. , χ.χ. : 12-14).

Επομένως, έπειτα από την ανάλυση όλων των θετικών αλλά και των αρνητικών επιπτώσεων της τουριστικής δραστηριότητας σε επίπεδο οικονομικό, κοινωνικό αλλά και περιβαλλοντικό, για να μπορέσει ο τουρισμός να έχει μεγαλύτερη δυναμική με φιλικό τρόπο ως προς το περιβάλλον, είναι απαραίτητο να αναπτυχθούν και οι άλλες μορφές του (εναλλακτικές και ειδικές) εκτός από τις παραδοσιακές μορφές.

Έτσι, θα υπάρχει η πιθανότητα αποφυγής των προβλημάτων και δημιουργίας θετικών επιπτώσεων σε επίπεδο κοινωνίας, πολιτισμού και περιβάλλοντος, καθώς αυτές οι μορφές, όπως θα αναλυθούν εκτενώς παρακάτω, χαρακτηρίζονται από:

- Ελεγχόμενη και ρυθμιζόμενη ανάπτυξη μικρής κλίμακας.
- Ποικιλία δραστηριοτήτων σε ανεξάρτητη (ατομική) βάση ή μικρής κλίμακας.
- Έμφαση στην απόκτηση εμπειριών για την τοπική κουλτούρα και παράδοση (Γνώμη πρωτοβουλίας της Ο.Κ.Ε. , χ.χ. : 14).

2.5 Διακρίσεις του τουρισμού ανάλογα με διάφορα κριτήρια

Ο τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με μια ποικιλία κριτηρίων τα οποία παρατίθενται παρακάτω μαζί με μια σύντομη επεξήγηση των διακρίσεων. Τα κριτήρια αυτά είναι :

- Το κριτήριο της προέλευσης των τουριστών.
- Το κριτήριο της χρονικής διάρκειας των τουριστικών δραστηριοτήτων.
- Το κριτήριο της κινητικότητας κατά την διάρκεια παραμονής των τουριστών στον τόπο προορισμού.
- Το κριτήριο του μεγέθους του τουριστικού πλήθους.

Με βάση το κριτήριο της προέλευσης των τουριστών: ο τουρισμός διακρίνεται σε εγχώριο και σε διεθνή τουρισμό και με την σειρά του ο διεθνής τουρισμός (ανάλογα με την κατεύθυνση των τουριστικών ροών) ταξινομείται σε εισερχόμενο και σε εξερχόμενο τουρισμό.

Παρόλο που συνήθως όταν μιλάμε για τουρισμό εννοούμε τον διεθνή, δεν πρέπει να υποτιμηθεί η σημασία του εγχώριου τουρισμού, κυρίως για άγνωστους τουριστικούς προορισμούς. Οι ξένοι τουρίστες τις περισσότερες φορές επισκέπτονται συγκεκριμένες τουριστικές περιοχές της Ελλάδας που έχουν επιλεγεί από τους tour operators, με

αποτέλεσμα για την τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής, χωρίς άμεση επαφή με τη θάλασσα, να έχει τεράστια σημασία η προσέλκυση του εγχώριου τουρισμού.

Ορισμένες περιοχές (Έδεσσα, Μέτσοβο κλπ.) και είδη τουρισμού (χειμερινός, θεραπευτικός κλπ.) στηρίζονται σχεδόν αποκλειστικά στη ζήτηση που αναπτύσσεται από τους εγχώριους τουρίστες. Έτσι, ο στόχος της πολιτικής των διάφορων φορέων θα πρέπει να είναι η διαφοροποίηση της τουριστικής προσφοράς και η ποιοτική αναβάθμιση προκειμένου να επιτευχθεί η προσέλκυση ημεδαπών αλλά και αλλοδαπών τουριστών (Μαυροδόνη, χ.χ.: 20).

Ο εγχώριος τουρισμός αναφέρεται στους κατοίκους μιας δεδομένης χώρας, που πραγματοποιούν ταξίδια μόνο μέσα σε αυτή, ενώ ο διεθνής τουρισμός είναι το σύνολο του εισερχόμενου και του εξερχόμενου τουρισμού. Ο εισερχόμενος τουρισμός αναφέρεται στους αλλοδαπούς που ταξιδεύουν σε μια δεδομένη χώρα, ενώ ο εξερχόμενος τουρισμός αφορά τους μόνιμους κατοίκους μιας χώρας που πραγματοποιούν ταξίδια σε κάποια άλλη χώρα (Λαγός, 2005: 42).

Με βάση το κριτήριο της χρονικής διάρκειας των τουριστικών δραστηριοτήτων: ο τουρισμός διακρίνεται σε συνεχή και σε εποχικό τουρισμό. Γενικότερα, ο τουρισμός είναι μια εποχική δραστηριότητα, καθώς για τα περισσότερα είδη του τουρισμού, το καλοκαίρι υπάρχει μεγαλύτερη ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών από τον χειμώνα (ιδιαίτερος στα νησιά και στις παραθαλάσσιες περιοχές).

Οι τουριστικοί φορείς προσπαθούν για τη χρονική διασπορά της τουριστικής ζήτησης, προκειμένου να υφίσταται ζήτηση και εκτός την περίοδο αιχμής, μέσω της διαφοροποίησης των τιμών των τουριστικών προϊόντων, της διαφοροποίησης της τουριστικής προσφοράς (προβολή και ανάπτυξη εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού) κλπ.

Με βάση το κριτήριο της κινητικότητας κατά την διάρκεια της παραμονής των τουριστών στον τόπο προορισμού: ο τουρισμός διακρίνεται σε στατικό (ο τουρίστας διαμένει σε ένα τουριστικό κατάλυμα σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια των διακοπών του) και σε κινητικό (ο τουρίστας βρίσκεται σχεδόν συνεχώς σε κίνηση).

Με βάση το κριτήριο του μεγέθους του τουριστικού πλήθους: ο τουρισμός ταξινομείται σε ατομικό και σε ομαδικό ή μαζικό τουρισμό. Ο ατομικός τουρισμός αναφέρεται σε ένα άτομο ή το πολύ σε μία οικογένεια (οικογενειακός τουρισμός), μια ειδική

μορφή τουρισμού, που ωστόσο δεν αποκλείει την συμμετοχή του σε προγράμματα μαζικού τουρισμού (Μαυροδόντης, χ.χ. : 21).

2.6 Μορφές του τουρισμού

Ο τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε τρεις βασικές μορφές οι οποίες θα αναλυθούν λεπτομερώς παρακάτω: είναι ο μαζικός τουρισμός, ο εναλλακτικός τουρισμός και ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων και καθορίζονται από τους ακόλουθους κύριους παράγοντες:

- Το κύριο κυρίαρχο κίνητρο ή την κυρίαρχη ομάδα κινήτρων που οδηγούν τον τουρίστα στην οργάνωση και πραγματοποίηση του ταξιδιού αυτού.
- Τον τύπο και τα χαρακτηριστικά του ταξιδιού.
- Τον χρόνο εμφάνισης της κάθε μορφής ταξιδιού.
- Τις επιπτώσεις της κάθε μορφής τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη (Λαγός, 2005: 62 & 66).

2.6.1 Μαζικός τουρισμός

Αυτή η μορφή τουρισμού είναι η κλασική μορφή η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της αναψυχής και περιέχει ορισμένες δραστηριότητες οι οποίες αναπτύσσονται κατά τις διακοπές και χαρακτηρίζονται από ξεκούραση και διασκέδαση. Αποτελεί την παραδοσιακή αγορά διακοπών και το μεγάλο τμήμα των τουριστών που περιλαμβάνει, διαμένει σε ξενοδοχειακά και λοιπά μέσα τουριστικής διαμονής, κατά κύριο λόγο σε παράκτιες περιοχές.

Έπειτα από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στην ταχύτατη ανάπτυξη και στον οργανωμένο χαρακτήρα του μαζικού τουρισμού συμμετείχε η δημιουργία νέων υποδομών και ανωδομών σκοπεύοντας στην μαζική και οργανωμένη μετακίνηση και φιλοξενία τουριστών. Η μεταπολεμική ανάπτυξη του διεθνούς τουρισμού είχε ως βάση το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού που χαρακτηριζόταν από μαζικότητα, ομαδικότητα και διεθνισμό.

Στην ανάπτυξη του συνέβαλαν διάφοροι παράγοντες και συνθήκες, όπως η βελτίωση των όρων εργασίας και αμοιβής των εργαζομένων, η εξέλιξη των μέσων μεταφοράς, η ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφόρησης, η οργάνωση διακοπών με σύστημα ναυλωμένων πτήσεων και τουριστικών πακέτων, η απελευθέρωση των περιορισμών στις αερομεταφορές κλπ. (Λαγός, 2005: 62-68).

2.6.2 Εναλλακτικός τουρισμός

Ο όρος «εναλλακτικές μορφές τουρισμού» αναφέρεται στον τουρισμό ο οποίος έχει άμεση σχέση με εναλλακτικές μορφές σε οργανωτικό επίπεδο αλλά και με τα χαρακτηριστικά των τουριστικών δραστηριοτήτων που επιθυμούν οι επισκέπτες. Ο εναλλακτικός τουρισμός συνίσταται από κίνητρα που είναι συνδεδεμένα με συγκεκριμένα θέματα (φυσιολατρία, περιπέτεια, αθλητισμός, περιήγηση, περιβάλλον, πολιτιστική κληρονομιά κλπ.).

Ουσιαστικά, ο εναλλακτικός τουρισμός προσδιορίζεται από τις μορφές τουρισμού που είναι συνδεδεμένες με αξίες κοινωνικού και περιβαλλοντικού επιπέδου και επιτρέπουν στους ντόπιους αλλά και στους επισκέπτες να μοιράζονται κοινές εμπειρίες και να δέχονται μόνο θετικές αλληλεπιδράσεις.

Όπως συμβαίνει και με τον τουρισμό, έτσι και για τον εναλλακτικό τουρισμό δεν υπάρχει ένας ορισμός ο οποίος να είναι διεθνώς αποδεκτός. Κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ο τουρισμός ο οποίος διαφοροποιείται από την συνηθισμένη μορφή τουρισμού, τον μαζικό τουρισμό, με την υπόσχεση στους επισκέπτες ότι θα ζήσουν κάτι διαφορετικό, ενώ ορισμένοι άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι στην ουσία διαφοροποιούνται τα άτομα που αναφέρεται.

Στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, ο επισκέπτης συνήθως διαλέγει έναν τρόπο οργάνωσης και διεξαγωγής του ταξιδιού του, όπου έχει κυρίαρχο ρόλο η αυτονομία στις επιλογές και η περιήγηση με ελάχιστη χρήση υπηρεσιών οργανωμένου τουρισμού και η δημιουργία ειδικής υποδομής που έχει τη δυνατότητα ικανοποίησης αυτού του επισκέπτη.

Όλο και αυξάνεται ο αριθμός των τουριστών, οι οποίοι επιθυμούν να ικανοποιήσουν τα ενδιαφέροντα τους μέσα από άλλες μορφές τουρισμού, οι οποίες είναι εναλλακτικές και διαφέρουν από τον μαζικό τουρισμό, ο οποίος χαρακτηρίζεται από τη μαζικότητα, την επιβάρυνση του περιβάλλοντος, τη μεγιστοποίηση του κέρδους εις βάρος των προσφερόμενων υπηρεσιών κλπ.

Ένας επισκέπτης ο οποίος επιλέξει εναλλακτικές μορφές τουρισμού, τις περισσότερες φορές έχει καλύτερη μόρφωση, είναι πιο ευαίσθητος σε επίπεδο περιβάλλοντος και πολιτισμού, είναι περισσότερο συνειδητοποιημένος πολιτιστικά και χαρακτηρίζεται από περιέργεια. Συνήθως, αναζητάει και προστατεύει την τοπική κουλτούρα του προορισμού, πλησιάζει την τοπική κοινότητα, προωθεί την τοπική παραδοσιακή κουζίνα κλπ. Παρακάτω

ακολουθούν τέσσερις γενικά αποδεκτές συνισταμένες του εναλλακτικού τουρισμού (Βενετσανοπούλου, 2006: 63-64).

Η πρώτη συνισταμένη του εναλλακτικού τουρισμού αναφέρεται στο γεγονός ότι αυτός εφαρμόζεται στις μορφές τουρισμού που δεν καταστρέφουν το περιβάλλον και τις ανάγκες της κοινότητας του τόπου προορισμού, καθώς επίσης δεν έχουν τις αρνητικές επιδράσεις του μαζικού τουρισμού.

Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ένα είδος τουρισμού το οποίο διακρίνεται από ανάπτυξη μικρής κλίμακας και οργανώνεται από τον τοπικό πληθυσμό και φορείς, δίχως να υφίσταται εκμετάλλευση ή καταστροφή του πολιτισμού του τόπου υποδοχής. Έτσι, επέρχονται λιγότερες αρνητικές επιπτώσεις και υψηλότερες πιθανότητες ευνοϊκής αποδοχής από τους ντόπιους κατοίκους συγκριτικά με τον μαζικό τουρισμό.

Ορισμένες μορφές τουρισμού θεωρούνται ως εναλλακτικές μορφές καθώς δεν εκμεταλλεύονται τον τοπικό πληθυσμό, δηλαδή τα οικονομικά οφέλη της τουριστικής δραστηριότητας διοχετεύονται κατά κύριο λόγο προς τον τοπικό πληθυσμό και όχι προς τις πόλεις ή προς άλλες χώρες (όπως συμβαίνει στον μαζικό τουρισμό), τονώνοντας την ανάπτυξη των τουριστικών επιχειρήσεων των μόνιμων κατοίκων του τόπου προορισμού.

Τέλος, ο τουρισμός ο οποίος δεν καταστρέφει τον τοπικό πληθυσμό του προορισμού συνήθως λέγεται εναλλακτικός, καθώς εκτός των άλλων, προωθεί την ενθάρρυνση του σεβασμού προς την πολιτισμική πραγματικότητα μέσω της εκπαίδευσης και της επιμόρφωσης. Οι εναλλακτικές μορφές είναι οι μόνες μορφές τουρισμού οι οποίες δέχονται ενισχύσεις με τεράστια κονδύλια από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι βασικότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι ο πολιτιστικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο χειμερινός, ο ορεινός, ο θαλάσσιος, ο αθλητικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο τουρισμός περιπέτειας κλπ. (Βενετσανοπούλου, 2006: 64-65).

2.6.3 Τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων

Ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ενός κυρίαρχου κινήτρου στη ζήτηση και από την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης ειδικής υποδομής αποσκοπώντας στην ικανοποίηση των αναγκών των τουριστών της κάθε ειδικής μορφής τουρισμού.

Οι ειδικές μορφές τουρισμού αποτελούν μια εξειδικευμένη μορφή τουρισμού, η οποία περιέχει ομαδικές ή ατομικές μετακινήσεις ατόμων προκειμένου να αναπτύξουν ειδικά ενδιαφέροντα και να επισκεφτούν αξιοθέατα και τόπους που έχουν άμεση σύνδεση με ένα συγκεκριμένο θέμα (υγεία, θρησκεία κλπ.).

Ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων δεν υποκαθιστά τον μαζικό τουρισμό, αλλά λειτουργεί συμπληρωματικά, εμπλουτίζοντας, διευρύνοντας και διαφοροποιώντας το τουριστικό προϊόν με την κάλυψη της αντίστοιχης συνεχώς αυξανόμενης τουριστικής ζήτησης.

Οι βασικότερες μορφές τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων είναι ο κοινωνικός τουρισμός, ο τουρισμός υγείας, ο επαγγελματικός τουρισμός, ο θρησκευτικός, ο εκθεσιακός, ο συνεδριακός τουρισμός κλπ. (Βενετσανοπούλου, 2006: 66-67).

2.7 Οι βασικότεροι τουριστικοί πόροι της Ελλάδας

Για να καταταχθεί μια χώρα στην λίστα με τις τουριστικές χώρες παγκοσμίως πρέπει απαραίτητως να διαθέτει κάποιους τουριστικούς πόρους που να έχουν την δυνατότητα να θεωρηθούν ως συγκριτικά πλεονεκτήματα της ή πόλοι έλξης της τουριστικής ζήτησης. Υπάρχουν φυσικοί, πολιτιστικοί και περιβαλλοντικοί πόροι οι οποίοι αναγνωρίζονται εύκολα αλλά και άλλοι πόροι οι οποίοι ανταποκρίνονται σε κοινωνικά και ψυχολογικά κίνητρα των τουριστών. Παρακάτω αναφέρονται και αναλύονται περιληπτικά οι βασικότεροι τουριστικοί πόροι της Ελλάδας οι οποίοι την καθιστούν ελκυστική για τους επισκέπτες της:

- Το κλίμα.
- Ο πολιτισμός και η παράδοση.
- Το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον.
- Η ποικιλία τύπων και επιπέδων υποδομής η οποία ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά της διεθνούς τουριστικής ζήτησης.
- Η “εικόνα” της σε άτομα που την επισκέφτηκαν αλλά και σε άτομα που δεν την έχουν επισκεφτεί ακόμα (Τσάρτας, 2010: 23).

Το κλίμα ως τουριστικός πόλος έλξης

Θετικό στοιχείο αποτελεί ο συνδυασμός ήπιου θερμού και ξηρού κλίματος στην πλεονότητα των τουριστικών περιοχών της χώρας, προσελκύοντας κατά κύριο λόγο τους καλοκαιρινούς τουρίστες, ενώ παράλληλα ο χειμώνας είναι συνήθως ήπιος, με ικανοποιητικές κλιματολογικές συνθήκες για χρονικό διάστημα περίπου οχτώ ως εννιά μήνες.

Επίσης, πολλές είναι οι περιοχές της χώρας στις οποίες η τουριστική περίοδος αγγίζει τους επτά ως οχτώ μήνες, κυρίως στην Κρήτη και τα Δωδεκάνησα, γεγονός το οποίο είναι ιδιαίτερα θετικό για την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας αλλά και ευάρεστο για τους

τουρίστες, ευνοώντας ένα αρκετά μεγάλο αριθμό ημερών διακοπών. Αξιοσημείωτη είναι η υψηλή μέση διάρκεια παραμονής αλλοδαπών τουριστών στην χώρα (Τσάρτας, 2010: 23).

Ο πολιτισμός και η παράδοση ως τουριστικός πόλος έλξης

Ένας από τους κύριους λόγους επίσκεψης της Ελλάδας για πληθώρα τουριστών αποτελούν τα μνημεία του αρχαίου πολιτισμού, οι αρχαιολογικοί τόποι και τα μουσεία. Σε έγκυρη καταγραφή των πολιτιστικών πόρων διεθνούς σημασίας των κρατών – μελών της Ε.Ε., η Ελλάδα ταξινομήθηκε στις πρώτες θέσεις μαζί με την Ιταλία και την Γαλλία.

Φυσικά, εκτός από τον αρχαίο πολιτισμικό πλούτο, η χώρα διαθέτει μια λιγότερο διεθνώς γνωστή πολιτιστική παράδοση και κληρονομιά (τραγουδία, μουσική, θέατρο, χειροποίητα αντικείμενα τέχνης κλπ.), η οποία είναι αρκετά δυναμική και ανθεκτική στο χρόνο. Επίσης, δύο ακόμα πολύ σημαντικές πτυχές της πολιτιστικής παράδοσης είναι η θρησκευτική παράδοση, η οποία απεικονίζεται στο μεγάλο αριθμό των μοναστηριών και των ναών ποικίλων ιστορικών περιόδων και η γαστρονομία της ελληνικής κουζίνας (Τσάρτας, 2010: 24).

Το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον ως τουριστικός πόλος έλξης

Η καθαρή θάλασσα αλλά και τα χιλιάδες χιλιόμετρα παραλίας ελκύουν τους τουρίστες καλοκαιρινών διακοπών, ενώ οι ορεινές περιοχές και η χλωρίδα της Ελλάδας (μια από τις πλουσιότερες της Ευρώπης) ανταποκρίνονται στις ανάγκες των επισκεπτών για ορεινό τουρισμό, φυσιολατρικό τουρισμό και οικοτουρισμό.

Σχετικά με το δομημένο περιβάλλον, κατά κύριο λόγο αυτό που βρίσκεται στην ύπαιθρο είναι και αυτό αρκετά πλούσιο, με πολλούς παραδοσιακούς οικισμούς, αγροικίες, κάστρα, νερόμυλους, νησιωτικές καστρουπόλεις κλπ.

Ο συνδυασμός του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος είναι συνήθως ένας από τους βασικούς πόλους έλξης των περιηγητών τουριστών. Επίσης, τα ελληνικά τοπία τα οποία έχουν προωθηθεί μέσα από διάφορες ταινίες, διαφημίσεις κλπ. θεωρούνται από αρκετούς τουρίστες ως κλασικά στοιχεία του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος των ελληνικών νησιών.

Επιπλέον, τα νησιά μπορούν να λογιστούν και ως ένας αυτόνομος και αυτοδύναμος τουριστικός πόρος της Ελλάδας, καθώς είναι επί δεκαετίες στερεότυπες εικόνες της διαφήμισης της στις χώρες του εξωτερικού. Τα νησιά αποτελούσαν πάντοτε έναν από τους βασικότερους πόλους έλξης καθ' όλη την μεταπολεμική περίοδο και συμμετείχαν με

ουσιαστικό τρόπο στην διαμόρφωση ενός προτύπου ανάπτυξης που βασίστηκε στην διακοπές το καλοκαίρι (Τσάρτας, 2010: 24-25).

Η ποικιλία τύπων και επιπέδων υποδομής που ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά της διεθνούς τουριστικής ζήτησης ως τουριστικός πόλος έλξης

Η χώρα διαθέτει μεγάλη ποικιλία από όλους τους τύπους και από όλες τις κατηγορίες των τουριστικών καταλυμάτων με διαφορετικές τιμές. Με αυτόν τον τρόπο, έχει την δυνατότητα ανταπόκρισης στην διεθνή τουριστική ζήτηση (κατά ένα μεγάλο ποσοστό ευρωπαϊκή ζήτηση), η οποία απαιτεί μεσαίες ως χαμηλές τιμές, μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων και σχετική αυτονομία κατά την διαμονή.

Εξαιτίας του αυξανόμενου ανταγωνισμού τα τελευταία χρόνια, ο αριθμός των επιχειρήσεων οι οποίες λειτουργούν καλύπτοντας σχεδόν όλο το σύνολο των αναγκών και των απαιτήσεων του τουρίστα εντός του καταλύματος με σχετικά ικανοποιητικές τιμές (all inclusive) έχει σημειώσει άνοδο, δημιουργώντας προβλήματα στην παράλληλη υποδομή του τουριστικού κλάδου, όπως για παράδειγμα σε εστιατόρια, σε μπαρ, σε καφετέριες κλπ.

Παρόλο που οι παρεχόμενες τουριστικές υπηρεσίες στα ελληνικά καταλύματα έχουν κατηγορηθεί πολλές φορές και όχι άδικα, αυτό που καθιστά την τουριστική υποδομή ως πόλο έλξης στην χώρα είναι η ποσότητα και το εύρος των τιμών και τύπων των παρεχόμενων καταλυμάτων.

Έτσι, πραγματοποιείται η ικανοποίηση όλο και περισσότερων και πιο εξειδικευμένων αναγκών των επισκεπτών της χώρας, μιλώντας πάντοτε για την αγορά του οργανωμένου τουρισμού καλοκαιρινών διακοπών, όπου η Ελλάδα διαθέτει αρκετά συγκριτικά πλεονεκτήματα. Όμως, σχετικά με την αγορά των ειδικών και των εναλλακτικών μορφών, η χώρα (με λίγες εξαιρέσεις : οικοτουρισμός, αγροτουρισμός, ιαματικός τουρισμός κλπ.) δεν έχει ανεπτυγμένες υποδομές και υπηρεσίες, παρόλο που οι διαθέσιμοι πόροι είναι ικανοποιητικοί σε μεγάλο βαθμό για την συνεχώς αυξανόμενη τουριστική ζήτηση της αγοράς (Τσάρτας, 2010: 25-26).

Η “εικόνα” της σε άτομα που την επισκέφθηκαν αλλά και σε άτομα που δεν την έχουν επισκεφτεί ακόμα ως τουριστικός πόλος έλξης

Η θετική εικόνα που έχει κατακτήσει η Ελλάδα διαχρονικά, θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους πόρους του τουρισμού που πολλές φορές εξισορροπεί τις αρνητικές

κριτικές για ζητήματα σε σχέση με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και των προσφερόμενων τουριστικών υποδομών στην χώρα.

Υπάρχουν πολλά άτομα παγκοσμίως τα οποία δυνητικά επιθυμούν να επισκεφτούν κάποια στιγμή στην ζωή τους ορισμένες χώρες που έχουν πλούσιο πολιτισμό ή συγκροτημένη διαφημιστική εικόνα, με την Ελλάδα να βρίσκεται ανάμεσα σε αυτές. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων, βάσει έρευνας η οποία διεξήχθη σε κατοίκους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιθυμούν να επισκεφτούν την Ελλάδα (36%), ενώ ακολουθούν η Γαλλία και η Ισπανία.

Ποσοστό μεγαλύτερο από 50% των τουριστών που έχουν ήδη επισκεφτεί την χώρα, επιθυμούν να το ξανακάνουν κάποια στιγμή στο μέλλον, το οποίο είναι και ο μεγαλύτερος δείκτης πίστης από όλες τις υπόλοιπες χώρες. Επίσης, από το 1980 και έπειτα, ο αριθμός των τουριστών που επισκέπτονται την Ελλάδα από μία ως και έξι φορές ή ακόμα και περισσότερες είναι αρκετά υψηλός και συνεχώς αυξάνεται.

Έτσι, ο συνδυασμός της θετικής εντύπωσης που αποκομίζουν οι επισκέπτες της Ελλάδας καθώς και το αρκετά μεγάλο ποσοστό που εμφανίζεται στους επαναλαμβανόμενους τουρίστες, καθιστούν την χώρα έναν από τους προορισμούς με σχετική σταθερότητα αναφορικά με την τουριστική ζήτηση (Τσάρτας, 2010: 26-27).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

3.1 Έννοια του εναλλακτικού τουρισμού και διάκριση του από τον τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων

Παρόλο που τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί ένα διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον ως προς τις εναλλακτικές και τις ειδικές μορφές τουρισμού, από τους μελετητές του τουρισμού και της τουριστικής βιομηχανίας αλλά και από τους αναπτυξιακούς φορείς, αυτές οι δύο έννοιες παραμένουν ασαφείς.

Ο πρόδρομος του εναλλακτικού τουρισμού μπορεί να θεωρηθεί η διακήρυξη της Μανίλα το έτος 1980, όπου σύμφωνα με αυτήν εμπλουτίστηκε η έννοια του τουρισμού προκειμένου να συμπεριληφθούν οι κοινωνικό – πολιτιστικές του προεκτάσεις και να υπογραμμιστεί η ανάγκη για μια πιο υπεύθυνη ανάπτυξη του. Ο όρος εναλλακτικός τουρισμός έκανε την πρώτη του εμφάνιση στον “οικουμενικό συνασπισμό για τον τουρισμό στον αναπτυσσόμενο κόσμο” το 1981 στην Μπανγκόκ, όπου και ιδρύθηκε, δηλώνοντας ότι ο στόχος του είναι η εξερεύνηση των πιθανών μορφών εναλλακτικού τουρισμού στις χώρες του τρίτου κόσμου.

Εν συνεχεία, το 1984, οι συμμετέχοντες στον “οικουμενικό συνασπισμό για τον τουρισμό στον αναπτυσσόμενο κόσμο”, όρισαν ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μια διαδικασία η οποία προωθεί μια δίκαιη μορφή ταξιδιού ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών κοινωνιών, έχοντας ως στόχο την αμοιβαία αλληλοκατανόηση, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ των συμμετεχόντων.

Οι Eadington & Smith (1992), ορίζουν ότι εναλλακτικός τουρισμός είναι εκείνες οι μορφές του τουρισμού που συμβαδίζουν με τις περιβαλλοντικές και τις κοινωνικές αξίες της περιοχής προορισμού και επιτρέπουν στον τόπο υποδοχής αλλά και στους επισκέπτες του να απολαύσουν μια θετική και αξιόλογη αλληλεπίδραση και κοινές εμπειρίες.

Εξετάζοντας αυτούς τους δύο ορισμούς, παρόλο που ο ένας αναφέρει ότι πρόκειται για μια διαδικασία και ο άλλος ότι πρόκειται για μορφές τουρισμού, παρατηρούμε ότι και οι δύο επικεντρώνονται στην αλληλεπίδραση του τοπικού πληθυσμού με τους επισκέπτες και στο νόημα που πρέπει να έχει η τουριστική δραστηριότητα για αυτές τις δύο πλευρές (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009: 38 & 41-42).

Επομένως, οι κύριες αρχές οι οποίες πρέπει να διέπουν τον εναλλακτικό τουρισμό είναι οι ακόλουθες:

- Είναι απαραίτητο να στηρίζεται σε έναν διάλογο με την τοπική κοινωνία που πρέπει να είναι ενημερωμένη για τις επιπτώσεις του.
- Πρέπει να στηρίζεται σε ορθές περιβαλλοντολογικές αρχές και να δίδει ιδιαίτερη σημασία στον ντόπιο πολιτισμό και τις θρησκευτικές του ιδιαιτερότητες.
- Πρέπει να αποτελεί ένα μέσο για την δικαιότερη κατανομή των κερδών και των ωφελειών στους φτωχούς και γενικότερα στον τοπικό πληθυσμό.
- Είναι απαραίτητο η κλίμακα ανάπτυξης του να συμβαδίζει με την ικανότητα της περιοχής προορισμού να ανταποκριθεί σε αισθητικό και σε οικολογικό επίπεδο (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009: 42).

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού ορίζονται ως μια κατάλληλη μορφή τουριστικής ανάπτυξης για τον αναπτυσσόμενο κόσμο από ότι ο μαζικός τουρισμός, ο οποίος κυριαρχούσε και δημιουργούσε φαινόμενα εξάρτησης από τον ανεπτυγμένο κόσμο. Ακόμα και ανεπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης ανέπτυξαν τις δικές τους μορφές εναλλακτικού τουρισμού εξαιτίας της ευαισθητοποίησης της διεθνούς κοινότητας σε ζητήματα περιβαλλοντικής προστασίας και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009: 43).

Τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι επιγραμματικά τα παρακάτω:

- Η αναζήτηση της αυθεντικότητας και της επαφής με τη φύση.
- Η άρνηση των απρόσωπων τουριστικών πακέτων.
- Η αποφυγή των κοσμικών παραλιών και πόλεων.
- Η αλληλεπίδραση των επισκεπτών με τα πολιτιστικά μνημεία.
- Η στήριξη των αγροτικών περιοχών.
- Η επίλυση του προβλήματος της εποχικότητας.
- Η στήριξη των ασθενέστερων κοινωνικά και οικονομικά ομάδων ντόπιων (Οικοpress, 2013).

Όπως είναι φυσικό και συμβαίνει με κάθε πολυσυζητημένο θέμα, ο εναλλακτικός τουρισμός δέχθηκε αρκετές αρνητικές κριτικές και κατηγορήθηκε για την ασάφεια που τον διακρίνει. Αυτές οι κριτικές σε συνδυασμό με την ασάφεια του ορισμού και τις διαφορετικές

προεκτάσεις που μπορεί να πάρει ο εναλλακτικός τουρισμός σε διαφορετικές περιοχές, έχει οδηγήσει την επιστημονική κοινότητα προς δύο κατευθύνσεις:

- Η κατεύθυνση η οποία διερευνά τον τρόπο με τον οποίο ο τουρισμός μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση του προβλήματος της φτώχειας.
- Η κατεύθυνση η οποία σχετίζεται με τις ειδικές μορφές τουρισμού, οι οποίες εστιάζουν γύρω από τα κίνητρα και τις επιθυμίες των επισκεπτών (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009: 45-47).

Αναφερόμενοι στην διάκριση του εναλλακτικού τουρισμού από τον τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή για να μην θεωρηθούν συνώνυμοι αυτοί οι δύο όροι. Παρόλο που πολλοί μελετητές θεωρούν τον εναλλακτικό τουρισμό συνώνυμο με τον τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων, κάτι τέτοιο είναι ανακριβές.

Ο τουρίστας των ειδικών μορφών δεν είναι απαραίτητο ότι θα ενδιαφέρεται για την εναλλακτική ή την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, όπως συμβαίνει με έναν εναλλακτικό τουρίστα, καθώς το κίνητρο του τουρίστα ειδικών ενδιαφερόντων είναι η συμμετοχή σε κάποια δραστηριότητα ή η επίσκεψη σε ένα συγκεκριμένο μέρος ή σημείο ενδιαφέροντος και όχι ο υπεύθυνος τουρισμός.

Ο λόγος της θεώρησης του εναλλακτικού τουρισμού και του τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων ως ταυτόσημες έννοιες πιθανόν να είναι ότι η τουριστική βιομηχανία άρχισε να παρέχει αυτά τα εξειδικευμένα προϊόντα πριν από την ενασχόληση των μελετητών και της ακαδημαϊκής κοινότητας με τις ειδικές μορφές τουρισμού.

Ένας ακόμα λόγος μπορεί να είναι ότι και οι δύο αυτές μορφές τουρισμού θεωρούνται αντίθετοι ως προς τον μαζικό τουρισμό και ονομάζονται ως “νέες μορφές τουρισμού”. Φυσικά, αυτό το γεγονός έχει αμφισβητηθεί, καθώς κάποιες από τις ειδικές μορφές του τουρισμού, όπως για παράδειγμα οι κρουαζιέρες οι οποίες είναι υποκατηγορία του θαλάσσιου τουρισμού, πολλές φορές μπορεί να έχουν μαζικό χαρακτήρα (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009: 47-49).

3.2 Προσδιοριστικά χαρακτηριστικά εναλλακτικού τουρισμού

Πολύ συχνά υπάρχει σύγχυση στον διαχωρισμό του τουρισμού, καθώς στην σχετική βιβλιογραφία αναφέρεται ότι υφίστανται δύο κατηγορίες του, ο μαζικός και ο εναλλακτικός και οποιαδήποτε μορφή δεν ακολουθεί το πρότυπο του μαζικού τουρισμού θεωρείται ως εναλλακτική μορφή. Σε μια προσπάθεια κατανόησης της διαφοράς αυτής, παρακάτω θα

παρουσιαστούν τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού συγκριτικά με το μαζικό τουρισμό, που εντοπίζονται κυρίως στις ακόλουθες ενότητες :

- Τα κίνητρα του εναλλακτικού τουρίστα.
- Ο εναλλακτικός προορισμός.
- Η κλίμακα των επενδύσεων.
- Η ενδογενής ανάπτυξη (Ανδριώτης, 2008: 77).

Τα κίνητρα του εναλλακτικού τουρίστα που οδηγούν το κάθε άτομο στο να επιλέξει τον εναλλακτικό τουρισμό, αποτελούν ένα από τα κυριότερα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού. Το κίνητρο για διακοπές γεννιέται από κάποια ανάγκη και επομένως αποτελεί το εφαλτήριο προς την εκπλήρωση αυτής της ανάγκης. Τα κίνητρα τα οποία ωθούν κάποιο άτομο σε εναλλακτικό τουρισμό είναι άμεσα συνδεδεμένα με τα πρότυπα της τουριστικής ανάπτυξης που είναι παντελώς διαφορετικά από αυτά του μαζικού τουρισμού.

Τα κίνητρα ενός εναλλακτικού τουρίστα έχουν άμεση σχέση με την αυτονομία στο ταξίδι και αναφέρονται σε ενεργητικές δραστηριότητες (π.χ. περιπλάνηση, περίπατος, αναρρίχηση, τουρισμός περιπέτειας κλπ.), σε εξερεύνηση και γνωριμία με το τοπικό στοιχείο (π.χ. ιστορικοί και αρχαιολογικοί χώροι, συναναστροφή με τους ντόπιους κατοίκους, τα ήθη και τα έθιμα κλπ.) και σε εθελοντισμό (εθελοντικές υπηρεσίες στο εξωτερικό, συμμετοχή σε αρχαιολογικές ανασκαφές, εργασιακές κατασκηνώσεις κλπ.).

Το ταξίδι εναλλακτικού τουρισμού μπορεί να θεωρηθεί ως αντίδραση ενός τουρίστα στην εμπορευματοποίηση του τουρισμού και επομένως οι εναλλακτικές διακοπές δεν αποτελούν μια μεμονωμένη προσπάθεια διαφυγής από την ρουτίνα, αλλά αποκτούν νόημα με κοινωνικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντικές και εκπαιδευτικές προεκτάσεις.

Ο εναλλακτικός τουρίστας είναι διαφορετικός από το πρότυπο του μαζικού τουρίστα, καθώς δεν θεωρείται πελάτης ή καταναλωτής, αφού ο εναλλακτικός τουρισμός του παρέχει μια εναλλαγή από την καθημερινότητα του. Επομένως, δεν ψάχνει για μεγάλα και σύγχρονα ξενοδοχεία αλλά επιλέγει μικρά καταλύματα τα οποία είναι αναπόσπαστο τμήμα της ντόπιας κουλτούρας και του τρόπου ζωής και ενδιαφέρεται για την παραδοσιακή μαγειρική, το φυσικό περιβάλλον, τη συμμετοχή σε τοπικά δρώμενα κλπ.

Συνοψίζοντας, τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εναλλακτικού τουρίστα είναι ότι η επίσκεψη του πραγματοποιείται σε τόπους με περιορισμένη ανάπτυξη προσπαθώντας να αποφύγει τον “πολιτισμό”, διεγείρεται από το αίσθημα της περιήγησης, επιδιώκει την επικοινωνία με τους ντόπιους κατοίκους του προορισμού, ταξιδεύει μεμονωμένα ή σε μικρές

ομάδες συλλέγοντας πληθώρα πληροφοριών πριν αλλά και κατά το ταξίδι του και δεν αναζητά εξεζητημένη τουριστική υποδομή (Ανδριώτης, 2008: 77-80).

Ο εναλλακτικός προορισμός: αποτελεί ακόμα ένα προσδιοριστικό στοιχείο του εναλλακτικού τουρισμού. Στην επίτευξη της διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος του εναλλακτικού τουρισμού έναντι του τουριστικού προϊόντος του μαζικού τουρισμού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο η τοποθεσία την οποία επισκέπτεται ο τουρίστας.

Η πλειονότητα των τουριστικών προορισμών δέχονται κριτική για την στέρηση από τον τουρίστα της αυθεντικότητας του βιώματος του ταξιδιού, δημιουργώντας ψεύτικα θέλγητρα τα οποία έχουν κατασκευαστεί σκοπεύοντας μόνο στην τουριστική χρήση. Από την άλλη, στον εναλλακτικό τουρισμό, προωθείται το νέο, πρωτοποριακό, παρθένο ή ανεξερεύνητο του τόπου προορισμού, που διαφοροποιούν αυτήν την μορφή τουρισμού από τις κορεσμένες τουριστικές περιοχές του μαζικού τουρισμού.

Ο εναλλακτικός τουρίστας ελκύεται από ένα ιδανικό ονειρεμένο και ήσυχο περιβάλλον και από την συνάντηση με την κουλτούρα της περιοχής αλλά και τους μόνιμους κατοίκους του εναλλακτικού προορισμού, γεγονός το οποίο δεν συμβαδίζει με την αστικοποίηση του μαζικού τουριστικού προορισμού (Μανωλοπούλου (α) , χ.χ. : 3-4).

Η κλίμακα των επενδύσεων: στον εναλλακτικό τουρισμό είναι μικρότερης κλίμακας από ότι στον μαζικό τουρισμό, όπου οι επιχειρήσεις είναι μεγάλου μεγέθους και προσφέρουν πακέτα διακοπών. Γενικότερα, στον εναλλακτικό τουρισμό παίζει κυρίαρχο ρόλο η ρήση του Schumacher ότι “*το μικρό είναι πανέμορφο*”, σχετικά με την κλίμακα των επενδύσεων.

Έτσι, οι τουρίστες οι οποίοι επιλέγουν τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού διαμένουν σε μικρά και τοπικής ιδιοκτησίας καταλύματα και όχι τεράστιες ξενοδοχειακές μονάδες. Αυτές οι επενδύσεις μικρού μεγέθους συμβάλουν στην διατήρηση του ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης από τους μόνιμους κατοίκους του προορισμού και έχουν λιγότερες αρνητικές επιδράσεις σε κοινωνικό επίπεδο.

Επομένως, υφίσταται μεγαλύτερη ευχέρεια κατά την ενσωμάτωση των επενδύσεων μικρής κλίμακας στο περιβάλλον (κοινωνικό – πολιτιστικό και οικονομικό) της κοινωνίας του τόπου προορισμού και συμβάλουν στην αποτελεσματικότερη αειφόρο ανάπτυξη αυξάνοντας τα πλεονεκτήματα για τον τοπικό πληθυσμό.

Η ενδογενής ανάπτυξη: αναφέρεται στο γεγονός ότι ο εναλλακτικός τουρισμός θα πρέπει να αναπτύσσεται από τα έσω και ότι το σύνολο των ωφελειών και των προβλημάτων

που επέρχονται από την τουριστική ανάπτυξη πρέπει να κατανέμονται ισομερώς μέσα στην τοπική κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο, ένα μεγαλύτερο τμήμα του τοπικού πληθυσμού απολαμβάνει τα οφέλη από την ανάπτυξη του τουρισμού, αντί να επωμίζεται μόνο τις ζημιές που επιφέρει η τουριστική ανάπτυξη, γεγονός το οποίο παρατηρείται στον μαζικό τουρισμό, όπου πολλοί τουριστικοί προορισμοί εξαρτώνται από πολυεθνικές εταιρείες και δεν απολαμβάνουν τα οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης (Ανδριώτης, 2008: 88 & 90).

3.3 Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Όπως έχει ήδη αναφερθεί οι βασικότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι ο πολιτιστικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο χειμερινός, ο ορεινός, ο θαλάσσιος, ο αθλητικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο τουρισμός περιπέτειας κλπ., ενώ οι βασικότερες μορφές τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων είναι ο κοινωνικός τουρισμός, ο τουρισμός υγείας, ο επαγγελματικός τουρισμός, ο θρησκευτικός, ο εκθεσιακός, ο συνεδριακός τουρισμός κλπ. οι οποίες θα αναλυθούν παρακάτω.

3.3.1 Οι βασικότερες ειδικές μορφές τουρισμού

Ορισμένες από τις πιο σημαντικές ειδικές μορφές τουρισμού οι οποίες θα αναλυθούν σε αυτό το κεφάλαιο είναι οι εξής :

- Ο κοινωνικός τουρισμός.
- Ο τουρισμός υγείας.
- Ο εκπαιδευτικός τουρισμός.
- Ο θρησκευτικός τουρισμός.
- Ο συνεδριακός τουρισμός.
- Ο εκθεσιακός τουρισμός.
- Ο τουρισμός κινήτρων.
- Ο επαγγελματικός τουρισμός.
- Ο θεματικός τουρισμός.
- Ο αστικός τουρισμός (Λαγός, 2005: 70).

Ο κοινωνικός τουρισμός: έχει ως στόχο την διευκόλυνση της συμμετοχής στον τουρισμό των οικονομικών τάξεων οι οποίες είναι ασθενέστερες. Χαρακτηρίζεται από την ασθενή αγοραστική δύναμη των συμμετεχόντων και από την εξασφάλιση των ειδικών παροχών στους “κοινωνικούς τουρίστες”. Τα άτομα τα οποία συμμετέχουν στον κοινωνικό τουρισμό είναι οι εργαζόμενοι και ιδίως οι χαμηλοσυνταξιούχοι, οι άνεργοι, οι πολύτεκνοι,

τα άτομα με κινητικά προβλήματα κλπ. με συνήθη διάρκεια διακοπών λίγες μέρες κατά κύριο λόγο κατά την διάρκεια της χαμηλής τουριστικής περιόδου.

Ο τουρισμός υγείας: είναι μια ειδική μορφή τουρισμού η οποία σημειώνει διαρκή ανάπτυξη σε ευρωπαϊκό αλλά και σε διεθνές επίπεδο και συμπεριλαμβάνει κέντρα τουρισμού υγείας, όπου προσφέρονται υπηρεσίες σχετικές με την ειδική διαιτητική, την άσκηση και τις θεραπείες (π.χ. θεραπεία κατά του καπνίσματος, ψυχοθεραπεία, κινησιοθεραπεία κλπ.).

Ο τουρισμός υγείας μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε ιαματικό τουρισμό, σε τουρισμό ευεξίας και σε ιατρικό τουρισμό. Ο ιαματικός τουρισμός έχει ως κύριο στοιχείο την χρήση των ιαματικών νερών και στοχεύει στην πρόληψη, διατήρηση ή αποκατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας και ευεξίας του επισκέπτη. Ο τουρισμός ευεξίας αναφέρεται στις σχέσεις και τις καταστάσεις που είναι το αποτέλεσμα ενός ταξιδιού που το πραγματοποιούν άτομα τα οποία έχουν ως κυρίαρχο κίνητρο την διατήρηση ή την βελτίωση της υγείας τους. Τέλος, ο ιατρικός τουρισμός στοχεύει κυρίως στην παροχή ιατρικών υπηρεσιών σε ειδικά κέντρα, σε άτομα προκειμένου να αποκατασταθούν οι διάφορες παθήσεις τους (Λαγός, 2005: 70-71).

Ο εκπαιδευτικός τουρισμός: εντάσσεται στο πλαίσιο του πολιτιστικού τουρισμού και εμπεριέχει δραστηριότητες, όπως την διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για φοιτητές, τα προγράμματα με εκπαιδευτικό και πολιτιστικό περιεχόμενο για εκδρομές σχολείων και πανεπιστημίων, τα προγράμματα για την εκπαίδευση και την γνωριμία της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας προορισμού, τα προγράμματα εκμάθησης της γλώσσας της χώρας προορισμού κλπ. (Altertourism).

Ο θρησκευτικός τουρισμός: είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον πολιτισμό και αναφέρεται σε ταξίδια σε περιοχές θρησκευτικής λατρείας καθώς και σε εξερευνήσεις – επισκέψεις σε μέρη με θρησκευτικά μνημεία, έχοντας ως σκοπό την επαφή, την γνωριμία και την μελέτη της θρησκευτικής παράδοσης. Ο τουρισμός αυτής της μορφής αξιοποιεί και χρησιμοποιεί την θρησκευτική και πολιτιστική κληρονομιά του παρελθόντος αλλά και τις δομές του πολιτισμικού τουρισμού. Οι θρησκευτικοί τουρίστες μπορεί να είναι είτε πιστοί είτε πιο αποστασιοποιημένοι θρησκευτικά, οι οποίοι είναι κλασικοί τουρίστες οι οποίοι επισκέπτονται δημοφιλείς θρησκευτικούς προορισμούς (Μανωλοπούλου (γ) , χ.χ. : 10-13).

Ο συνεδριακός τουρισμός: αναφέρεται στις οργανωμένες συναντήσεις ανθρώπων που έχουν κοινά ενδιαφέροντα ή επαγγελματικές ιδιότητες και έχει ως κυρίαρχο σκοπό την επιστημονική ενημέρωση και την ανταλλαγή πληροφοριών και απόψεων μεταξύ των συνέδρων – ομιλητών. Ο συνεδριακός τουρισμός έχει αρκετά οφέλη καθώς η μέση δαπάνη που καταναλώνεται ανά συνεδριακό τουρίστα είναι πολύ υψηλότερη από τον μέσο τουρίστα. Επίσης, ελαττώνεται το φαινόμενο της εποχικότητας του τουρισμού με την επέκταση της τουριστικής περιόδου και φυσικά ο συνεδριακός τουρισμός έχει τη δυνατότητα συνδυασμού του με άλλες μορφές τουρισμού (Μανωλοπούλου (δ) , χ.χ. : 4-8).

Ο εκθεσιακός τουρισμός: δημιουργείται γύρω από οποιαδήποτε έκθεση (συνήθως σε μεγάλα αστικά κέντρα) με τους επισκέπτες αυτών των εκθέσεων να έχουν τη δυνατότητα συνδυασμού της επαγγελματικής ενημέρωσης τους με μια άλλη μορφή τουρισμού. Για να μπορέσει να αναπτυχθεί αυτή η μορφή τουρισμού είναι απαραίτητες οι κατάλληλες υποδομές, δηλαδή σύγχρονοι εκθεσιακοί χώροι κατάλληλα εξοπλισμένοι οι οποίοι να διαθέτουν και τους απαραίτητους βοηθητικούς χώρους (π.χ. εστιατόρια, καφετέριες, χώρους στάθμευσης κλπ.).

Ο τουρισμός κινήτρων: είναι μια νέα ειδική μορφή τουρισμού η οποία σημειώνει ταχεία ανάπτυξη και βασίζεται στην προσπάθεια κάποιων επιχειρήσεων να ανταμείψουν τους εργαζόμενους τους. Αυτές οι επιχειρήσεις προσπαθώντας να αυξήσουν την παραγωγικότητα του προσωπικού τους και την ανταγωνιστικότητά τους, δίδουν κάποια κίνητρα στο προσωπικό τους, όπως τα ομαδικά τουριστικά πακέτα κυρίως σε τουριστικούς προορισμούς του εξωτερικού.

Μέσα στο πλαίσιο του τουρισμού κινήτρων, το ταξίδι αποτελείται από δύο διαστάσεις. Η μία διάσταση είναι η ψυχαγωγική και η άλλη η επαγγελματική. Το προσωπικό το οποίο δικαιούται το ταξίδι αυτό συγκεντρώνεται σε μια τουριστική περιοχή και σπαταλούν ένα τμήμα από τον χρόνο τους σε εργασία (π.χ. σεμινάριο, συνέδριο κλπ.) και το άλλο τμήμα του χρόνου τους σε ψυχαγωγία και διακοπές (Λαγός, 2005: 73-74).

Ο επαγγελματικός τουρισμός: έχει άμεση σχέση με την προώθηση της επαγγελματικής δραστηριότητας των επισκεπτών και είναι μια αναπτυσσόμενη ειδική μορφή τουρισμού με γρήγορους ρυθμούς, εξαιτίας της ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας και της διεθνοποίησης της επιχειρησιακής δραστηριότητας. Πολλές από τις σημερινές επιχειρήσεις

κάνουν χρήση αυτής της μορφής του τουρισμού προκειμένου να καταφέρουν να επιτύχουν τους στόχους τους.

Ο θεματικός τουρισμός: αφορά οργανωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων και υποδομών – θεματικά πάρκα και μουσεία, τα οποία έχουν ως κοινή συνισταμένη ένα συγκεκριμένο θέμα. Υπάρχουν θεματικά πάρκα τα οποία αφορούν τα παιδιά, την τεχνολογία, την πολιτιστική παράδοση ενός τόπου κλπ, ανάλογα με τον δυναμισμό της τουριστικής ζήτησης. Παρόλο που τα θεματικά αυτά πάρκα έχουν υψηλό κόστος κατασκευής, έχουν μια δυναμική ανάπτυξη, η οποία τα καθιστά μια από τις πιο ενδιαφέρουσες ειδικές μορφές του τουρισμού στις μέρες μας.

Δυστυχώς στην Ελλάδα δεν υπάρχουν μεγάλα θεματικά πάρκα και τα ήδη υπάρχοντα σχετίζονται κατά κύριο λόγο με την ψυχαγωγία και τα θαλάσσια σπορ. Οι βασικότερες κατηγορίες θεματικών πάρκων είναι τα πάρκα διασκέδασης, τα ιστορικά πάρκα και τα πάρκα για σαφάρι.

Ο αστικός τουρισμός: έχει ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό την μικρή χρονική διάρκεια της μετακίνηση των τουριστών και την ανάπτυξη μεγάλης ποικιλίας δραστηριοτήτων στην ευρύτερη περιοχή της πόλης. Οι διαθέσιμοι πόροι για τους τουρίστες στις πόλεις περιλαμβάνουν αξιοθέατα, μνημεία, μουσεία, πινακοθήκες, εμπορικά κέντρα, πεζόδρομοι, καλλιτεχνική δραστηριότητα, νυκτερινή ζωή κλπ. Παραδείγματα πόλεων οι οποίες έχουν αναπτύξει τον τουρισμό πόλεων είναι η Αθήνα, το Λονδίνο, η Ρώμη, το Παρίσι κλπ. (Λαγός, 2005: 74-75).

3.3.2 Οι βασικότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Ορισμένες από τις πιο σημαντικές εναλλακτικές μορφές τουρισμού οι οποίες θα αναλυθούν σε αυτό το κεφάλαιο είναι οι εξής :

- Ο αγροτουρισμός.
- Ο τουρισμός υπαίθρου.
- Ο αθλητικός τουρισμός.
- Ο περιηγητικός τουρισμός.
- Ο θαλάσσιος τουρισμός.
- Ο οικοτουρισμός ή ο οικολογικός τουρισμός.
- Ο πολιτιστικός τουρισμός.
- Ο ορεινός τουρισμός.

- Ο χειμερινός τουρισμός.
- Ο ορειβατικός τουρισμός.
- Ο τουρισμός περιπέτειας (Λαγός, 2005: 76).

Ο αγροτουρισμός: σχετίζεται με τις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού οι οποίες αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και εντάσσονται στο αγροτικό περιβάλλον και στην αγροτική ζωή. Ειδικότερα αφορά τις τουριστικές δραστηριότητες οι οποίες είναι αρμονικά ενταγμένες στον αγροτικό χώρο και διακρίνεται σε δύο κύριες μορφές. Η πρώτη μορφή του αγροτουρισμού αναφέρεται στην φιλοξενία των τουριστών σε αγροκτήματα, όπου συμμετέχουν στην αγροτική ζωή και στις αγροτικές δραστηριότητες. Η δεύτερη μορφή αναφέρεται στην δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων έξω από τις πόλεις, την φιλοξενία των τουριστών σε αυτά και την συμμετοχή τους σε διάφορα αγροτικά προγράμματα. Αυτή η εναλλακτική μορφή τουρισμού θα αναπτυχθεί ενδελεχώς στα επόμενα κεφάλαια (Ηγουμενάκης, Κραβαρίτης και Λύτρας, 1999: 121-122).

Ο τουρισμός υπαίθρου: περιλαμβάνει όλες τις οργανωμένες τουριστικές δραστηριότητες στην ύπαιθρο οι οποίες συνδέονται με το ορεινό αλλά και το παράκτιο περιβάλλον και λαμβάνουν χώρα σε κατασκηνώσεις και σε χώρους κάμπινγκ. Χαρακτηριστικό στοιχείο του τουρισμού υπαίθρου αποτελεί ότι οι τουρίστες οι οποίοι επιλέγουν αυτή την εναλλακτική μορφή τουρισμού, είναι φυσιολάτρες και επιθυμούν να γνωρίσουν τον τόπο όπου θα διαμείνουν και το περιβάλλον του, με το να διαμένουν στην ύπαιθρο και όχι σε ένα οργανωμένο κλασικό τουριστικό κατάλυμα.

Ο αθλητικός τουρισμός: αφορά τα μεγάλα αθλητικά γεγονότα, όπως τους Ολυμπιακούς Αγώνες, τις αθλητικές δραστηριότητες με επαγγελματικό χαρακτήρα οι οποίες έχουν άμεση σχέση με τουρισμό και τις αθλητικές δραστηριότητες με ερασιτεχνικό χαρακτήρα που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο των ταξιδιών, όπως ορειβασία, ποδηλασία κλπ.

Ο περιηγητικός τουρισμός: συνήθως παρατηρείται σε τόπους με πολιτιστική παράδοση και πλούσιο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, όπου οι τουρίστες – περιηγητές κινούνται αυτόνομα. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ο περιηγητικός τουρισμός πραγματοποιείται από οικογένειες ή παρέες, με αυτοκίνητο. Υποκατηγορία αυτής της

μορφής αποτελεί ο περιπατητικός τουρισμός που έχει ως στόχο την γνωριμία ενός τόπου μέσα από την διέλευση των μονοπατιών του (Λαγός, 2005: 78-79).

Ο θαλάσσιος τουρισμός: αφορά το σύνολο των δραστηριοτήτων του τουρισμού που λαμβάνουν χώρα στον θαλάσσιο χώρο ενός τόπου προορισμού και είναι μία από τις δυναμικότερες μορφές του εναλλακτικού τουρισμού στην σύγχρονη εποχή. Η πιο παραγωγική δραστηριότητα του θαλάσσιου τουρισμού είναι η ναύλωση σκαφών αναψυχής, με την πελατεία να αποτελείται κατά κύριο λόγο από τουρίστες υψηλής εισοδηματικής κλάσης. Επίσης, οι κρουαζιέρες αποτελούν άλλη μια δραστηριότητα αυτής της μορφής του τουρισμού. Η ζήτηση τους παρουσιάζει μια ανοδική τάση, με τα κρουαζιερόπλοια να διασφαλίζουν υψηλή ποιότητα διαμονής και αναψυχής στους πελάτες τους.

Ο οικοτουρισμός ή ο οικολογικός τουρισμός: αφορά τουρίστες οι οποίοι σέβονται την φύση και προσανατολίζονται στην οικολογία και συμβάλει στην εξισορρόπηση ενός τουριστικού προορισμού από τον μαζικό τουρισμό και τα προβλήματα που αυτός δημιουργεί. Η προώθηση του κρίνεται επιτακτική όπου είναι εφικτή, καθώς στο πλαίσιο ανάπτυξης του οικοτουρισμού εντάσσεται και η τουριστική ανάπτυξη των παραδοσιακών οικισμών, των εθνικών δρυμών, των βιότοπων κλπ. (Ηγουμενάκης, Κραβαρίτης και Λύτρας, 1999: 122 & 126).

Ο πολιτιστικός τουρισμός: ορίζεται ως η μετακίνηση των ατόμων σε πολιτιστικά αξιοθέατα σε μακρινές αποστάσεις από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους έχοντας σκοπό τη συλλογή νέων πληροφοριών και εμπειριών έτσι ώστε να ικανοποιήσουν τις πολιτιστικές ανάγκες τους. Έχει ως αντικείμενο την ανακάλυψη μνημείων και αρχαιολογικών χώρων και επομένως συμπεριλαμβάνει τον τουρισμό στις αστικές κυρίως ιστορικές και μεγάλες πόλεις και τις ιστορικές παροχές τους. Επίσης, μπορεί να περιέχει τον τουρισμό στις αγροτικές και περιφερειακές περιοχές συμμετέχοντας στην προβολή των παραδόσεων των τοπικών κοινοτήτων καθώς επίσης και την τοπική γλώσσα, την γαστρονομία, τα είδη ένδυσης κλπ.

Με τον πολιτιστικό τουρισμό αναζωογονείται η τοπική ανάπτυξη καθώς δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας, τονώνονται οι μικρές επιχειρήσεις με τοπικά προϊόντα, ενισχύεται η υπερηφάνεια της κοινότητας και της εθνικής ταυτότητας και διατηρείται η πολιτιστική κληρονομιά. Ουσιαστικά, ένας πολιτιστικός τουρίστας επιθυμεί να συγκρίνει το σήμερα με το παρελθόν και να κατανοήσει τους λόγους των μεταβολών σχετικά με την ιστορία, την αρχαιολογία, τον τρόπο ζωής του λαού, την πολιτιστική παράδοση και εξέλιξη,

την τοπική κουζίνα, τις τέχνες, την αρχιτεκτονική, την κοινωνικοοικονομική δομή κλπ. (Μανωλοπούλου (γ) , χ.χ. : 3-6).

Ο ορεινός τουρισμός: έχει ως κύριο χαρακτηριστικό την χωρική διάσταση και την τεράστια θεματική ποικιλία των τουριστικών δραστηριοτήτων στο βουνό, στοχεύοντας στη φυσιολατρία, στην υγεία και στη γνωριμία με τον αγροτικό πολιτισμό. Παρόλο που αυτοί οι στόχοι για ταξίδια σε ορεινές περιοχές χαρακτηρίζονται από διαχρονικότητα, τη σημερινή εποχή έχουν αλλάξει η οργάνωση των υποδομών και των παρεχόμενων υπηρεσιών αλλά και η ποικιλία των δραστηριοτήτων του ορεινού τουρισμού.

Ο χειμερινός τουρισμός: περιέχει ένα σύνολο τουριστικών δραστηριοτήτων οι οποίες έχουν ένα μόνο κοινό χαρακτηριστικό που είναι η χρονική περίοδος της πραγματοποίησης τους. Η ελληνική τουριστική πολιτική επιδιώκει την ανάπτυξη του χειμερινού τουρισμού για να καταφέρει να επιλύσει το πρόβλημα της εποχικότητας που χαρακτηρίζει τον τουρισμό στην Ελλάδα.

Ο ορειβατικός τουρισμός: ταυτίζεται με την ορειβασία, η οποία προσελκύει ολοένα και περισσότερους τουρίστες οι οποίοι εκδηλώνουν ενδιαφέρον για την καλή φυσική τους κατάσταση και για μια ουσιαστικότερη επαφή με την φύση. Η ορειβασία ήταν το κίνητρο δημιουργίας ορεινών πάρκων και προστατευόμενων ορεινών ζωνών.

Ο τουρισμός περιπέτειας: αποτελεί μια νέα διαρκώς αναπτυσσόμενη εναλλακτική μορφή τουρισμού και η οποία προσελκύει κατά κύριο λόγο κατοίκους πόλεων με υψηλά εισοδήματα, οι οποίοι ψάχνουν διέξοδο από τους έντονους εργασιακούς ρυθμούς και την καθημερινότητα τους. Ουσιαστικά είναι η δραστηριότητα που πραγματοποιείται σε ένα ασυνήθιστο, εξωτικό, απομονωμένο ή δυσπρόσιτο τόπο και έχει ως κύριο χαρακτηριστικό τον βαθμό κινδύνου και συγκίνησης του τουρίστα καθώς και από την ανάγκη για μια βαθύτερη γνωριμία του κόσμου και του ίδιου του ανθρώπου.

Αναλόγως του βαθμού κινδύνου του τουρισμού περιπέτειας και του επιπέδου των απαιτούμενων ικανοτήτων για την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων του, ταξινομείται σε τουρισμό ήπιας περιπέτειας (απαιτεί στοιχειώδεις δεξιότητες και εμπεριέχει μικρό κίνδυνο) και σε τουρισμό ακραίας περιπέτειας (απαιτεί σημαντική εμπειρία, εξοικείωση με την φύση και τους κινδύνους που αυτή εγκυμονεί και καλή φυσική κατάσταση και εμπεριέχει υψηλότερο κίνδυνο) (Λαγός, 2005: 80-81).

3.4 Παράγοντες ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού

Έπειτα από το 1970, τα νέα κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα χαρακτηρίζονται από την αγορά ή την κατανάλωση συγκεκριμένων αγαθών, που είτε άμεσα είτε έμμεσα, είναι σύμβολα της κοινωνικής ανόδου ή της κοινωνικής θέσης του αγοραστή ή του καταναλωτή. Εντός αυτών των πλαισίων, το ταξίδι γίνεται ένα από τα κυρίαρχα πρότυπα προβολής της καταναλωτικής δυναμικής.

Κάποιοι από τους κοινωνικούς και τους οικονομικούς παράγοντες οι οποίοι συμβάλλουν στην εξειδίκευση αυτών των καταναλωτικών προτύπων, έχοντας ως αποτέλεσμα την ανάδειξη και ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι οι εξής:

- Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου και του αριθμού των ετήσιων ταξιδιών.
- Η στροφή στην παραδοσιακή ζωή και στο περιβάλλον της υπαίθρου, αναζητώντας μια ήσυχη διαμονή, την γνωριμία με την ύπαιθρο, την φυσιολατρία κλπ.
- Οι αλλαγές στα κίνητρα ταξιδιού, καθώς πλέον ο τουρίστας επιθυμεί στο ίδιο ταξίδι πολλά κίνητρα τα οποία σχετίζονται με τις ειδικές και τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και δεν ταξιδεύει μόνο για ψυχαγωγία.
- Η επέκταση της χρήσης του διαδικτύου.
- Η βελτίωση των υποδομών και των παρεχόμενων υπηρεσιών, με την ανάπτυξη δικτύων σύνδεσης των αστικών κέντρων με την ύπαιθρο, την απλοποίηση της μετακίνησης εκτός συνόρων κλπ. (Μανωλοπούλου (α) , χ.χ. : 4-5).

3.5 Οφέλη του εναλλακτικού τουρισμού

Η βαρύτητα των επιπτώσεων του τουρισμού χαρακτηρίζεται από ποικιλία, καθώς η τουριστική ανάπτυξη κάθε προορισμού και τα είδη των τουριστών περιέχουν ποικίλους τρόπους χρήσης. Άρα, κάθε μορφή τουριστικής ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένου και της ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού, επιφέρει μια σειρά από θετικές αλλά και αρνητικές επιπτώσεις.

Από την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και την προσέλευση των τουριστών σε έναν προορισμό, προέρχονται διάφορες επιπτώσεις σε επίπεδο οικονομίας, περιβάλλοντος και κοινωνίας – πολιτισμού. Παρακάτω θα παρουσιαστούν τα οφέλη του εναλλακτικού τουρισμού σε αυτές τις τρεις κατηγορίες :

Οφέλη σε επίπεδο οικονομίας:

- Δημιουργία εισοδημάτων και θέσεων εργασίας.
- Δημιουργία διασυνδέσεων με άλλους τομείς της τοπικής οικονομίας.
- Αύξηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων από την τουριστική κατανάλωση.
- Περιφερειακή ανάπτυξη.
- Οικονομικά οφέλη από την βιώσιμη χρήση των προστατευόμενων περιοχών.

Οφέλη σε επίπεδο περιβάλλοντος:

- Αυξημένα κίνητρα για προστασία του περιβάλλοντος.
- Αναβάθμιση των βιοτόπων και των πολιτιστικών μνημείων.
- Βελτίωση της υποδομής και των υπηρεσιών προς χρήση από τους ντόπιους.

Οφέλη σε επίπεδο κοινωνίας – πολιτισμού:

- Αύξηση της συνείδησης τουριστών και ντόπιων για τους πόρους μιας περιοχής.
- Εμπλουτισμός της πολιτιστικής ταυτότητας (Ανδριώτης, 2008: 93-94).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ

4.1 Η έννοια του αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός αποτελεί ένα είδος διακοπών το οποίο δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε λόγω της ανάγκης της οικονομικής επιβίωσης ορισμένων μικρών ιδιοκτητών γης – αγροτών, οι οποίοι αποφάσισαν να ακολουθήσουν τις παραδοσιακές μεθόδους καλλιέργειας και να προσφέρουν φιλοξενία σε άτομα τα οποία επιθυμούν να ζήσουν δίπλα στην φύση και να συμμετέχουν ενεργά σε αυτές τις μεθόδους καλλιέργειας, προκειμένου να διασφαλίσουν ένα επιπλέον εισόδημα στους ιδιοκτήτες γης – αγρότες.

Οι επισκέπτες οι οποίοι διαλέγουν τον αγροτουρισμό ως είδος διακοπών, θα ζήσουν σε τοπία ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς και έχουν την δυνατότητα συμμετοχής σε διάφορες δραστηριότητες (π.χ. πεζοπορία, ποδηλασία, ιππασία, κλπ.). Επίσης, θα έρθουν σε επαφή με την τοπική κουζίνα, θα γευθούν τοπικά παραδοσιακά υγιεινά προϊόντα και θα γνωρίσουν τα ήθη και τα έθιμα της αγροτικής περιοχής όπου θα φιλοξενηθούν.

Ουσιαστικά, ο αγροτουρισμός, αφορά τις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού οι οποίες εντάσσονται οργανικά και αρμονικά στον αγροτικό χώρο και συμπεριλαμβάνει μια ποικιλία τουριστικών δραστηριοτήτων οι οποίες είναι συμπληρωματικές ή συγκρούονται με άλλες δραστηριότητες (π.χ. οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες) που χαρακτηρίζουν τον αγροτικό χώρο (Μανωλοπούλου (β) , χ.χ. : 8).

Παρακάτω παρατίθενται δεδομένα σχετικά με το τι είναι και τι δεν είναι ο αγροτουρισμός για την ύπαιθρο, για την αγροτική οικογένεια και για τον ταξιδιώτη προς καλύτερη κατανόηση της έννοιας του αγροτουρισμού.

Ο αγροτουρισμός για την ύπαιθρο είναι ένας τρόπος ανάπτυξης της μέσα από μια ήπια μορφή τουρισμού και μια επιτυχημένη ευρωπαϊκή πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου, με ιστορία πάνω από 40 έτη για την αντιμετώπιση των βασικών προβλημάτων της ερήμωσης της υπαίθρου, της αστυφιλίας και της αγροτικής παραγωγής. Για την Ελλάδα, αποτελεί μια ευκαιρία αντιμετώπισης όλων αυτών των προβλημάτων που αντιμετωπίζει και η ελληνική ύπαιθρος.

Επίσης, στην παροχή αγροτουρισμού εμπλέκονται μόνο οι αγρότες, έχοντας σαν αποτέλεσμα τα εισοδήματα να επιστρέφουν στην τοπική κοινότητα. Τέλος, σημαντικά στοιχεία για το τι είναι ο αγροτουρισμός για την ύπαιθρο αποτελούν η διατήρηση των εθίμων, της λαογραφίας, της χειροτεχνίας, των παραδοσιακών τεχνών και γενικότερα των ασχολιών που τείνουν να εκλείψουν καθώς και η ανάδειξη της διαφορετικότητας και της μοναδικότητας του κάθε τόπου.

Ο αγροτουρισμός για την ύπαιθρο δεν είναι η βίαιη, μαζική και επεμβατική ανάπτυξη με τουριστικές επιχειρήσεις οι οποίες αλλοιώνουν το χαρακτήρα της υπαίθρου. Δεν είναι απλά μια ωραία ιδέα και ούτε μια ευκαιριακή και γρήγορη έτοιμη λύση. Ο αγροτουρισμός δεν εκμεταλλεύεται τον πλούτο μιας περιοχής από επιχειρηματίες οι οποίοι δεν ανήκουν στην τοπική κοινότητα. Τέλος, δεν είναι ανάπτυξη η οποία παραβλέπει την πολιτιστική κληρονομιά και δεν αποτελεί ισοπέδωση και ομοιογένεια των τόπων.

Ο αγροτουρισμός για την αγροτική οικογένεια είναι ένας ουσιαστικός τρόπος συμπλήρωσης, καθ' όλη την διάρκεια του έτους, του χαμηλού εισοδήματος της οικογένειας της υπαίθρου και ένας τρόπος εύρεσης απασχόλησης των νέων, των αγροτισσών, των κατοίκων της υπαίθρου και των οικονομικά ασθενέστερων ορεινών και μειονεκτικών περιοχών. Επίσης, είναι η υποδοχή του επισκέπτη σε ένα φιλικό περιβάλλον και η επιδίωξη να γνωρίσει τον τόπο, να νοιώσει οικειότητα και να θελήσει να τον επισκεφθεί και πάλι (In.gr, χ.χ.).

Ο αγροτουρισμός για την αγροτική οικογένεια δεν είναι μια ευκαιριακή τόνωση του αγροτικού εισοδήματος μετατρέποντας τον αγρότη σε ξενοδόχο και εγκαταλείποντας την γη και τις παραδοσιακές ασχολίες. Επίσης, ο αγροτουρισμός δεν είναι η εγκατάλειψη της υπαίθρου προς αναζήτηση εργασίας. Τέλος, δεν είναι ούτε η απρόσωπη παροχή υπηρεσιών αλλά ούτε το επιπόλαιο σκεπτικό ότι δεν πρόκειται να ξανασυναντηθεί ο αγρότης με τον τουρίστα.

Ο αγροτουρισμός για τον ταξιδιώτη είναι η φιλοξενία σε ένα λιτό περιβάλλον τοπικής φύσεως, με τις απαραίτητες ανέσεις χωρίς όμως υπερβολικές πολυτέλειες και η επαφή του επισκέπτη με την αγροτική ζωή, τις καλλιέργειες, τις αγροτικές εργασίες, τη φύση κλπ. καθώς και η γνωριμία με τα ήθη και τα έθιμα που αναβιώνουν αυθεντικά. Επίσης, ο

αγροτουρισμός για έναν ταξιδιώτη είναι η ενεργή συμμετοχή του σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων όπως :

- Αγροτικές δραστηριότητες (περισυλλογή μανιταριών, ελιάς, τρύγος κλπ.).
- Οικοτουρισμός (παρατήρηση πουλιών, επισκέψεις υγροβιότοπων κλπ.).
- Αθλήματα περιπέτειας (ράφτινγκ, πεζοπορία κλπ.).
- Πολιτιστικές περιηγήσεις (επισκέψεις σε παραδοσιακούς οικισμούς, μοναστήρια, γεφύρια, μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους κλπ.).
- Μαθήματα (αργαλειού, ελληνικών χορών, γαστρονομίας, κουζίνας, επισκέψεις σε οινοποιεία κλπ.).

Τέλος, ο αγροτουρισμός για τον ταξιδιώτη είναι η γαστρονομία ως κύριο συστατικό του ποιοτικού αγροτουρισμού, η χρήση παραδοσιακών συνταγών με τοπικά και βιολογικά προϊόντα και η γνωριμία του με την τοπική κοινότητα με άμεσο και φιλικό τρόπο.

Ο αγροτουρισμός για τον ταξιδιώτη δεν είναι ούτε η φιλοξενία σε άβολα ενοικιαζόμενα δωμάτια, χωρίς καθαριότητα και σπιτική ζεστασιά ούτε η παγκοσμιοποιημένη πολυτέλεια των πέντε αστέρων. Ο αγροτουρισμός δεν αντιμετωπίζει την φύση και την αγροτική ζωή ως ένα αδιάφορο σκηνικό και σίγουρα δεν αποτελεί παθητικές διακοπές. Τέλος, ο αγροτουρισμός για έναν ταξιδιώτη δεν είναι η αναπαράσταση των εθίμων μόνο για τουριστική κατανάλωση, δεν είναι η προσφορά απλά ενός καλού γεύματος και δεν είναι η απουσία του αγρότη, της νοικοκυράς και η έλλειψη της επικοινωνίας και της επαφής με τους ντόπιους κατοίκους (In.gr , χ.χ.).

4.2 Χαρακτηριστικά αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός έχει κάποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα, από τα οποία τα βασικότερα είναι τα τρία ακόλουθα :

- Ο γεωγραφικός χώρος.
- Η συμπληρωματικότητα.
- Το προφίλ και οι δραστηριότητες του αγροτουρίστα.

Ο γεωγραφικός χώρος: καθώς από τον ορισμό φαίνεται ότι ο αστικός χώρος απορρίπτεται για την ανάπτυξη της μορφής του αγροτουρισμού σε αντίθεση με την ανάπτυξη

του μαζικού τουρισμού για τον οποίο κατάλληλος είναι ο αστικός χώρος. Για να δοθεί μια πιο ευρεία διάσταση του χώρου όπου μπορεί να αναπτυχθεί ο αγροτουρισμός χρησιμοποιείται ο όρος μη αστικός, όμως εντός των πλαισίων ευρύτερης συλλογιστικής για την ενίσχυση του τοπικού εισοδήματος και τη συγκράτηση του ντόπιου πληθυσμού.

Η συμπληρωματικότητα: καθώς ο αγροτουρισμός επιλέγεται κατά κύριο λόγο από άτομα τα οποία απασχολούνται με τη γεωργία ως αγροτουριστική δραστηριότητα και επομένως προϋποθέτει την ύπαρξη μίας τουριστικής γεωργικής εκμετάλλευσης, η οποία βρίσκεται εν λειτουργία και την ιδιότητα των εμπλεκόμενων ως γεωργοί κατ' επάγγελμα. Στα πλαίσια της γεωργικής δραστηριότητας ο αγροτουρισμός ουσιαστικά καλείται να τονώσει το εισόδημα των αγροτών και να ανεβάσει το επίπεδο της τοπικής οικονομίας, δίχως όμως να σημειωθεί παρεκτροπή από την αρχική επαγγελματική απασχόληση του γεωργού-επενδυτή, (ενασχόληση με αγροτική και κτηνοτροφική παραγωγή). Επομένως, ο αγροτουρισμός πρέπει να συνυπάρχει αρμονικά με την κύρια απασχόληση των κατοίκων της υπαίθρου παρέχοντας τους συμπληρωματικό εισόδημα (Ανδριώτης, 2008: 138-140).

Το προφίλ και οι δραστηριότητες του αγροτουρίστα: Οι αγροτουρίστες επιζητούν ξεκούραση και χαλάρωση σε ένα ήρεμο περιβάλλον, προσπαθώντας να ξεφύγουν από την αστική καθημερινότητά τους. Αναζητούν επαφή με τη φύση, έτσι ώστε να γνωρίσουν την αγροτική ζωή και τους ντόπιους αγρότες, που θα τους μνήσουν σε ένα διαφορετικό και άγνωστο για πολλούς τρόπο ζωής. Απολαμβάνουν την ανεπιτήδευτη φιλοξενία, το καθαρό περιβάλλον, την αυθεντικότητα της επαρχιακής ζωής, τα παραδοσιακά σπιτικά εδέσματα κλπ.

Αυτοί οι τουρίστες θεωρούνται έμπειροι και πολυταξιδεμένοι, καθώς τις περισσότερες φορές είναι άτομα τα οποία έχουν ήδη επισκεφτεί τους προορισμούς του μαζικού τουρισμού και είναι κορεσμένοι από αυτό το πρότυπο, ψάχνουν μια άλλη, νέα διάσταση στον προορισμό τους. Οι αγροτουρίστες ανήκουν σε ένα ευρύ ηλικιακό φάσμα, καθώς είναι ένας τρόπος ζωής που απευθύνεται σε ολόκληρη την οικογένεια. Οι νέοι προτιμούν τον συνδυασμό του αγροτουρισμού με περιπέτεια, ενώ οι πιο μεγάλοι τον συνδυάζουν με ηπιότερες δραστηριότητες (π.χ. περιηγήσεις πολιτιστικού, θρησκευτικού, λαογραφικού περιεχομένου κλπ.).

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά των ατόμων που επιλέγουν τον αγροτουρισμό είναι το υψηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο τους. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων,

οι αγροτουρίστες έχουν αυξημένη οικολογική συνείδηση, πολυποίκιλα ενδιαφέροντα και διάθεση για μόρφωση και πολιτιστική προσέγγιση.

Επίσης, έχουν υψηλές απαιτήσεις ως προς την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και θεωρούνται τουρίστες υψηλής αγοραστικής δύναμης. Οι προοπτικές του αγροτουρισμού, έχουν την δυνατότητα να γίνουν η διέξοδος του τουρισμού της Ελλάδας για την προσέλκυση επιλεκτικού και υψηλού επιπέδου τουρισμού (Αγροτουρισμός και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, 2008β).

4.3 Στόχοι αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός έχει δύο παράλληλους στόχους. Ο πρώτος είναι η παροχή της δυνατότητας στον επισκέπτη να πραγματοποιήσει ήρεμες διακοπές μέσα στη φύση, έξω από το πλαίσιο του ανεπτυγμένου τουρισμού αλλά μέσα σε ένα φιλόξενο κλίμα. Ο δεύτερος αφορά την ενίσχυση του επαγγελματία του αγροτικού εισοδήματος με την εκμετάλλευση καταλυμάτων και την τροφοδοσία αυτών με ντόπια προϊόντα και προϊόντα τοπικής λαϊκής τέχνης.

Επομένως, ο αγροτουρισμός είναι μια ουσιαστικά σημαντική μορφή τουριστικής ανάπτυξης η οποία στοχεύει:

- Στο συνδυασμό συνεργασίας των τριών παραγωγικών τομέων μιας χώρας.
- Στην περιφερειακή ανάπτυξη, καθώς η ύπαρξη του είναι κύριος λόγος δημιουργίας αναπτυξιακών έργων υποδομής και ανωδομής.
- Στην ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών – οικολογικών αρνητικών επιπτώσεων.
- Στην άνοδο του οικονομικού επιπέδου των αγροτικών περιοχών, στη συμπλήρωση του εισοδήματος των ντόπιων και στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας του αγροτικού πληθυσμού.
- Στη διασφάλιση και στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, συγκρατώντας τον πληθυσμό στον τόπο κατοικίας. Συχνά αναβιώνουν επαγγέλματα που τείνουν να εκλείψουν (π.χ. ξυλογλυπτική, αργυροχρυσοχοΐα, κεραμική, υφαντική κλπ.).
- Στη βελτίωση και διάθεση των τοπικών γεωργικών προϊόντων και στη γνωριμία τους με το κοινό.
- Στη διατήρηση, στην προβολή και στην αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Στη γνωριμία με τη φύση και στην ανάταση του τουρίστα από την επαφή αυτή.

- Στην ενεργοποίηση των ντόπιων, αναπτύσσοντας νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες σε περιοχές οι οποίες έως σήμερα παρέμεναν αναξιοποίητες (Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, 2009α).

4.4 Μορφές αγροτουρισμού

Οι μορφές του αγροτουρισμού οι οποίες κυριαρχούν διεθνώς είναι οι διακοπές σε αγροκτήματα και οι διακοπές σε αγροτικά καταλύματα (αγροικίες) οι οποίες βρίσκονται εντός του αγροτικού οικισμού. Η Ελλάδα έχει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις ανάπτυξης μιας ευρείας κλίμακας μορφών αγροτουρισμού, καθώς διαθέτει μεγάλη οικιστική διασπορά, πολυνησιακή συγκρότηση, αποκεντρωμένη μνημειακή τοπογραφία, εναλλασσόμενο τοπίο, μορφολογικές αντιθέσεις και διαφοροποιημένες κλιματολογικές συνθήκες. Αυτές οι μορφές μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες οι οποίες είναι οι εξής:

- Ο αμιγής αγροτουρισμός.
- Ο σύνθετος αγροτουρισμός.

Να σημειωθεί ότι όλες οι παρακάτω μορφές αγροτουρισμού στην Ελλάδα εμφανίζονται σε αγροτικές περιοχές και οι τύποι των καταλυμάτων φιλοξενίας των επισκεπτών είναι κατά κύριο λόγο εντός της οικίας της αγροτικής οικογένειας ή καταλύματα τα οποία είναι προέκταση της αγροτικής οικίας ή δωμάτια ανεξάρτητα από την οικία, προκειμένου να υπάρχει εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της ιδιωτικής ζωής των κατοίκων αλλά και των επισκεπτών (Αγροτουρισμός και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, 2008α).

Ο αμιγής αγροτουρισμός: συμβαίνει όταν οι φιλοξενούμενοι εκτός από τον βασικό προορισμό τους (διακοπές – ανάπαυση), ασχολούνται είτε με αγροτικές εργασίες κατά κύριο λόγο στο αγρόκτημα (π.χ. περιποίηση ζώων, τυροκομία, θερισμός, συγκομιδή ελιών, οπωροκηπευτική, μελισσοκομία, κλπ.), είτε παράλληλα με ψυχαγωγικές δραστηριότητες που προσφέρονται από το περιβάλλον της αγροτικής περιοχής (π.χ. κολύμπι, ψάρεμα, πεζοπορία, ιππασία, ορειβασία κλπ.).

Οι βασικότερες μορφές του αμιγής αγροτουρισμού στην Ελλάδα πραγματοποιούνται σε:

- Χωριά ιδιαίτερου φυσικού κάλους, τα οποία προσελκύουν τους επισκέπτες, αξιοποιώντας την ωραία τοποθεσία τους.

- Νησιωτικές ή παραλιακές περιοχές, οι οποίες αξιοποιούνται κατά κύριο λόγο τους καλοκαιρινούς μήνες λόγω ήλιου και θάλασσας.
- Παραδοσιακούς οικισμούς οι οποίοι αναδεικνύουν μια ξεχωριστή αρχιτεκτονική, προσελκύοντας τους κατοίκους των μεγάλων αστικών κέντρων.
- Μικρή απόσταση από προστατευόμενες περιοχές (π.χ. υδροβιότοποι, εθνικοί δρυμοί κλπ.), όπου εκτός από τη φυσική ομορφιά, παρέχουν και πληροφορίες για τον εμπλουτισμό των γνώσεων των επισκεπτών σε οικολογικά θέματα.
- Καταλύματα συνεταιριστικής μορφής, όπου τα μέλη τους (κυρίως γυναίκες) προσφέρουν προϊόντα δικής τους ή τοπικής παραγωγής και αυθεντική φιλοξενία (Αγροτουρισμός και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, 2008α).

Ο σύνθετος αγροτουρισμός: υφίσταται όταν οι τουρίστες, εκτός από τις προαναφερθείσες δραστηριότητες, που μπορούν να αναπτύξουν πιθανόν περιθωριακά, ικανοποιούν ορισμένες προσωπικές τους ανάγκες, οι οποίες καθιστούν τον αγροτουρισμό της περιοχής περισσότερο εξειδικευμένο (π.χ. τουρισμός υγείας, αθλητικός τουρισμός, φυσιολατρικός τουρισμός, θρησκευτικός τουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός κλπ.).

Οι βασικότερες μορφές του σύνθετου αγροτουρισμού στην Ελλάδα πραγματοποιούνται σε:

- Περιοχές ιαματικών πηγών, όπου οι επισκέπτες δέχονται θεραπευτικές αγωγές σε ειδικά υδροθεραπευτήρια, συνδυάζοντας αποτοξίνωση και σωματική χαλάρωση.
- Ορεινά χωριά, όπου υπάρχει οργανωμένο χιονοδρομικό κέντρο και αποτελεί πόλο έλξης των τουριστών.
- Αγροτικές περιοχές με αθλητικές εγκαταστάσεις, όπου παρέχονται δυνατότητες ανάπαυσης και άθλησης.
- Κατασκηνωτικούς χώρους, κοντά σε αγροτικούς οικισμούς με τους οποίους συνδέονται οικονομικά, κοινωνικά αλλά και πολιτισμικά.
- Παιδικές κατασκηνώσεις με αθλητικές εγκαταστάσεις (αγροτουρισμός για μικρά παιδιά), όπου πραγματοποιείται πλήρης φιλοξενία και προσφορά μορφωτικού – ψυχαγωγικού προγράμματος.
- Κέντρα διερχομένων τουριστών σε ειδικούς κόμβους, όπου δέχονται περαστικούς και τους προσφέρουν φιλοξενία.

- Αγροτικές περιοχές με πολιτιστικά ενδιαφέροντα, όπου οι διακοπές εκεί σχετίζονται με πνευματικές ενασχολήσεις (Αγροτουρισμός και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, 2008).

4.5 Είδη αγροτουρισμού

Τα βασικά είδη του αγροτουρισμού μπορούν να διακριθούν σε τέσσερις κατηγορίες οι οποίες είναι οι ακόλουθες :

- Διαμονή σε αγροκτήματα – φάρμες.
- Οικοαγροτουρισμός.
- Φιλοξενία σε μικρά καταλύματα.
- Αγροτουρισμός από εθελοντές.

Διαμονή σε αγροκτήματα – φάρμες: όπου οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής σε γεωργικές και σε κτηνοτροφικές εργασίες, γνωρίζοντας και βιώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την καθημερινότητα των ιδιοκτητών της φάρμας. Η συγκεκριμένη μορφή αγροτουριστικής ανάπτυξης είναι πολύ διαδεδομένη σε πολλές χώρες της Ευρώπης (π.χ. Αυστρία, Γερμανία, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία κλπ.), καθώς σε αυτές, υπάρχει πληθώρα μεγάλων γεωργικών εκμεταλλεύσεων με μορφή φάρμας.

Οικοαγροτουρισμός: είναι ο συνδυασμός του αγροτουρισμού και του οικοτουρισμού, κατά τον οποίο ο επισκέπτης εκτός από το ότι συμμετέχει σε αγροτικές δραστηριότητες, λαμβάνει μέρος και σε άλλες φιλικές προς το περιβάλλον δραστηριότητες (π.χ. παρακολούθηση πτηνών, περιήγηση σε περιοχές αξιοπρόσεκτου φυσικού κάλλους κλπ.).

Φιλοξενία σε μικρά καταλύματα: τα οποία παρέχουν διαμονή και πρωινό σε αγροτικές περιοχές και σε κάποιες περιπτώσεις τα καταλύματα αυτά αποτελούν το ίδιο το σπίτι της αγροτικής οικογένειας. Η συγκεκριμένη μορφή αγροτουριστικής ανάπτυξης είναι πολύ διαδεδομένη στην Ελλάδα και σε κάποιες περιπτώσεις προσφέρονται στους επισκέπτες εκτός από τις διανυκτερεύσεις και γεύματα κατά τη διάρκεια της μέρας.

Αγροτουρισμός από εθελοντές: Σε διάφορες χώρες του εξωτερικού εμφανίζεται το φαινόμενο της ενεργής συμμετοχής εποχιακών επισκεπτών σε φάρμες στη διαδικασία

παραγωγής. Η συγκεκριμένη μορφή αγροτουρισμού αφορά τουρίστες οι οποίοι επιθυμούν την συμμετοχή τους σε αγροτουριστικές δραστηριότητες (π.χ. μάζεμα ελιών, οπωροκηπευτική, μελισσοκομία, θερισμός κλπ.), αλλά τα εισοδήματά τους δεν τους επιτρέπουν κάτι τέτοιο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι “Εθελοντές Εργάτες σε Βιολογικές Φάρμες” (Willing Workers on Organic Farms – WWOOF), που ξεκίνησαν την δράση τους το 1971 στην Αγγλία από κάποιους ιδιοκτήτες αγροτουριστικών καταλυμάτων, σκοπεύοντας να επωφεληθούν από την δωρεάν παροχή βοήθειας από τους επισκέπτες κατά τις περιόδους υψηλής ζήτησης και παράλληλα να γνωρίσουν άτομα απ’ ολόκληρο τον κόσμο με διαφορετική κουλτούρα και τρόπο ζωής. Οι εθελοντές – εργαζόμενοι – επισκέπτες επωφελούνται γνωρίζοντας εναλλακτικούς τρόπους ζωής στην ύπαιθρο καθώς και τις μεθόδους οργάνωσης και καλλιέργειας (Μανωλοπούλου (β) , χ.χ. : 8-9).

4.6 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός έχει ως βασικό στόχο τη δημιουργία θετικών επιπτώσεων σε κοινωνικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, ανταποκρινόμενος στην ανάγκη των αγροτών για απόκτηση ενός συμπληρωματικού εισοδήματος, το οποίο επιτυγχάνεται με την απασχόληση τους στον τομέα των υπηρεσιών, καθώς επίσης και στην ανάγκη των κατοίκων των αστικών κέντρων να επιστρέψουν στη φύση.

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού έχει πολλά οφέλη, καθώς συμβάλει στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας, στη συνέχεια της παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων, στη διατήρηση τεχνών που υπό άλλες συνθήκες θα είχαν εξαφανισθεί, στην αναβίωση εθίμων και παραδοσιακών εκδηλώσεων και στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Επίσης, είναι ένα μέσο για επικοινωνία των απομονωμένων περιοχών με τα μεγάλα αστικά κέντρα και παρέχει νέες προοπτικές ζωής και ευκαιρίες στους νέους αυτών των περιοχών. Ουσιαστικά, μέσα από τον αγροτουρισμό προωθείται και προβάλλεται η πολιτιστική κληρονομιά, η οποία αποτελεί τη μοναδικότητα κάθε περιοχής.

Ο αγροτουρισμός δίνει την δυνατότητα στους επισκέπτες να γνωρίσουν τις αγροτικές περιοχές και ασχολίες στην καθημερινότητα των ντόπιων κατοίκων, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα και την πολιτιστική κληρονομιά κάθε περιοχής, πάντοτε με σεβασμό στο περιβάλλον και την παράδοση. Επίσης, παρέχει την ευκαιρία στους επισκέπτες να έρθουν σε επαφή με τη φύση και με τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο όπου και του δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής σε αυτές.

Γενικότερα, η ανάπτυξη αυτής της εναλλακτικής μορφής τουρισμού, του αγροτουρισμού, συμβάλει επιγραμματικά στα παρακάτω:

- Στη συμπλήρωση και στη βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος.
- Στην καλυτέρευση της ποιότητας ζωής και εργασίας των αγροτών.
- Στη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στον μόνιμο τόπο κατοικίας του.
- Στη βελτίωση και στη διάθεση των τοπικών αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων.
- Στην προστασία του περιβάλλοντος.
- Στη διατήρηση, προβολή αλλά και αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς των αγροτικών περιοχών.
- Στην καλυτέρευση της ελκυστικότητας των αγροτικών περιοχών.
- Στην τόνωση της επιχειρηματικότητας (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων).

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και ορισμένα μειονεκτήματα τα οποία προκύπτουν από την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, στην περίπτωση όπου αυτή η ανάπτυξη δεν συμβαδίζει με τις αρχές της αειφόρου διαχείρισης, κυρίως στο φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον και αυτά συνοπτικά είναι τα εξής:

- Η άναρχη και υπέρμετρη ανάπτυξη του αγροτουρισμού εις βάρος της φέρουσας ικανότητας της αγροτικής περιοχής, η οποία ουσιαστικά οδηγεί στην υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος.
- Ο κίνδυνος ανάπτυξης του αγροτουρισμού εις βάρος της αγροτικής ζωής, καθώς έχει σημειωθεί σε κάποιες περιοχές, εγκατάλειψη των αγροτικών εργασιών στον βωμό του βραχυχρόνιου τουριστικού κέρδους.
- Η αλλοίωση του πολιτισμικού χαρακτήρα των αγροτικών περιοχών, στην περίπτωση που ο αγροτουρισμός ακολουθεί τα αναπτυξιακά τουριστικά πρότυπα του μαζικού τουρισμού (Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, 2009β).

4.7 Προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός θα μπορούσε με σχετική ευκολία να γίνει ένα ανερχόμενο αλλά και πολλά υποσχόμενο επιχειρηματικό πεδίο για την περιφέρεια στην Ελλάδα, δίχως να γίνει ο αγρότης ξενοδόχος. Ο τουρίστας μετατρέπεται σε επισκέπτη, σε θαυμαστή του τόπου και σε ταξιδιώτη ο οποίος ψάχνει για την αυθεντικότητα και την ομορφιά ενός τόπου, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στην ήρεμη ζωή, στην φυσική κληρονομιά, στην μοναδικότητα του κάθε τόπου κλπ. Από την άλλη, ο αγρότης παρέχει ασχολίες που πιθανόν

να είχε παραμελήσει (π.χ. περισυλλογή βοτάνων, ήθη και έθιμα, παραδοσιακά επαγγέλματα κλπ.).

Ο αγρότης ή ο κάτοικος της αγροτικής περιοχής, παρέχει φιλοξενία προσαρμόζοντας κατάλληλα το δικό του κατάλυμα ή δημιουργώντας ένα νέο μέσα σε αγροτικό χώρο, βάσει των αρχιτεκτονικών προτύπων της περιοχής. Έτσι, ο αγροτουρισμός είναι ένα συμπλήρωμα στο εισόδημα των αγροτών και σπάνια αποτελεί την κύρια απασχόληση του. Ο αγρότης δεν μετατρέπεται σε ξενοδόχος και δεν εγκαταλείπει τις κύριες του ασχολίες, καθώς διατηρεί τις αγροτικές και παραδοσιακές ασχολίες, κρατώντας ισορροπία στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής χωρίς να επικεντρώνεται αποκλειστικά στον τουρισμό.

Ο αγροτουρισμός για την Ελλάδα αποτελεί ένα επιχειρηματικό πεδίο με μέλλον αλλά και εξέλιξη, παρόλο που σίγουρα έχει ειδικές απαιτήσεις και δυσκολίες, καθώς απαιτείται μελέτη, έρευνα, θετική προσέγγιση, υποδομή και σημαντική προσπάθεια σε πολλούς παράλληλους τομείς. Στην ουσία είναι μια επιχειρηματική κίνηση, με το ρίσκο και τις ανάγκες που έχει και οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση. Όμως, είναι ένα πεδίο πολλά υποσχόμενο, καθώς όλο και περισσότερα άτομα στην Ελλάδα, λόγω της πίεσης της ζωής στις πόλεις, ανακαλύπτουν την ανάγκη για επιστροφή σε ένα πιο φυσικό τρόπο ζωής, για επαφή με την φύση, για επιστροφή στα παλιά ήθη, έθιμα και ασχολίες κλπ.

Ο αγροτουρισμός έχει τη δυνατότητα να δώσει την ώθηση που χρειάζονται οι αγροτικές περιοχές, οι οποίες έχουν υποστεί τις συνέπειες της μειονεκτικής ανάπτυξης, της ερήμωσης, της γήρανσης του πληθυσμού και της απαξίωσης της αγροτικής οικονομίας. Υπάρχουν αρκετές περιοχές οι οποίες έρχονται αντιμέτωπες με το ενδεχόμενο της ολοκληρωτικής τους εξαφάνισης. Συνδυάζοντας την ανάγκη τους για αναδιοργάνωση, για δραστηριοποίηση των νέων ατόμων και για ανταπόκριση στα νέα ευρωπαϊκά δεδομένα και τάσεις, ένα μεγάλο κίνητρο για την επιχειρηματικότητα αποτελεί ο αγροτουρισμός.

Υπάρχει η δυνατότητα να αντιμετωπιστεί η ανεργία, να επιτευχθεί η παραμονή των κατοίκων στις περιοχές τους, να διατηρηθεί η πολιτιστική κληρονομιά και να προσφερθεί ένα παράλληλο ήπιο τουριστικό προϊόν. Ο αγροτουρισμός δεν αποτελεί απλά μια μορφή τουρισμού αλλά είναι μια διαφορετική προσέγγιση στον τρόπο ζωής (Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, 2009γ).

Η Ελλάδα, καθώς διαθέτει μεγάλη οικιστική διασπορά, πολλά νησιά, μορφολογικές αντιθέσεις, διαφοροποιημένες κλιματολογικές συνθήκες, πλούσια ιστορική, αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά, συγκεντρώνει επιτυχώς αρκετές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων ευρείας κλίμακας.

Ο αγροτουρισμός μπορεί να αποτελέσει μια εναλλακτική προσέγγιση στο πρόβλημα της αναπτυξιακής στασιμότητας κάποιων αγροτικών περιοχών της χώρας (ορεινές και μειονεκτικές περιοχές) και να χρησιμοποιηθεί καταλλήλως από τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, προκειμένου να αναζωογονηθούν και να ανασυγκροτηθούν αυτές οι τουριστικές περιοχές (Τομάρας και Λαγός, 2005: 14).

4.8 Ο αγροτουρισμός ως παράγοντας τοπικής ανάπτυξης

Οι νέες τάσεις στην τοπική ανάπτυξη επικεντρώνονται στην αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού της κάθε περιοχής της χώρας, στην τόνωση των τοπικών πρωτοβουλιών για ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, στην ανάπτυξη δικτύων και συνεργιών για την αντιμετώπιση προβλημάτων (π.χ. μόλυνση του περιβάλλοντος, ανεργία, παγκοσμιοποίηση κλπ.), στοχεύοντας στην πιο αποτελεσματική εκμετάλλευση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της κάθε περιοχής, στην προστασία του περιβάλλοντος (φυσικού και δομημένου) καθώς επίσης και στην προαγωγή της τοπικής αειφορίας.

Στο προαναφερθέν πλαίσιο, εντάσσεται και η ανάπτυξη δραστηριοτήτων τουρισμού στις αγροτικές και στις ορεινές περιοχές, οι οποίες έχουν έρθει αντιμέτωπες με το ζήτημα της ερήμωσης και της συρρίκνωσης του αγροτικού εισοδήματος τους. Έτσι, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα τελευταία χρόνια έχουν υιοθετηθεί κάποια μοντέλα ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών τα οποία τονώνουν το αγροτικό εισόδημα, την περιφερειακή ανάπτυξη, την προστασία του περιβάλλοντος και την ποιότητα ζωής. Αυτό το γεγονός μπορεί να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα της ολοένα αυξανόμενης τουριστικής ζήτησης, της διαφοροποίησης αλλά και του εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος.

Στην Ελλάδα ο αγροτουρισμός γνώρισε ανάπτυξη στο πλαίσιο του γενικού τουρισμού της δεκαετίας του 1980 με την θέσπιση του Κανονισμού ΕΕ 2088/85 και εν συνεχεία ενισχύθηκε η ενθάρρυνση εφαρμογής αγροτουριστικών επενδύσεων (Κανονισμός ΕΕ 797/85, 2328/91, 950/97, Leader I, II, Plus). Σύμφωνα με αυτό το νομικό πλαίσιο, πραγματοποιήθηκε η ανάπτυξη σημαντικών προσπαθειών αγροτουρισμού, με την μορφή της φιλοξενίας, από πρωτοβουλίες γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών σε διάφορες περιοχές της χώρας.

Εκτιμάται ότι στην Ελλάδα μέχρι σήμερα, η προώθηση του αγροτουρισμού πραγματοποιήθηκε με κυρίαρχο κριτήριο την δυνατότητα τουριστικής αξιοποίησης κατά κύριο λόγο των ορεινών και των μειονεκτικών περιοχών της χώρας, οι οποίες έχουν βασικά έργα υποδομής. Επίσης, δόθηκε προτεραιότητα σε περιοχές οι οποίες είχαν φθίνουσα

αγροτική οικονομία αλλά και πληθυσμό, καθώς και σε φορείς οι οποίοι διέθεταν έτοιμα σχέδια για αγροτουριστική ανάπτυξη.

Στην ουσία, αναπτύχθηκε μια μορφή αγροτουρισμού η οποία ήταν δημιούργημα του μηχανισμού της ζήτησης – προσφοράς των αγροτουριστικών υπηρεσιών και πραγματοποιήθηκε κατά κύριο λόγο με την αυτόνομη ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών, δίχως μια ενιαία τουριστική πολιτική και δίχως προγραμματισμό και σχεδιασμό της τοπικής ανάπτυξης (Τομάρας και Λαγός, 2005: 5 & 10).

4.9 Η σημασία του αγροτουρισμού στην αειφόρο τοπική ανάπτυξη

Οι σκοποί της ανάπτυξης του αγροτουρισμού, οι οποίοι συνθέτουν μια ανθρωπιστική θεώρηση της τουριστικής ανάπτυξης βασισμένη στην ενεργοποίηση του ενδογενούς δυναμικού και συμφιλιώνουν τον άνθρωπο με το φυσικό του περιβάλλον, την κληρονομιά και τον πολιτισμό είναι οι ακόλουθοι :

- Η αποκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας.
- Η μείωση του χάσματος ανάμεσα στους κατοίκους της υπαίθρου και των πόλεων.
- Η δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος.
- Η συγκράτηση του τοπικού αγροτικού πληθυσμού στις περιοχές μόνιμης κατοικίας τους.
- Η τόνωση της ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης.
- Η προώθηση των στόχων της αειφόρου τοπικής ανάπτυξης.
- Η προστασία του περιβάλλοντος.
- Η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Για να αναπτυχθεί περαιτέρω ο αγροτουρισμός, απαραίτητο στοιχείο είναι η διεύρυνση της εμπειρίας των επιχειρήσεων με αγροτουριστικές δραστηριότητες, προκειμένου να έχουν την ικανότητα να παρέχουν στους επισκέπτες υπηρεσίες οι οποίες έχουν ένα ανάλογο και υψηλό επίπεδο. Τα βασικότερα κριτήρια για την επιλογή των κατάλληλων περιοχών για την ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων αποτελούν τα εξής :

- Η ύπαρξη τοπικού ενδιαφέροντος.
- Η ύπαρξη τουριστικών πόρων και βασικής υποδομής.
- Η δυνατότητα πρόσβασης και σε άλλες περιοχές με ιδιαίτερο ενδιαφέρον.
- Η δυνατότητα ανάπτυξης συναφών δραστηριοτήτων.
- Η χρήση νέων μορφών μάρκετινγκ.

■ Η προτεραιότητα από εθνική άποψη (Τομάρας και Λαγός, 2005: 12-13).

Καθ' αυτόν τον τρόπο, εφαρμόζοντας ένα πρόγραμμα αγροτουρισμού, μπορεί να υπάρξει ανάπτυξη διαφόρων δραστηριοτήτων στην ενδοχώρα (π.χ. δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων, ειδική τουριστική υποδομή η οποία εξυπηρετεί τις αγροτουριστικές δραστηριότητες, παροχή παραδοσιακών σπιτικών εδεσμάτων κλπ.).

Ειδικά στις αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες διαθέτουν συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των άλλων χωρών αναφορικά με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού και οι οικονομίες τους είναι στο στάδιο της μετάβασης προς την ανάπτυξη, ο αγροτουρισμός είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας προώθησης των στόχων της ενδογενούς ανάπτυξης.

Ο αγροτουρισμός είναι το αποτέλεσμα της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανάπτυξη της υπαίθρου, της ανάγκης των αγροτών για την ενδυνάμωση των αγροτικών εισοδημάτων τους αλλά και της εγκατάλειψης της μορφής του μαζικού τουρισμού από έναν σημαντικό αριθμό τουριστών που στρέφονται προς την ποιότητα. Επίσης, οι κάτοικοι των πόλεων, αναζητούν την επαφή με τη φύση και την απόλαυση της ηρεμίας που προσφέρει αυτή αλλά και τον διαφορετικό τρόπο ζωής της υπαίθρου.

Ο αγροτουρισμός κατέχει την ιδιομορφία του λειτουργικού συνδυασμού της τουριστικής δραστηριότητας με την γεωργική εκμετάλλευση και της ενσωμάτωσης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και του επισκέπτη σε μια δομή τόνωσης και προώθησης της αγροτικής και της τοπικής ανάπτυξης, η οποία συμβαδίζει με την έννοια της αειφορίας.

Επομένως, ο αγροτουρισμός είναι μια δραστηριότητα η οποία μεταβάλει το εσωτερικό των επιχειρήσεων, προάγει την συνεργασία με άλλους τομείς της παραγωγής, προωθεί την συνεργασιακή δράση μέσα σε ένα πλαίσιο ολοκληρωμένων παρεμβάσεων, δημιουργεί προϋποθέσεις πολυαπασχόλησης και αξιοποίησης του ενδογενούς δυναμικού και έχει πολλαπλές επιδράσεις σε όλους τους τομείς της τοπικής οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας (Τομάρας και Λαγός, 2005: 13).

4.10 Αγροτουρισμός και προοπτικές ανάπτυξης του στην Κρήτη

Τα ιδιαίτερα πολιτιστικά, φυσικά και κλιματολογικά χαρακτηριστικά των νησιών της Ελλάδας και ειδικότερα της Κρήτης, σε συνδυασμό με την αυθεντικότητα της φιλοξενίας τους, έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάδειξή τους ως έναν πολύ αγαπημένο προορισμό διακοπών.

Το πλούσιο φυσικό αλλά και πολιτιστικό περιβάλλον, καθώς και ο συνδυασμός βουνού και θάλασσας, έχουν την δυνατότητα να οδηγήσουν στην ανάπτυξη εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού, όπως για παράδειγμα ο αγροτουρισμός, ο φυσιολατρικός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός κλπ., καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα εναλλακτικών τρόπων γνωριμίας με το κάθε νησί (Καποδίστριας και Τασόπουλος, 2013).

Τα τελευταία χρόνια, μεγάλο ποσοστό από τους αλλοδαπούς επισκέπτες της Κρήτης, δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις αγροτοκαλλιέργειες της. Αυτοί οι επισκέπτες αναζητούν να γίνουν για λίγες μέρες γεωργοί – αγρότες – κτηνοτρόφοι, πραγματοποιώντας ταυτόχρονα και τις διακοπές τους.

Οι τουρίστες μαθαίνουν πως γίνεται το άρμεγμα στις κατσίκες, πως ζυμώνεται και πως ψήνεται το ψωμί σε ξυλόφουρνους, πως γίνεται η συγκομιδή λαχανικών, πως μαγειρεύονται τα φαγητά της παραδοσιακής τοπικής κουζίνας κλπ. Αναλόγως της εποχής ή τις αγροτικές εργασίες πατούν σταφύλια, μαζεύουν σιτάρι, ελιές και γενικότερα συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα αγροτικής ζωής το οποίο φαίνεται ότι τους ενθουσιάζει ιδιαίτερα (Share-news, 2015).

Ο αγροτουρισμός στην Κρήτη μπορεί να γίνει ένα πολύ σημαντικό και βασικό εργαλείο για την περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού, καθώς έχει αρκετά συγκριτικά πλεονεκτήματα σχετικά με άλλες περιοχές της Ελλάδας. Οι μονάδες οι οποίες επιλέγονται από τους επισκέπτες όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια είναι ορισμένες μικρές τουριστικές επιχειρήσεις στην ύπαιθρο, οι οποίες συνδυάζουν τη διαμονή και μια σειρά άλλων δραστηριοτήτων (π.χ. γεωργία, κτηνοτροφία κλπ.) και παράλληλα έχουν την προσωπική σφραγίδα του ιδιοκτήτη τους, που διατηρεί άμεση επαφή και σχέση με τους επισκέπτες του.

Πρώτες στην λίστα των επισκεπτών της Ευρώπης κατατάσσονται οι μονάδες οι οποίες τοποθετούνται στη φύση, σέβονται το περιβάλλον και αναδεικνύουν την ομορφιά και τον πλούτο του κάθε τόπου, παρέχοντας παράλληλα στους φιλοξενούμενους τη δυνατότητα συμμετοχής σε αυτή μέσα από υπαίθριες δραστηριότητες ή από την παραγωγή και καλλιέργεια παραδοσιακών προϊόντων.

Παρόλο που οι προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα και ειδικά στην Κρήτη είναι τεράστιες, το κράτος δυστυχώς δεν έχει αντιληφθεί τα οφέλη τα οποία θα μπορούσε να αποκομίσει, επενδύοντας στον αγροτουρισμό. Η Πανελλήνια Ένωση Αγροτουρισμού Ελλάδας καταβάλλει σοβαρές προσπάθειες για την αφύπνιση και την απόδειξη της σημασίας των μονάδων αγροτουρισμού, καθώς από το 2011 έγινε μέλος και της

Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Τουρισμού, κατακτώντας μια θέση στο χάρτη των ευρωπαϊκών προορισμών αγροτουρισμού (Αριστείδου, 2103).

Έπειτα από όλες αυτές τις προσπάθειες, το 2014 για πρώτη φορά, θεσπίστηκε από το Υπουργείο Τουρισμού θεσμικό πλαίσιο για τον αγροτουρισμό και για τον οινοτουρισμό και τέθηκαν ελάχιστες προϋποθέσεις για την άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας αγροτουρισμού και οινοτουρισμού (Ρόκου, 2014).

Τον Δεκέμβριο του 2014, πραγματοποιήθηκε συνέδριο και έκθεση κρητικών προϊόντων και επιχειρήσεων και είχε θέμα “Επιχειρηματικότητα στην Κρήτη και την Αττική. Εναλλακτικός τουρισμός – χρηματοδοτικά εργαλεία (αγροτουρισμός – οινοτουρισμός – προσκυνηματικός τουρισμός”, στο πλαίσιο της συνέχειας των πρωτοβουλιών για την ανάδειξη των δυνατοτήτων των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην Κρήτη.

Το πρόγραμμα του συνεδρίου ανέφερε χαρακτηριστικά ότι τα εκατομμύρια τουρίστες οι οποίοι επισκέφτηκαν την Κρήτη το 2014 ήταν μια πολύ σημαντική πρόοδος. Το νέο νομοθετικό πλαίσιο αναφορικά με τον εναλλακτικό τουρισμό που ψηφίστηκε το καλοκαίρι μαζί με τις υφιστάμενες αγροτουριστικές μονάδες, τους υφιστάμενους αμπελώνες και τις ιδιαίτερες διαδρομές όσον αφορά τον προσκυνηματικό τουρισμό, άνοιξαν νέες προοπτικές (Creteplus, 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Σκοπός και μέθοδος έρευνας για τις προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Κρήτη

Προκειμένου να διεξαχθεί το ερευνητικό μέρος της παρούσας πτυχιακής εργασίας και να συλλεχθούν όλες οι απαραίτητες πληροφορίες χρησιμοποιήθηκε ένα ερωτηματολόγιο που περιλαμβάνει ανοικτού τύπου ερωτήσεις. Αντίθετα από τα ερωτηματολόγια κλειστού τύπου (δεν δίνουν την ελευθερία στις απαντήσεις, καθώς είναι ήδη γραμμένες), το ερωτηματολόγιο ανοικτού τύπου αποτελεί ένα εργαλείο συλλογής δεδομένων με ερωτήσεις οι οποίες δίνουν το περιθώριο στον ερωτώμενο να εκφράσει ελεύθερα τις σκέψεις και τις απόψεις του, οργανώνοντας την απάντηση του όπως ακριβώς επιθυμεί.

Ωστόσο ένα από τα βασικότερα μειονεκτήματα του ανοικτού τύπου ερωτηματολογίου είναι ότι η σύνταξη των απαντήσεων καθώς και η ερμηνεία τους, πραγματοποιείται με υποκειμενικά κριτήρια και σε ορισμένες περιπτώσεις καθίσταται δυσχερής η επεξεργασία τους. Είναι πολύ εύκολο να γίνουν λάθη είτε κατά την σύνταξη των ερωτήσεων, είτε κατά την απάντηση τα οποία οφείλονται σε διάφορους παράγοντες, όπως βιασύνη, απροσεξία κλπ. (Academic skills, χ.χ.).

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την πραγματοποίηση της έρευνας είναι ποιοτική. Οι ερευνητικές μέθοδοι χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, τις ποσοτικές και τις ποιοτικές, και παρέχουν στον ερευνητή τη δυνατότητα προσέγγισης ενός ερευνητικού πεδίου και της επικέντρωσης του σε αυτό. Η ποσοτική ερευνητική μέθοδος αναλύει την ποσότητα εμφάνισης του μελετώμενου φαινομένου, ενώ η ποιοτική μέθοδος αφορά το είδος, το συγκεκριμένο χαρακτήρα του φαινομένου.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της ποιοτικής έρευνας είναι η φυσιολογική ροή που ακολουθεί, καθώς και το γεγονός ότι κατά ένα μεγάλο ποσοστό δεν είναι κατευθυνόμενη από τον ερευνητή. Σε αυτήν την περίπτωση, ο ερευνητής παίρνει συνέντευξη, παρατηρεί και κρατά σημειώσεις, περιγράφει και ερμηνεύει τα φαινόμενα με ακρίβεια (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008: 2-3).

Πιστεύοντας ότι μέσα από τις απαντήσεις των υπευθύνων αγροτουριστικών καταλυμάτων θα αναδειχθούν χρήσιμα αποτελέσματα αναφορικά με τις προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Κρήτη, στάλθηκαν δεκαπέντε ερωτηματολόγια σε

ιδιοκτήτες αγροτουριστικών καταλυμάτων της Κρήτης μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και πραγματοποιήθηκαν ισόποσες προσπάθειες για προσωπικά ραντεβού με τους αρμόδιους και στους τέσσερις νομούς, κατά την διάρκεια των μηνών Απριλίου ως και Μαΐου 2016.

Το ποσοστό ανταπόκρισης δυστυχώς δεν ήταν υψηλό. Ωστόσο, τα πέντε ερωτηματολόγια που τελικά συλλέχθηκαν (ένα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και τέσσερα μέσω προσωπικών συνεντεύξεων) αποδείχθηκαν αρκετά χρήσιμα για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το μελετώμενο θέμα. Για τις προσωπικές συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της καταγραφής μέσω μαγνητοφώνου, έπειτα από την συναίνεση των ερωτώμενων. Όπως είναι φυσικό, τηρήθηκε απόλυτη εμπιστευτικότητα για τα στοιχεία των καταλυμάτων, καθώς η ανάλυση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε συγκεντρωτικά και ανώνυμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 Ανάλυση ερωτηματολογίου αγροτουριστικών καταλυμάτων

Το ερωτηματολόγιο το οποίο διανεμήθηκε στους αρμόδιους των τυχαία επιλεγθέντων αγροτουριστικών καταλυμάτων και το οποίο παρατίθεται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, περιλαμβάνει εννέα ερωτήσεις ανοικτού τύπου. Η κάθε ερώτηση δίνει το περιθώριο στον ερωτώμενο να αναπτύξει την άποψη του, με τον τρόπο που αυτός επιθυμεί. Παρακάτω θα ακολουθήσει η παράθεση των εννέα ερωτήσεων καθώς επίσης και η ανάλυση της κάθε ερώτησης χωριστά, αναφέροντας και τμήματα από τις συνεντεύξεις.

Ερώτηση 1: Σε ποιο βαθμό έχει αναπτυχθεί ο αγροτουρισμός στην Κρήτη;

Στην πρώτη ερώτηση του διανεμηθέντος ερωτηματολογίου η οποία αφορά την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Κρήτη, οι απαντήσεις διακρίθηκαν από μια ομοιομορφία καθώς και οι πέντε ερωτώμενοι υπεύθυνοι των καταλυμάτων πιστεύουν ότι ο αγροτουρισμός έχει αναπτυχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό στην Κρήτη, ειδικότερα την τελευταία δεκαετία.

Ένα άτομο υποστηρίζει επίσης ότι παρόλο που έχει παρουσιαστεί αυτή η ικανοποιητική ανάπτυξη, ο αγροτουρισμός βρίσκεται ακόμα στα πρώτα βήματά του και πρέπει να πραγματοποιηθούν διάφορες προωθητικές ενέργειες προκειμένου να αποκτήσει επάξια μια θέση με υψηλό ποσοστό στην κατάταξη των μορφών του τουρισμού.

Χαρακτηριστικά αναφέρει: *«την τελευταία δεκαετία υπάρχει μια ικανοποιητική ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Κρήτη. Βέβαια είναι ακόμα στα πρώτα του βήματα και υπάρχουν πολλά που πρέπει να γίνουν»*, τονίζοντας το γεγονός ότι παρόλο που οι προοπτικές του αγροτουρισμού στην Κρήτη είναι τεράστιες, το κράτος δυστυχώς δεν έχει αντιληφθεί τα οφέλη τα οποία θα μπορούσε να αποκομίσει επενδύοντας στον αγροτουρισμό. Έπειτα από πολλές προσπάθειες, το 2014 για πρώτη φορά, θεσπίστηκε από το Υπουργείο Τουρισμού θεσμικό πλαίσιο για τον αγροτουρισμό και για τον οινοτουρισμό.

Ο υπεύθυνος ενός αγροτουριστικού καταλύματος στον νομό Ηρακλείου απάντησε ότι *«τα τελευταία χρόνια έχει παρουσιάσει μεγάλη ανάπτυξη ο αγροτουρισμός στην Κρήτη σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα, αφού οι κάτοικοι σε μια αναζήτηση πρωτότυπων και νέων μορφών βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης καταφεύγουν στην καινοτομία του αγροτουρισμού»*. Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο αγροτουρισμός δεν αποτελεί απλά μια μορφή τουρισμού αλλά είναι μια διαφορετική προσέγγιση στον τρόπο ζωής και παράλληλα μπορεί

να συμβάλει στην αντιμετώπιση της ανεργίας, στην παραμονή των κατοίκων στις περιοχές τους, στην διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς κλπ.

Ερώτηση 2: Ποια είναι τα πλεονεκτήματα του αγροτουρισμού σε σχέση με το μαζικό τουρισμό ή άλλες μορφές τουρισμού; Ποια τα οφέλη από την ανάπτυξή του;

Η δεύτερη ερώτηση αφορά τα πλεονεκτήματα του αγροτουρισμού συγκριτικά με άλλες μορφές τουρισμού, τα οποία είναι ποικίλα και αυτό διαφαίνεται και από τις απαντήσεις οι οποίες δόθηκαν από τους υπεύθυνους των καταλυμάτων. Και από τις πέντε απαντήσεις γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι ερωτώμενοι υποστηρίζουν πως ο αγροτουρισμός δίνει πολλές ευκαιρίες ανάπτυξης στον τοπικό πληθυσμό.

Συγκεκριμένα, ο υπεύθυνος ενός καταλύματος στον νομό Ρεθύμνης υποστηρίζει ότι *«με τον αγροτουρισμό πετυχαίνουμε την παραμονή των κατοίκων στις περιοχές τους, τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, την ανακαίνιση σπιτιών και αρχοντικών που αφέθηκαν στον χρόνο. Μέσω του αγροτουρισμού προβάλλεται η πολιτιστική κληρονομιά, η μοναδικότητα της κάθε περιοχής που χάνεται και διαβρώνεται».*

Ένας άλλος υπεύθυνος στον νομό Λασιθίου αναφέρει το εξής: *«πολύ καλύτερη ποιότητα τουρισμού και καταλύματα τα οποία σέβονται την τοπική αρχιτεκτονική και το περιβάλλον»*, ενισχύοντας την επικρατούσα από πολλούς άποψη ότι η ποιότητα του μαζικού τουρισμού είναι χαμηλή, ενώ οι εναλλακτικές και οι ειδικές μορφές τουρισμού προσφέρουν στους επισκέπτες μια μοναδική διαφορετική εμπειρία, δίνοντας τους την δυνατότητα να γνωρίσουν καλύτερα τον τόπο διακοπών τους σε πολιτιστικό, αρχιτεκτονικό κλπ. επίπεδο.

Τέλος, η απάντηση ενός ιδιοκτήτη καταλύματος του νομού Ηρακλείου δείχνει ότι ο αγροτουρισμός αποτελεί γι' αυτόν ένα εξαιρετικά σημαντικό κομμάτι και καταβάλει συνεχείς προσπάθειες για την προώθηση του, καθώς η απάντηση του είναι η εξής: *«...ο αγροτουρισμός μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες διαφοροποίησης των μέχρι τώρα δραστηριοτήτων για τους ντόπιους αγρότες, αύξηση του εισοδήματός, και ενδυνάμωση της βιωσιμότητας των αγροτικών δραστηριοτήτων τους, βελτίωση της ποιότητας ζωής και εργασίας του αγροτικού πληθυσμού. Επίσης, ο αγροτουρισμός μπορεί να είναι ένα άριστο εργαλείο εκπαίδευσης του κοινού για την σημασία της γεωργίας και της συμβολής της στην οικονομία της χώρας και στην ποιότητα ζωής. Διατήρηση, προβολή κι αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς ενίσχυση της επιχειρηματικότητας Τέλος, ο αγροτουρισμός μπορεί να αυξήσει τη ζήτηση τοπικών αγροτικών και μη προϊόντων».*

Όπως παρατηρείται όλοι οι υπεύθυνοι των αγροτουριστικών καταλυμάτων που ερωτήθηκαν έχουν κατανοήσει την σημασία του αγροτουρισμού σε όλα τα επίπεδα. Το μόνο

που μένει είναι το κράτος να κατανοήσει και αυτό την σημασία του έτσι ώστε να υπάρξει η δυνατότητα ορθότερης και ουσιαστικότερης προώθησής του, τοποθετώντας την Ελλάδα σε μια θέση μεταξύ των χωρών που προσφέρουν εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού και όχι μόνο το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού.

Καθώς οι επισκέπτες που επιλέγουν τον αγροτουρισμό έχουν υψηλές απαιτήσεις ως προς την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και θεωρούνται τουρίστες υψηλής αγοραστικής δύναμης, οι προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού, μπορούν να γίνουν η διέξοδος του τουρισμού της Ελλάδας για την προσέλκυση επιλεκτικού και υψηλού επιπέδου τουρισμού.

Ερώτηση 3. Ποια είναι τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των αγροτουριστών (εθνικότητα, φύλο, οικογενειακή κατάσταση, επίπεδο εκπαίδευσης, εισόδημα, κλπ);

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι αγροτουρίστες είναι επισκέπτες οι οποίοι επιζητούν ξεκούραση και χαλάρωση, προσπαθώντας να ξεφύγουν από την αστική καθημερινότητα τους και να γνωρίσουν την αγροτική ζωή και τους ντόπιους αγρότες. Θεωρούνται έμπειροι και πολυταξιδεμένοι, καθώς τις περισσότερες φορές έχουν ήδη επισκεφτεί τους προορισμούς του μαζικού τουρισμού και κορεσμένοι από αυτό το πρότυπο, ψάχνουν μια νέα διάσταση στον προορισμό τους.

Οι αγροτουρίστες ανήκουν σε ένα ευρύ ηλικιακό φάσμα, καθώς είναι ένας τρόπος ζωής που απευθύνεται σε ολόκληρη την οικογένεια. και στην πλειοψηφία τους διαθέτουν υψηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, έχουν αυξημένη οικολογική συνείδηση, πολυποίκιλα ενδιαφέροντα και διάθεση για μόρφωση και πολιτιστική προσέγγιση.

Μελετώντας τα αποτελέσματα της έρευνας παρατηρείται ότι οι υπεύθυνοι των αγροτουριστικών καταλυμάτων συμφωνούν ότι οι αγροτουρίστες είναι κάθε ηλικίας και συνήθως έχουν υψηλό μορφωτικό και εισοδηματικό επίπεδο. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: «μας έρχονται άνθρωποι από όλο τον κόσμο και κάθε ηλικίας. Μεμονωμένα άτομα ή παρέες, οικογένειες με παιδιά ή ζευγάρια. Συνήθως είναι καλλιεργημένοι άνθρωποι και το εισόδημα τους είναι άνω του μέτριου» και «εισόδημα από μέτριο έως μεγάλο, όλων των ηλικιών κυρίως ζευγάρια καλλιεργημένοι με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και γνώσεις πάνω στον Αγροτουρισμό».

Ερώτηση 4: Τι είδους υπηρεσίες / δραστηριότητες παρέχετε στους πελάτες της αγροτουριστικής σας επιχείρησης;

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο αγροτουρισμός αποτελεί για τον ταξιδιώτη την ενεργή συμμετοχή του σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων όπως: η περισυλλογή μανιταριών ή ελιάς, η παρατήρηση πουλιών, οι επισκέψεις υδροβιότοπων ή οινοποιείων ή παραδοσιακών οικισμών, η πεζοπορία, τα μαθήματα αργαλειού, ελληνικών χορών, γαστρονομίας, κουζίνας κλπ.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση αυτή, όλα τα καταλύματα παρέχουν δραστηριότητες οι οποίες θεωρούνται ως αγροτουριστικές, καθώς οι δραστηριότητες αυτές περιλαμβάνουν φυσιολατρικές διαδρομές, αγροτικές εργασίες και μαθήματα γαστρονομίας.

Ειδικότερα, η απάντηση του ερωτώμενου υπεύθυνου του αγροτουριστικού καταλύματος στο νομό Λασιθίου ήταν η εξής: «Οι υπηρεσίες / δραστηριότητες που παρέχονται στην αγροτουριστική επιχείρησή μας ποικίλουν, εστιάζοντας κυρίως στη φιλοξενία, στις πληροφορίες για την περιοχή μας, στις εξορμήσεις στη φύση και στο παραδοσιακό πρωινό φτιαγμένο από αγνά ντόπια υλικά», υποδεικνύοντας ότι προσπαθεί να καλύψει όλο το φάσμα των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων.

Επίσης, σε ακόμα μία αγροτουριστική επιχείρηση διακρίνονται οι ιδιαίτερες προσπάθειες και το μεγάλο ενδιαφέρον των υπευθύνων ούτως ώστε να επιτύχουν τον μέγιστο βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών τους. Αυτό φαίνεται και από την απάντηση που έδωσαν στην συγκεκριμένη ερώτηση: «...διοργανώνουμε περιπάτους στη φύση, αναρριχήσεις, εργασίες στα χωράφια, όπως μάζεμα ελιάς, καθώς και ψήσιμο ψωμιού και τυροκόμηση. Μέσα από μερικά πρακτικά μαθήματα μαθαίνουμε πώς να ετοιμάσουμε μερικές από τις βασικές συνταγές της κρητικής παραδοσιακής δίαιτας».

Ερώτηση 5: Σε ποιο βαθμό ο αγροτουρισμός μπορεί να συμβάλει στην αειφορία και τη βιωσιμότητα του νησιού (ανάπτυξη φιλική προς το περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες);

Όπως είναι αναμενόμενο σε αυτήν την ερώτηση όλοι οι υπεύθυνοι έδειξαν την άποψη τους υπέρ της συμβολής του αγροτουρισμού στην αειφορία και στη βιωσιμότητα της Κρήτης. Ο αγροτουρισμός αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού η οποία έχει γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα αλλά και στην Κρήτη. Αυτή η μορφή τουρισμού είναι πλήρως εναρμονισμένη με το περιβάλλον, καθώς αναπτύχθηκε από αγρότες οι οποίοι αποφάσισαν να ακολουθήσουν τις παραδοσιακές μεθόδους καλλιέργειας

και να προσφέρουν φιλοξενία σε άτομα τα οποία επιθυμούν να ζήσουν δίπλα στην φύση και να συμμετέχουν ενεργά σε αυτές τις μεθόδους καλλιέργειας.

Επίσης, ο αγροτουρισμός συμβάλλει στην διατήρηση των εθίμων, της λαογραφίας, της χειροτεχνίας, της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, των παραδοσιακών τεχνών και γενικότερα των ασχολιών υπό άλλες συνθήκες θα είχαν εξαφανισθεί και στην ανάδειξη της διαφορετικότητας και της μοναδικότητας του κάθε τόπου. Επομένως, η ανάπτυξη του κρίνεται φιλική ως προς το περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες αντίθετα από την παραδοσιακή αγορά διακοπών του μαζικού τουρισμού, από τον οποίο πηγάζουν αρκετές αρνητικές συνέπειες σε περιβαλλοντικό και κοινωνικό επίπεδο.

Έτσι, εξετάζοντας τις απαντήσεις αυτής της ερώτησης, έχει γίνει κατανοητό από όλους τους αρμόδιους των καταλυμάτων η συμβολή του αγροτουρισμού: *«ο αγροτουρισμός συμβάλλει σημαντικά στην αειφόρο ανάπτυξη καθώς και στην κλιματική αλλαγή σε μεγάλο βαθμό, συνήθως επηρεάζεται από το είδος και τη συμπεριφορά των τουριστών»*, ...*«ο αγροτουρισμός συμβάλλει σημαντικά στην αειφόρο ανάπτυξη και στην βιωσιμότητα του νησιού μας»*, ...*«σε μεγάλο βαθμό, καθώς είναι μια μορφή τουρισμού ιδιαίτερα φιλική προς το περιβάλλον αλλά και την κοινωνία του τόπου μας»* κλπ.

Ερώτηση 6: Σε ποιο βαθμό έχει επηρεαστεί ο αγροτουρισμός από την οικονομική κρίση;

Σε αυτήν την ερώτηση οι απόψεις δίστανται καθώς ορισμένοι πιστεύουν ότι ο κλάδος του αγροτουρισμού έχει επηρεαστεί και αυτός από την οικονομική κρίση η οποία έπληξε την χώρα μας, ενώ άλλοι πιστεύουν ότι αποτελεί έναν κλάδο ο οποίος έμεινε ανεπηρέαστος από την οικονομική κρίση σε σχέση με άλλους κλάδους του τουρισμού και της οικονομίας γενικότερα. Φυσικά ο αγροτουρισμός μπορεί να αποτελέσει μία διέξοδο από την κρίση αν γίνει ορθά η εκμετάλλευσή του, καθώς οι προοπτικές ανάπτυξης του είναι τεράστιες, προσελκύοντας επιλεκτικού και υψηλού επιπέδου τουρισμό.

Ωστόσο, στοιχεία δείχνουν ότι παρόλο που ο αγροτουρισμός και ο τουρισμός υπαίθρου τα τελευταία χρόνια είναι ένας δυναμικός κλάδος ανάπτυξης, επηρεάστηκε και αυτός από την γενικότερη μείωση των αφίξεων των επισκεπτών στην Ελλάδα. Από τις κρατήσεις αλλά και από την τουριστική κίνηση σε κλασικούς προορισμούς, φαίνεται ότι ο αριθμός των αγροτουριστών μειώθηκε αρκετά, παρά το γεγονός ότι οι συγκεκριμένοι τουρίστες είναι μεμονωμένοι επισκέπτες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και επηρεάστηκαν σε μικρότερο βαθμό από αυτούς τους μαζικού τουρισμού (Κουσουνής, 2012).

Με τα παραπάνω στοιχεία φαίνεται να συμφωνεί ο υπεύθυνος του αγροτουριστικού καταλύματος στο νομό Ηρακλείου καθώς απάντησε ότι: *«ο τομέας του αγροτουρισμού, αν και*

τα τελευταία χρόνια αποτελεί έναν δυναμικό κλάδο ανάπτυξης, δεν έμεινε ανεπηρέαστος από την οικονομική κρίση με αποτέλεσμα την γενικότερη πτώση στις αφίξεις των τουριστών».

Από την άλλη ο ιδιοκτήτης της αγροτουριστικής επιχείρησης στο νομό Ρεθύμνου ισχυρίζεται ακριβώς το αντίθετο: «προς το παρόν ο αγροτουρισμός δεν έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση», ενισχύοντας την άποψή του με το γεγονός ότι το προφίλ του αγροτουρίστα είναι εντελώς διαφορετικό από το προφίλ του κλασικού μαζικού τουρίστα (κυρίως σχετικά με το οικονομικό και το μορφωτικό επίπεδο).

Ερώτηση 7: Διαφημίζεται / προβάλλεται ικανοποιητικά ο αγροτουρισμός και με ποιον τρόπο (διαδίκτυο, εκθέσεις, φυλλάδια, τουριστικά γραφεία, κλπ);

Σχετικά με αυτήν την ερώτηση, οι απαντήσεις που δόθηκαν δείχνουν ότι η διαφήμιση και η προβολή του αγροτουρισμού στην Κρήτη δεν γίνεται επαρκώς και βασίζεται κατά κύριο λόγο σε ιδιωτική πρωτοβουλία. Παρόλο που η Ελλάδα και ειδικότερα η Κρήτη διαθέτουν πολλές προοπτικές ανάπτυξης αυτής της εναλλακτικής μορφής τουρισμού, οι αρμόδιοι φορείς και το κράτος δεν έχουν αντιληφθεί ακριβώς τα οφέλη τα οποία θα μπορούσαν να αποκομίσουν από επενδύσεις στον αγροτουρισμό.

Ο υπεύθυνος του καταλύματος στον νομό Λασιθίου πιστεύει ότι η προβολή του αγροτουρισμού δεν πραγματοποιείται σε ικανοποιητικό επίπεδο, καθώς το κράτος δεν μεριμνά για την προώθησή του: «Όχι δεν προβάλλεται ικανοποιητικά. Κάθε προβολή που γίνεται στηρίζεται σε ιδιωτική πρωτοβουλία».

Ακόμα ένας υπεύθυνος υποστηρίζει την άποψη του προαναφερθέντος, καθώς ναι μεν πιστεύει ότι η προβολή και η διαφήμιση του αγροτουρισμού πραγματοποιείται με διάφορους τρόπους, αλλά από την άλλη ισχυρίζεται ότι αυτό συμβαίνει κατά κύριο λόγο από τους ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων αγροτουρισμού και όχι από το κράτος: «Μπροσούρες, web site, εκθέσεις, εκδηλώσεις, κυρίως από τους ιδιοκτήτες των αγροτουριστικών επιχειρήσεων».

Επιπλέον, βάσει της απάντησης του ερωτώμενου της αγροτουριστικής επιχείρησης στον νομό Ρεθύμνου: «τα αγροτουριστικά καταλύματα έχουν αποκτήσει ιστοσελίδες για την προβολή και διαφήμισή τους σε πολλές γλώσσες με επικρατέστερη την αγγλική ή κάποιον συνδυασμό με αυτήν, πετυχαίνοντας με αυτόν τον τρόπο την αύξηση της τουριστικής του ζήτησης καθώς δεν διαφημίζεται σε ικανοποιητικό βαθμό», επιβεβαιώνεται για ακόμα μια φορά ότι ο τομέας του αγροτουρισμού χρειάζεται επιπλέον διαφήμιση.

Οι αρμόδιοι φορείς πρέπει να πιστέψουν σε αυτόν και να του δώσουν τα απαραίτητα εφόδια προκειμένου να αποτελέσει διέξοδο στην οικονομική κρίση που έχει πλήξει την χώρα μας. Είναι απαραίτητο να υπάρξει οργάνωση, προώθηση και αναβάθμιση στον τομέα του

αγροτουρισμού για να επιτευχθεί η ποιοτικότερη παροχή υπηρεσιών στους επισκέπτες, ανάλογη με το προφίλ τους.

Ερώτηση 8: Ποιοι θεωρείτε ότι είναι οι κρίσιμοι παράγοντες για την περαιτέρω ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Κρήτη; (π.χ. επιδοτήσεις, παροχή κινήτρων, ενημέρωση ντόπιων, δικτύωση – συνεργασίες, βελτίωση υποδομών, αποτελεσματικότερη προβολή, κλπ).

Στην ερώτηση αυτή οι ερωτώμενοι καλούνται να υποδείξουν ποιοι είναι κατά την γνώμη τους οι σημαντικότεροι παράγοντες οι οποίοι θα συμβάλουν στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Κρήτη. Οι προτάσεις τους οι οποίες διακρίνονται από ποικιλία είναι όλες εξίσου αξιόλογες δείχνοντας το υψηλό επίπεδο των παρεχόμενων αγροτουριστικών υπηρεσιών από όλα τα μελετώμενα καταλύματα.

Ο υπεύθυνος ενός αγροτουριστικού καταλύματος στο νομό Λασιθίου πρότεινε: «*Σωστή ενημέρωση και παιδεία στα ελληνικά σχολεία, αλλαγή νοοτροπίας, κρατική βοήθεια (π.χ. επιδοτήσεις, σεμινάρια, ευνοϊκοί όροι δανειοδότησης), δικτύωση, συνεργασία και αλληλοϋποστηρίξη ανάμεσα στους ιδιοκτήτες των καταλυμάτων*».

Ο υπεύθυνος ενός αγροτουριστικού καταλύματος στο νομό Ηρακλείου υποστηρίζει ότι οι κρίσιμοι παράγοντες για την αγροτουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη είναι: «*αναπτυξιακά προγράμματα, σχέδια δράσης για τον αγροτουρισμό, παροχή πληροφόρησης, χρηματοδοτικά πλαίσια ενίσχυσης της αγροτικής ανάπτυξης*»

Τέλος, ο υπεύθυνος ενός αγροτουριστικού καταλύματος στο νομό Ρεθύμνου πιστεύει στα εξής: «*Κατάλληλη ανάδειξη και εκμετάλλευση των φυσικών κι πολιτιστικών πόρων. Αναβάθμιση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Σωστή ενημέρωση από το κράτος με σεμινάρια και ενημερώσεις. Βελτίωση της βιωσιμότητας και αποτελεσματικότητας των τοπικών προγραμμάτων και δράσεων*».

Έτσι, παρατηρείται ότι ο κλάδος του αγροτουρισμού χρειάζεται άμεσες δράσεις από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς, καθώς υπάρχει ήδη ιδιωτική πρωτοβουλία αλλά και πληθώρα επισκεπτών που ενδιαφέρονται για αυτόν τον κλάδο ξεφεύγοντας από την καθημερινότητα τους. Το μόνο λοιπόν που μένει είναι να κατανοήσει επιτέλους το κράτος τη σημαντικότητα του αγροτουρισμού αλλά και των υπόλοιπων εναλλακτικών μορφών τουρισμού σε μία χώρα όπως την Ελλάδα, η οποία θεωρείται παγκόσμιος τουριστικός προορισμός.

Ερώτηση 9: Άλλα σχόλια – προτάσεις

Σε αυτήν την ερώτηση τέσσερις από τους ερωτώμενους αποφάσισαν να μην δώσουν μια απάντηση, παρά μόνο ένας ερωτώμενος εξέφρασε την άποψη ότι: «Όλα τα Αγροτουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες πρέπει να διακρίνονται για την ασφάλεια τους έτσι ώστε να μην βρεθεί σε κίνδυνο η ζωή και η υγεία των πελατών. Πρέπει να υπάρχει ασφάλεια και υγειονομικός έλεγχος έτσι ώστε να μην υπάρχει αρνητική διαφήμιση».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1 Συμπεράσματα

Ο αγροτουρισμός σχετίζεται με τις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού οι οποίες αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και εντάσσονται στο αγροτικό περιβάλλον και στην αγροτική ζωή. Ειδικότερα, αναφέρεται σε όλες τις τουριστικές δραστηριότητες οι οποίες είναι αρμονικά ενταγμένες στον αγροτικό χώρο και διακρίνεται σε δύο κύριες μορφές. Η πρώτη μορφή του αναφέρεται στην φιλοξενία των τουριστών σε αγροκτήματα, συμμετέχοντας στην αγροτική ζωή και στις αγροτικές δραστηριότητες, ενώ η δεύτερη μορφή του αφορά την δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων εκτός πόλεων, την φιλοξενία των τουριστών σε αυτά και την συμμετοχή τους σε διάφορα αγροτικά προγράμματα.

Ο αγροτουρισμός έχει ως βασικό στόχο τη δημιουργία θετικών επιπτώσεων σε επίπεδο κοινωνικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό, ανταποκρινόμενος στην ανάγκη των αγροτών για απόκτηση ενός συμπληρωματικού εισοδήματος, καθώς επίσης και στην ανάγκη των κατοίκων των αστικών κέντρων να επιστρέψουν στη φύση.

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού έχει πολλά οφέλη, καθώς συμβάλει στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας, στη συνέχεια της παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων, στη διατήρηση τεχνών που υπό άλλες συνθήκες θα είχαν εξαφανισθεί, στην αναβίωση εθίμων και στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Ουσιαστικά, μέσα από τον αγροτουρισμό προωθείται και προβάλλεται η πολιτιστική κληρονομιά, η μοναδικότητα κάθε περιοχής.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και ορισμένα μειονεκτήματα τα οποία προκύπτουν από την ανάπτυξη του, στην περίπτωση όπου αυτή η ανάπτυξη δεν συμβαδίζει με τις αρχές της αειφόρου διαχείρισης, κυρίως στο φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον, όπως η άναρχη και υπέρμετρη ανάπτυξη του εις βάρος της φέρουσας ικανότητας της αγροτικής περιοχής υποβαθμίζοντας το φυσικό περιβάλλον, η αλλοίωση του πολιτισμικού χαρακτήρα των αγροτικών περιοχών κλπ.

Αναφορικά με τις προοπτικές ανάπτυξης του, ο αγροτουρισμός θα μπορούσε με σχετική ευκολία να γίνει ένα ανερχόμενο και πολλά υποσχόμενο επιχειρηματικό πεδίο για την περιφέρεια στην Ελλάδα, δίχως να γίνει ο αγρότης ξενοδόχος. Ο τουρίστας μετατρέπεται σε επισκέπτη και θαυμαστή του τόπου, αναζητώντας την αυθεντικότητα και την ομορφιά του, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στην ήρεμη ζωή, στη φυσική κληρονομιά κλπ., ενώ ο αγρότης παρέχει ασχολίες που πιθανόν να είχε παραμελήσει.

Ο αγροτουρισμός έχει τη δυνατότητα να δώσει την ώθηση που χρειάζονται οι αγροτικές περιοχές, οι οποίες έχουν υποστεί τις συνέπειες της μειονεκτικής ανάπτυξης, της ερήμωσης, της γήρανσης του πληθυσμού και της απαξίωσης της αγροτικής οικονομίας. Υπάρχει η δυνατότητα αντιμετώπισης της ανεργίας, επίτευξης της παραμονής των κατοίκων στις περιοχές τους, διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και προσφοράς ενός ήπιου τουριστικού προϊόντος.

Η Ελλάδα, καθώς διαθέτει μεγάλη οικιστική διασπορά, πολλά νησιά, μορφολογικές αντιθέσεις, διαφοροποιημένες κλιματολογικές συνθήκες, πλούσια ιστορική, αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά, συγκεντρώνει επιτυχώς αρκετές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων ευρείας κλίμακας. Τα ιδιαίτερα πολιτιστικά, φυσικά και κλιματολογικά χαρακτηριστικά των νησιών της Ελλάδας και ειδικότερα της Κρήτης, σε συνδυασμό με τη αυθεντικότητα της φιλοξενίας τους, έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη τους ως ένα πολύ αγαπημένο προορισμό διακοπών.

Το πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, έχει την δυνατότητα να οδηγήσει στην ανάπτυξη εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα εναλλακτικών τρόπων γνωριμίας με το κάθε νησί.

Εξάλλου, τα τελευταία χρόνια, μεγάλο ποσοστό από τους αλλοδαπούς επισκέπτες της Κρήτης, δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις αγροτοκαλλιέργειες της, οι οποίοι επιθυμούν να γίνουν για λίγες μέρες γεωργοί – αγρότες – κτηνοτρόφοι, πραγματοποιώντας ταυτόχρονα και τις διακοπές τους. Ο αγροτουρισμός στην Κρήτη μπορεί να γίνει ένα πολύ σημαντικό και βασικό εργαλείο για την περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού, καθώς έχει αρκετά συγκριτικά πλεονεκτήματα σχετικά με άλλες περιοχές της Ελλάδας.

Οι τουρίστες μαθαίνουν πως γίνεται το άρμεγμα στις κατσίκες, πως ζυμώνεται και πως ψήνεται το ψωμί σε ξυλόφουρνους, πως γίνεται η συγκομιδή λαχανικών, πως μαγειρεύονται τα φαγητά της παραδοσιακής τοπικής κουζίνας κλπ., πως πατούν σταφύλια, πως μαζεύουν σιτάρι, ελιές και γενικότερα συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα αγροτικής ζωής το οποίο φαίνεται ότι τους ενθουσιάζει ιδιαίτερα.

Παρόλο που οι προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα και ειδικά στην Κρήτη είναι τεράστιες, το κράτος δυστυχώς δεν έχει αντιληφθεί τα οφέλη τα οποία θα μπορούσε να αποκομίσει, επενδύοντας στον αγροτουρισμό. Η Πανελλήνια Ένωση Αγροτουρισμού Ελλάδας καταβάλλει σοβαρές προσπάθειες για την αφύπνιση και την απόδειξη της σημασίας των μονάδων αγροτουρισμού, καθώς από το 2011 έγινε μέλος και της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Τουρισμού, κατακτώντας μια θέση στο χάρτη των ευρωπαϊκών προορισμών αγροτουρισμού

Κλείνοντας και έπειτα από την διεξαγωγή του ερευνητικού μέρους της παρούσας εργασίας, το οποίο πραγματοποιήθηκε με την διανομή ενός ερωτηματολογίου που περιλαμβάνει ανοικτού τύπου ερωτήσεις, δίνοντας το περιθώριο στον ερωτώμενο να εκφράσει ελεύθερα τις σκέψεις και τις απόψεις του, μέσα από τις απαντήσεις των αγροτουριστικών καταλυμάτων αναδείχθηκαν αρκετά χρήσιμα αποτελέσματα αναφορικά με τις προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Κρήτη.

Στάλθηκαν δεκαπέντε ερωτηματολόγια μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και πραγματοποιήθηκαν ισόποσες προσπάθειες για προσωπικά ραντεβού με τους αρμόδιους και στους τέσσερις νομούς. Το ποσοστό ανταπόκρισης δυστυχώς δεν ήταν υψηλό. Ωστόσο, τα πέντε ερωτηματολόγια που τελικά συλλέχθηκαν αποδείχθηκαν χρήσιμα για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το μελετώμενο θέμα.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν, όλα τα καταλύματα παρέχουν δραστηριότητες οι οποίες θεωρούνται ως αγροτουριστικές, καθώς οι δραστηριότητες αυτές περιλαμβάνουν φυσιολατρικές διαδρομές, αγροτικές εργασίες και μαθήματα γαστρονομίας. Επιπλέον, οι υπεύθυνοι έδειξαν την άποψη τους υπέρ της συμβολής του αγροτουρισμού στην αειφορία και στην βιωσιμότητα της Κρήτης, καθώς αυτή η μορφή τουρισμού είναι πλήρως εναρμονισμένη με το περιβάλλον.

Αναφορικά με το γεγονός αν επηρεάστηκε ο κλάδος του αγροτουρισμού από την οικονομική κρίση που έπληξε τη χώρα μας ή όχι, οι απόψεις δίστανται. Φυσικά ο αγροτουρισμός μπορεί να αποτελέσει μια διέξοδο από την κρίση αν γίνει ορθά η εκμετάλλευσή του, καθώς οι προοπτικές ανάπτυξης του είναι τεράστιες, προσελκύνοντας επιλεκτικού και υψηλού επιπέδου τουρισμό.

Σχετικά με τη διαφήμιση και τη προβολή του αγροτουρισμού στην Κρήτη, η πλειοψηφία των ερωτώμενων ισχυρίζεται ότι δεν γίνεται επαρκώς και βασίζεται κατά κύριο λόγο σε ιδιωτική πρωτοβουλία. Παρόλο που η Ελλάδα και ειδικότερα η Κρήτη διαθέτουν πολλές προοπτικές ανάπτυξης αυτής της εναλλακτικής μορφής τουρισμού, οι αρμόδιοι φορείς και το κράτος δεν έχουν αντιληφθεί ακριβώς τη σημασία των πιθανών επενδύσεων στον αγροτουρισμό αλλά και στις υπόλοιπες εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

7.2 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Όπως συμβαίνει σε όλες τις εργασίες και έρευνες έτσι και στην παρούσα πτυχιακή εργασία δεν εξαντλήθηκαν όλες οι υπάρχουσες δυνατότητες μελέτης και ανάλυσης του αγροτουρισμού και των προοπτικών ανάπτυξης του στην Κρήτη. Ορισμένα ακόμα θέματα τα οποία θα μπορούσαν να διερευνηθούν είναι τα ακόλουθα:

- Η διεξαγωγή αντίστοιχων ερευνών και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας που διαθέτουν αξιόλογο αριθμό αγροτουριστικών καταλυμάτων και σύγκριση των αποτελεσμάτων των ερευνών.
- Η επανάληψη της έρευνας με τη χρήση κάποιας διαφορετικής μεθόδου ή και ερευνητικού εργαλείου, όπως για παράδειγμα η χρήση ποσοτικής ερευνητικής μεθόδου με ερωτηματολόγιο που να περιλαμβάνει ερωτήσεις κλειστού τύπου.
- Η επανάληψη της έρευνας έπειτα από την πάροδο τριών ή τεσσάρων ετών και σύγκριση της με την παρούσα έρευνα, προκειμένου να διαπιστωθούν πιθανές διαφοροποιήσεις στα αποτελέσματα.
- Η διεξαγωγή παρόμοιας έρευνας στους πελάτες των αγροτουριστικών καταλυμάτων της Κρήτης , προκειμένου να καταγραφούν και να αναλυθούν και οι απόψεις τους όσον αφορά τα κίνητρα τους για αγροτουρισμό, τις προτιμήσεις τους, τις απόψεις τους, το βαθμό ικανοποίησης τους από τις παρεχόμενες υπηρεσίες των καταλυμάτων κλπ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΝΤΥΠΗ

- Ανδριώτης Κ. (2008). *Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός*. Αθήνα : Σταμούλη Α.Ε. : σ.σ. 77-80 & 88 & 90 & 93-94 & 138-140.
- Βενετσανοπούλου Γ.Μ. (2006). *Η Κρατική Συμβολή στον Τουρισμό – Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Αθήνα : Interbooks : σ.σ. 63-67.
- Ηγουμενάκης Γ.Ν., Κραβαρίτης Ν.Κ. και Λύτρας Ν.Π. (1999). *Εισαγωγή στον τουρισμό*. Αθήνα: Interbooks : σ.σ. 121-126.
- Καραγιάννης Γ.Σ. και Έξαρχος Σ.Γ. (2006). *Τουρισμός – Τουριστική Οικονομία Ανάπτυξη Πολιτική*. Ηράκλειο : Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης : σ.σ 39-42.
- Λαγός Γ.Δ. (2005). *Τουριστική Οικονομική*. Αθήνα : Κριτική Α.Ε. : σ.σ. 42 & 62-68 & 70-71 & 73-76 & 78-81.
- Σωτηριάδης Μ. και Φαρσάρη Ι. (2009). *Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού – Σχεδιασμός Management και Marketing*. Αθήνα : Interbooks : σ.σ. , σελ. 38 & 41-43 & 45-49.
- Τσάρτας Α.Π. (2010). *Ελληνική Τουριστική Ανάπτυξη – Χαρακτηριστικά, Διερευνήσεις, Προτάσεις*. Αθήνα : Κριτική Α.Ε. : σ.σ. 17-27.
- Smith, V. L., & Eadington, W. R. (1992). *Tourism alternative: Potentials and problems in the development of tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ

- Αγροτουρισμός και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού (2008α), “Οι Μορφές του Αγροτουρισμού”, <https://agrotourism.wordpress.com/Οι-μορφές-αγροτουρισμού/> [πρόσβαση 20-08-2016]
- Αγροτουρισμός και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού (2008β), “Το Προφίλ του Αγροτουρίστα”, <https://agrotourism.wordpress.com/Το-Προφίλ-του-Αγροτούριστα/> [πρόσβαση: 20-08-2016]
- Αριστείδου Ε. (2013). *Μοχλός Ανάπτυξης ο Αγροτουρισμός για την Κρήτη*. Πηγή από το Διαδίκτυο: <http://www.rethnea.gr/article.aspx?id=5457> [πρόσβαση: 15-04-2016]

- Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης (2009α), “Στόχοι Αγροτουρισμού”, http://greek-agrotourism.blogspot.gr/2009/05/blog-post_4592.html [πρόσβαση: 06-04-2016]
- Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης (2009β), “Πλεονεκτήματα – Μειονεκτήματα Αγροτουρισμού”, http://greek-agrotourism.blogspot.gr/2009/05/blog-post_4520.html [πρόσβαση: 06-04-2016]
- Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης (2009γ), “Θα μπορούσε ο Αγροτουρισμός να γίνει ένα ανερχόμενο και πολλά υποσχόμενο επιχειρηματικό πεδίο για την Ελληνική Περιφέρεια;”, http://greek-agrotourism.blogspot.gr/2009/05/blog-post_4979.html [πρόσβαση: 06-04-2016]
- Γνώμη πρωτοβουλίας της Ο.Κ.Ε. (χ.χ.). *Τουρισμός και περιβάλλον*. Πηγή από το Διαδίκτυο: <http://www.larissa-chamber.gr/Uploads/Files/TANEO/OKE8.pdf> : σ.σ 11-14 [πρόσβαση: 16-04-2016]
- Καποδίστριας Κ. και Τασόπουλος Α. (2013). *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού και Περιφερειακή Ανάπτυξη στη Νησιωτική Ελλάδα : Τάσεις, Προκλήσεις και Προοπτικές*. Πηγή από το Διαδίκτυο: http://www.citybranding.gr/2013/08/blog-post_12.html [πρόσβαση: 22-02-2016]
- Κουσόνη Σ. (2012). *Η ελληνική κρίση χτύπησε αγροτουρισμό και ιστορικά ξενοδοχεία*. Πηγή από το Διαδίκτυο: <http://www.kathimerini.gr/465430/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-ellhnikh-krish-xytyphse-agrotoyrismo-kai-istorika-zenodoxeia> [πρόσβαση: 22-02-2016]
- Μανωλοπούλου Ειρήνη (χ.χ.) (α), “*Εναλλακτικός Τουρισμός*”, Κεφάλαιο 1: Εναλλακτικός τουρισμός – εννοιολογικό πλαίσιο, <http://eclass.gunet.gr/modules/document/index.php?course=OCGU106&openDir=/> , σ.σ. 3-5 [πρόσβαση: 14-01-2016]
- Μανωλοπούλου Ειρήνη (χ.χ.) (β), “*Εναλλακτικός Τουρισμός*”, Κεφάλαιο 2 : Είδη Εναλλακτικού τουρισμού με κίνητρο τη γνωριμία με τη φύση και την ύπαιθρο, <http://eclass.gunet.gr/modules/document/index.php?course=OCGU106&openDir=/> , σ.σ. 8-9 [πρόσβαση: 14-01-2016]
- Μανωλοπούλου Ειρήνη (χ.χ.) (γ), “*Εναλλακτικός Τουρισμός*”, Κεφάλαιο 3: Είδη εναλλακτικού τουρισμού με κίνητρο τον πολιτισμό, τη θρησκεία, την επιστήμη και την εκπαίδευση,

- <http://eclass.gunet.gr/modules/document/index.php?course=OCGU106&openDir=/> ,
σ.σ. 3-6 & 10-13. [πρόσβαση: 09-02-2016]
- Μανωλοπούλου Ειρήνη (χ.χ.) (δ), “Εναλλακτικός Τουρισμός”, Κεφάλαιο 4: Είδη εναλλακτικού τουρισμού με κίνητρα τους επαγγελματικού λόγους,
<http://eclass.gunet.gr/modules/document/index.php?course=OCGU106&openDir=/> ,
σ.σ. 4-8. [πρόσβαση: 12-04-2016]
- Μαυροδόντης Θ. (χ.χ.). *Εισαγωγή στον τουρισμό*. Πηγή από το Διαδίκτυο:
www.tour.teithe.gr/get_file.php?f=157 : σ.σ. 20-21 & 25-27 & 29-37
- Οικοπρεσ (2013). *Το Κοινωνικό και Πολιτιστικό Κεφάλαιο και ο Εναλλακτικός Τουρισμός*. Πηγή από το Διαδίκτυο: <http://oikopress.gr/index.php/2012-10-04-11-11-33/623-2013-02-01-21-29-21>[πρόσβαση: 17-05-2016]
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια Ε.-Α. (2008). *Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις*. Πηγή από το Διαδίκτυο:
<http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/viewFile/9726/9872.pdf> : σ.σ. 2-3 [πρόσβαση: 25-04-2016]
- Ρόκου Τ. (2014). *Αγροτουρισμός, Οινοτουρισμός και Προσκυνηματικός Τουρισμός θα Συμβάλλουν στην Περαιτέρω Ανάπτυξη της Κρήτης*. Πηγή από το Διαδίκτυο:
<http://traveldailynews.gr/news/article/59021>[πρόσβαση: 10-07-2016]
- Τομάρας Π. και Λαγός Δ. (2005). *Ο Αγροτουρισμός ως Παράγοντας Τοπικής Ανάπτυξης : η Περίπτωση της Ελλάδας*. Πηγή από το Διαδίκτυο:
<http://docplayer.gr/4564639-P-tomaras-o-agrotoyrismos-os-paragontas-topikis-anaptyxis-5-d-lagos-i-periptosi-tis-elladas.html> :σελ. 5 & 10 & 12-14[πρόσβαση: 20-05-2016]
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (χ.χ.). *Αγροτουρισμός*. Πηγή από το Διαδίκτυο:
<http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/agrotourism> [πρόσβαση: 06-04-2016]
- Academic Skills (χ.χ.). *Είδη και τύποι ερωτήσεων*. Πηγή από το Διαδίκτυο:
<http://skillsacademic.weebly.com/epsilon943deltaeta-kappaalphaiota-tau973piomicroniota-epsilon942sigmaepsilonomeganu.html>
[πρόσβαση: 06-04-2016]
- Altertourism (χ.χ.). *Εκπαιδευτικός τουρισμός*. Πηγή από το Διαδίκτυο:
<http://altertourism.gr/morfes-tourismou/politistikos-tourismos/ekpaideutikos-tourismos>

[πρόσβαση: 16-04-2016]

- Creteplus (2014). *Επιχειρηματικότητα στην Κρήτη και την Αττική : Εναλλακτικός Τουρισμός – Χρηματοδοτικά Εργαλεία*. Πηγή από το Διαδίκτυο: <http://www.creteplus.gr/news/epiheirimatikotita-sti-kriti-kai-tin-attiki-enallaktikos-tourismos--hriatodotika-ergaleia-111241.html> [πρόσβαση: 06-04-2016]
- In.gr. (χ.χ). *Τι είναι και τι δεν είναι ο αγροτουρισμός*. Πηγή από το Διαδίκτυο: <http://archive.in.gr/Reviews/article.asp?lngReviewID=993&lngChapterID=47282&lngItemID=1650> [πρόσβαση: 25-03-2016]
- Share-news (2015). *Ανθίζει ο Αγροτουρισμός στην Κρήτη*. Πηγή από το Διαδίκτυο: <http://share-news.gr/ανθίζει-ο-αγροτουρισμός-στην-κρήτη/> [πρόσβαση: 06-02-2016]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΗΜΙΣΗΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΤΗΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: «ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ»

Το ερωτηματολόγιο αυτό συντάχθηκε στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας με θέμα «Διερεύνηση προοπτικών ανάπτυξης αγροτουρισμού στην Κρήτη». Θα σας παρακαλούσαμε να συμπληρώσετε το παρόν ερωτηματολόγιο δαπανώντας λίγο από τον χρήσιμο χρόνο σας, καθώς πιστεύουμε ότι μέσα από τις απαντήσεις σας θα αναδειχθούν χρήσιμα αποτελέσματα για τις προοπτικές ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Κρήτη.

Η συμπλήρωση του διαρκεί περίπου τρία με πέντε λεπτά και αποτελείται από 9 ερωτήσεις. Σε κάθε περίπτωση, θα τηρηθεί απόλυτη εμπιστευτικότητα για τα στοιχεία του καταλύματος σας, καθώς η ανάλυση των ερωτηματολογίων θα πραγματοποιηθεί συγκεντρωτικά και ανώνυμα.

Τα δεδομένα αυτά δεν θα χρησιμοποιηθούν σε καμία περίπτωση για άλλους σκοπούς πέρα από τους σκοπούς αυτής της έρευνας. Σε περίπτωση που επιθυμείτε τα αποτελέσματα της έρευνας να αποσταλούν στο email σας, παρακαλώ δηλώστε το στο απαντητικό mail σας.

Παρακαλούμε πολύ να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, και να το αποστείλετε με mail στο mstefanid@yahoo.gr

Για διευκρινήσεις ή πρόσθετες πληροφορίες μπορείτε να επικοινωνήσετε με την κα. Καλογηράτου Καλλιόπη (6948347881) ή με την κα. Στεφανίδου Μαρία (6944942729), φοιτήτριες του τμήματος Εμπορίας και Διαφήμισης του ΤΕΙ Κρήτης (παράρτημα Ιεράπετρας)

Ερωτηματολόγιο – Οδηγός Συνέντευξης

1. Σε ποιο βαθμό έχει αναπτυχθεί ο αγροτουρισμός στην Κρήτη;
2. Ποια είναι τα πλεονέκτημα του αγροτουρισμού σε σχέση με το μαζικό τουρισμό ή άλλες μορφές τουρισμού; Ποια τα οφέλη από την ανάπτυξή του;
3. Ποια είναι τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των αγροτουριστών (εθνικότητα, φύλο, οικογενειακή κατάσταση, επίπεδο εκπαίδευσης, εισόδημα, κλπ);
4. Τι είδους υπηρεσίες / δραστηριότητες παρέχετε στους πελάτες της αγροτουριστικής σας επιχείρησης;
5. Σε ποιο βαθμό ο αγροτουρισμός μπορεί να συμβάλλει στην αειφορία και τη βιωσιμότητα του νησιού (ανάπτυξη φιλική προς το περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες);
6. Σε ποιο βαθμό έχει επηρεαστεί ο αγροτουρισμός από την οικονομική κρίση;
7. Διαφημίζεται / προβάλλεται ικανοποιητικά ο αγροτουρισμός και με πιο τρόπο (διαδίκτυο, εκθέσεις, φυλλάδια, τουριστικά γραφεία, κλπ);
8. Ποιοι θεωρείτε ότι είναι οι κρίσιμοι παράγοντες για την περαιτέρω ανάπτυξη του αγροτουρισμού στη Κρήτη; (π.χ. επιδοτήσεις, παροχή κινήτρων, ενημέρωση ντόπιων, δικτύωση – συνεργασίες, βελτίωση υποδομών, αποτελεσματικότερη προβολή, κλπ)
9. Άλλα σχόλια – προτάσεις